

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI

ERCÜMENT EKREM TALU'NUN
ROMANLARINDA MİLLÎ MÜCÂDELE

YÜKSEK LİSANS TEZİ
YÖNETEN
PROF.DR. İNCİ ENGINÜN

Hazırlayan
Rahim Tarım
11402
İstanbul- 1986

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
ÖNSÖZ	I - II
1. HAYATI VE ESERLERİ	1 - 15
2. MİLLÎ MÜCÂDELE İLE İLGİLİ ROMANLARI:	
a) GÜN BATARKEN	16 - 50
b) KAN VE İMÂN	51 - 104
c) ESERLERDE ORTAYA KONAN FİKİRLER	105 - 107
3. KAN VE İMÂN ROMANINDA MUSTAFA KEMÂL ATATÜRK	108 - 117
4. ÜSLÛB	118 - 136
5. NETİCE	137 - 149
6. EK:	
a) EFENDİLER NEREYE?	150 - 156
b) EVLİYÂ-YI CEDÎD VE MİLLÎ MÜCÂDELE	156 - 184
7. BİBLİYOGRAFYA	185 - 187

verdik.

Tezimizin Netice bölümü yapmış olduğumuz çalışmanın hülâsasıdır. Bu bölümde Ercüment Ekrem Talu'nun Millî Mücadele karşısında almış olduğu tavrın bir bütün olarak eserlerinde nasıl tezâhür ettiğini inceledik.

Tez çalışmamız sırasında faydalandığımız kaynakları da Bibliyografya bölümünde gösterdik.

Tezimi yaparken babası hakkında bilgiler veren Sayın Esin Çelikkan (Talu)'ya, arşivinden faydalanmama müsaade eden Sayın Taha Toros'a ve tez konumun seçilmesinden yazılmasına kadar geçen her safhada büyük bir titizlik ve sabır ile yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Prof.Dr.İnci ENGİNÜN'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Rahim Tarım

H A Y A T I V E E S E R L E R İ

Ercüment Ekrem 28 Kasım 1888'de İstanbul'da İstinye'de dünyaya gelir. Babası Tanzimat devrinin tanınmış simâlarından, "üstâd" Recâizâde Mahmut Ekrem'dir. Büyükbabası hattat-şair Takvimhâne Nâzırı Mehmet Şâkir Recâi Efendi'dir.

Ercüment Ekrem doğduğu zaman Recâizâde 41, annesi Güzide Hanım ise 35 yaşını aşmıştır. Daha önce kendi oğluna Ali Ekrem (Bolar) adını veren fikir arkadaşı ve meslekdaşı Namık Kemâl'den ötürü Recâizâde Ekrem de yeni doğan oğluna Ahmet Kemâl Ercüment adını verir. Fakat Namık Kemal bunu öğrenmeden Ercüment Ekrem'in doğumundan dört gün sonra Sakız'da ölecektir.

Ercüment Ekrem çocukluğunda şefkatli ve ihtimamlı bir terbiye altında büyür. Gerçi babası Recâizâde'nin ilgisi Ercüment Ekrem'den ziyade her yönüyle Recâizâde'nin kopyesi olan Nijad üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunda Ercüment Ekrem'in küçük oluşunun tesiri de büyüktür. Fakat hemen hemen her gezintide babası ve ağabeyi ile beraberdir.¹

İ.Hikmet, Recâizâde'nin çocuklarının tahsili ile de yakından ilgilendiğini, Ercüment Ekrem'in mürebbiyeler ile büyüdüğünü söyler.²

-
1. Melahat Öztürk, Sema Erdoğan, "Nijad Ekrem" (Metin ve tahlil) Mezuniyet Tezi, İstanbul 1979
 2. İ.Hikmet Ertaylan, XIX.yy'dan Meşrutiyet Devrinde Hececilere Dek, 4.c., s.155, Bakû, Azer-neşr 1925-26

İlk tahsilini Boğaziçi'nde İstinye İptidai Mektebi'nde yapan Ercüment Ekrem aynı zamanda evde dadısından da Rumca'yı öğrenir.

Lisan öğrenmedeki kabiliyetini farkedenden babası Recâizâde Ekrem bu konu üzerinde hassasiyetle durur. Hattâ 5 Ekim 1898 tarihinde Fazlı Necip Bey'e gönderdiği bir mektupta oğlu Ercüment için:

"Ercüment ateş gibi bir çocuk, hani şu sivri-zekâlılardan. Lisan öğrenmedeki istidâd-ı fevkalâdesi sâyesinde altı ayda Rumca'yı pek güzel tekellüme başladı. Şimdi Almanca öğreniyor. Hiç şüphem yok ki altı ay sonra onu da serbest serbest söylemeğe başlayacaktır" der.¹ Bu mektup yazıldığında Ercüment Ekrem henüz on yaşındadır.

Ercüment Ekrem de yıllar sonra kendisi ile yapılan bir mülâkatta çocukluğunu anlatırken babası Recâizâde Ekrem'in tahsillerine gösterdiği ehemmiyete temas ederek :

"Tam mânâsıyla İstanbul çocuğuyum. Burada doğdum, çocukluğumun en mesut safhası burada geçti. Edebiyatta ve fikir âleminde şöhret bulmuş kimselerin muhitinde yaşamak bahtiyârlığına mazhar oldum.

Babam tahsilimize çok itina etti, pek küçükken lisân öğrenmemize gayret sarfetti. Mektepten çıktığım zaman Türkçe, Fransızca, Rumca ve İngilizce biliyordum. Ne kadar isabet olmuş... Daha sonraları hayatta kazandığım başarıları bu lisanları bildiğime borçluyum" der.²

Ercüment Ekrem 9 yaşında, leylî olarak Galatasaray Sultanî-

1. Hilmi Yücebaş, "Bütün Cepheleriyle Ercüment Ekrem", s.8, İstanbul 1957

2. Hilmi Yücebaş, a.g.e., s.3

si'ne başladığı zaman Tefvik Fikret müdür, babası Recâizâde Ekrem de hocadır.

İsmail Hikmet Ertaylan Galatasaray Sultanfisi'nden hiç sözetmez. Ona göre ikinci dereceli tahsilini hususî hocalardan evde görmüştür. Babası Recâizâde Ekrem, ağabeyi Nijad Ekrem'in hastalığı üzerine her ikisini de hususî surette yetiştirmeyi tercih etmiştir.¹ Yine İsmail Hikmet, Ercüment Ekrem'in bu hususî dersler esnasında Türkçeyi Tefvik Fikret'ten öğrendiğini söyler. Fakat Ercüment Ekrem'in okula devam etmeyip evde öğrenim gördüğü yolundaki bu bilginin yanlış olması gerekir. Zira Ercüment Ekrem 13 Mayıs 1320/1904 tarihinde Çocuklara Mahsus Gazete'de çıkan "Güvercinler" adlı yazısında tatil bitince okula döndüğünü söyler.²

1905 yılında Galatasaray Sultanfisi'nden mezun olan Ercüment Ekrem Siyasal Bilgiler Okulu'nda okumak üzere Paris'e gider. M.Behçet Yazar³, Murat Uraz⁴ ve Doç Dr.Olcay Öner toy⁵ Paris'e gitmeden önce; İbrahim Alaaddin Gövsa⁶ ise Paris'ten döndükten sonra bir müddet Darü'l-fünûn Hukuk Şubesi'ne devam ederek hukuk tahsil ettiği görüşündedirler. Hilmi Yücebaş da Ercüment Ekrem'in Fransız mekteplerinde okuduğunu, Galatasaray Sultanfisi'ni ve Mekteb-i Hukuk'u bi-

1. İsmail Hikmet Ertaylan, a.g.e., s.155

2. Çocuklara Mahsus Gazete, nr:11, 13 Mayıs 1320/1904, s.169

3. M.Behçet Yazar, 7 Gün Mecmuası, nr:431, s.15, 9 Haziran 1941

4. Murat Uraz, Türk Edip ve Şairleri, 4.c., s.8

5. Olcay Öner toy, Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü, s.34

6. İbrahim Alaaddin Gövsa, Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi, c.5

tirdiğini söyler.¹ Bu ifadeye göre Ercüment Ekrem'in Paris'e gitmeden önce herhangi bir Fransız mektebine devam edip etmediği müphemdir.

Paris'e gittiği yıl Siyasal Bilgiler Okulu'na giremez. Çünkü Fransa'da lise mezunu sayılabilmek için Latince ve Yunanca'dan "Bakalorya" (Olgunluk imtihanı) vermek gerekmektedir. Bir yıl Latince ve Yunanca okuyup imtihanını vererek okula kaydolur.

Cevdet Kudret² ve N.Sami Özerdim'e³ göre Ercüment Ekrem Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'ndan başka Fransız okullarında da öğrenim görmüştür. Fakat ne Cevdet Kudret ne de N.Sami Özerdim bu okulların adlarını zikretmezler. İsmail Hikmet Ertaylan da⁴ M.Behçet Yazar⁵ gibi Ercüment Ekrem'in öğrenim için Paris'e gitmesinden söz etmez.

1907 yılında Paris'ten döner dönmez çalışma hayatına atılır. İlk memuriyeti Galatasaray Sultanfisi ve onu güçlendiren Paris'teki öğrenimi sayesinde 1 Ekim 1323/14 Ekim 1907 tarihinde Duyûn-ı Umûmiye İdaresi tarafından açılan müsabakaya iştirak ile kazandığı "Meclis-i İdare Mütercimliği"dir.

Murat Uraz⁶, Ercüment Ekrem'in bu vazifeye 1906 yılında ge-

1. Hilmi Yücebaş, a.g.e., s.3

2. Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, c.2, s.206

3. N.Sami Özerdim, "Ercüment Ekrem Talu", Yeni Yayınlar Dergisi, Mart 1957, s.73

4. İ.Hikmet Ertaylan, a.g.e., s.155

5. M.Behçet Yazar, a.g.m., s.15

6. Murat Uraz, Edebiyat Antolojisi, c.4, s.37

tirildiğini söyleser de 1905 yılında Paris'e giden, bir yıl kadar da Latince ve Yunanca okuyan Ercüment Ekrem'in 1906 yılında bu vazifeye atılması imkânsızdır. Ayrıca İsmail Hikmet Ertaylan ve M.Behçet Yazar Ercüment Ekrem'in 1905 yılında devlet hizmetine girdiğini söylerler. Fakat bunun ne olduğunu belirtmezler. Halbuki 1905 yılında Ercüment Ekrem Galatasaray Sultanfisi'ni henüz bitirmiştir.

Müسابaka ile girdiği Duyûn-ı Umûmiye'deki bu vazifeden 1 Ekim 1324/14 Ekim 1908 tarihinde aynı idarenin "Memurîn Şubesi Mütercimliği"ne; 26 Ocak 1324'te (8 Kasım 1909) "Pul Şubesi Mütercimliği"ne nakledilmiştir.

1 Mart 1326/14 Mart 1910 tarihinde getirilmiş olduğu "Müsevvidlik"ten 1326/1910 yılının Mayıs ayı sonunda istifa ederek ayrılmıştır.

1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910 tarihinde atandığı "Meclis-i Ayân Mütercimliği" memuriyeti hayatının dönüm noktasına teşkil eder. Ercüment Ekrem ciddi olarak gazeteciliğe ilk adımını bu memuriyeti sırasında atar. Bir vesile ile Ahmed Rasim'in teveccühünü kazanan Ercüment Ekrem lisân bilgisi sâyesinde Ahmed Rasim tarafından İkdâm'a davet edilerek orada kendisine mütercimlik vazifesi verilir. Gazetede bu vazifesiyle iktifâ etmeyen Ercüment Ekrem müretteplikten musahhihliğe kadar gazeteciliğin her yönüyle ilgilenir. Bu arada ek olarak 1 Mart 1327/14 Mart 1911 tarihinde "Hâfız-ı Kütüplük" ile de görevlendirilir.

21 Şubat 1328/6 Mart 1913'de nakil suretiyle ve terfi ettirilerek "Divân-ı Hümâyûn Teşrifat Memurluğu"na atanır ve iki yıl sonra yapılan yeni teşkilatta da aynı vazifede kalır.

Bu arada Âbidin Paşa'nın kızı Feriha Hanım ile evlenmiş Büyükdere'de babasının yanında ikâmet etmektedir. Henüz yeni evli iken 1914 yılında babasını kaybeder.

13 Aralık 1322/26 Aralık 1916'da istifa ederek Teşrifat Memurluğu'ndan ayrılır. Bir müddet açıkta kalır. Bu süre zarfında Yeni Gazete'de hem yazar hem de gece sekreteri olarak çalışır.

23 Mart 1335/5 Mart 1919'da "Hariciye Nezâreti Matbuât Müdürlüğü"ne getirilir. Mütâreke yıllarına rastlayan bu vazifesi esnasında Ercüment Ekrem işgâl ordularının kurmuş oldukları sansür heyetine girerek içinde bulunduğu şartlar dahilinde vatan için üzerine düşeni yapmağa çalışır.

Bu acı günlerde Süleyman Nazif yazılarıyla millete yol gösterirken işgâl kuvvetlerine de lânetler yağdırır. Bu yazılardan biri de meşhur "Fırak-ı Irak" adlı eseridir. Sansür heyetinin el koyup yayınlanmasına engel olacağını sezen Ercüment Ekrem eseri iki ayrı matbaada bastırır. Birinci matbaada basılan birkaç yüz sayılı Matbuat Müdürü sıfatıyla toplattırır, ikinci matbaada basılanlardan haberi olmadığını ileri sürerek bunların el altından dağıtımını sağlar.¹ Yine Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" adlı yazısını sansür heyetinden geçirttiği için Fransız Divân-ı harbince ölüme mahkûm edilen Yüzbaşı Aziz Hüdâf'yi ölümden kurtarır.²

Milliyetçi gazetelerin yayınına izin vermesi yüzünden Mütte-

1. Fikret Âdil, "Acı Bir Kayıp Daha:Ercüment Ekrem Talu" Yeni İstanbul, 18 Aralık 1956

2. Server İskit, Türkiye'de Matbuât İdâreleri ve Matbuât Politikaları, s.182

fik Devletler Fevkalâde Komiserlerinin Bâb-ı Âlî'ye verdikleri ortak nota üzerine 26 Ağustos 1919'da görevinden azledilerek Arapyan Hanı'na hapsedilir.¹

N.Sami Özerdim sadece 28 Temmuz 1335/10 Ağustos 1919'da bu vazifeden affedilmiş olduğunu söyleyerek bu azil ve hapis olayından bahsetmez.²

Daha sonraları kısa bir süre Edirne Vilâyeti Mektupçuluğu ve Hariciye Nezâreti Müsteşâr Muavinliği Vekâleti görevlerinde bulunmuştur.

1 Aralık 1336'da (14.12.1920) Beyoğlu Belediye Dâiresi Memurluğu'na getirilmiş olan Ercüment Ekrem üç yıl süre ile bu vazifede kalmıştır. Bu yıllarda Sedat Simavi'nin "Diken" adlı mecmuasında yazılar yazan Ercüment Ekrem daha sonra Aka Gündüz ile birlikte "Alay" adlı mizahî bir dergi çıkarırlar. Yine aynı yıllarda çeşitli gazetelerde bazı romanları tefrika suretiyle yayınlanır.

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kurulduktan sonra Meclis Riyâsetine bağlı olarak teşkil edilen Matbuât ve İstihbarat Müdüriyet-i Umûmisi'ne Hamdullah Suphi (Tanrıöver) getirilir. Hamdullah Suphi Bey'in ilk işi İstanbul'dan Ercüment Ekrem'i çağdırtmak olur. Bu davete icâbetle üç yıl kadar Ankara'da bu dâirede zor şartlar altında çalışırlar.

Bu sırada uzun zamandır verem olan eşi Feriha Hanımı kaybeden Ercüment Ekrem, oğlu Muvakkar'ı bir müddet yanına alırsa da, daha sonra onu annesinin Büyükada'daki evine göndererek Ankara'ya

1. Server İskit, a.g.e., s.182

2. N.Sami Özerdim, a.g.m., s.74

iyice yerleşir.

16 Aralık 1339 (29.12.1923) tarihinde hayatında ikinci defa olarak üç yıldır hizmet ettiği Hariciye Vekâleti Matbuât ve İstihbârat Müdürlüğü'ne atanır.

Bunu 12 Mart - 26 Nisan 1340 (25.4 - 9.5 1924) tarihleri arasında deruhte ettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Riyâset-i Cumhur Başkâtipliği görevi izler.

Bir yıl sonra bu görevden alınan Ercüment Ekrem İstanbul'a döner ve 4 ay kadar Şehremâneti Muavinliği yapar. Bu vazifeden de affedilmeden evvel 25 Mayıs 1341 (7.6.1925) tarihinde tayin olunduğu Yüksek Muallim Mektebi'nde Fransızca Öğretmenliği'nde de bulunur. 23 Aralık 1341'de (5.1.1926) ise Gazi Osman Paşa Mektebi Fransızca Öğretmenliği ek olarak kendisine verilir.

Mülkiye Mektebi'nde de bir süre Fransızca öğretmenliği yapan Ercüment Ekrem sıhhf sebeplerden dolayı bu vazifeden ayrılır. Bundan sonra atandığı Kadıköy Orta ve Yüksek Muallim Mektebi Fransızca Öğretmenliğine başlayamaz. Zira 26 Eylül 1927'de üçüncü defa Matbuât Müdürlüğü'ne getirilir ve 31 Ağustos 1931 tarihine kadar bu vazifede kalır. N.Sami Özerdim, üçüncü kez getirildiği Matbuât Umum Müdürlüğü'nde 31 Ağustos 1929 yılına kadar kaldığını söylerse de bunda bir yanlışlık olması gerekir. Zira Server İskit Ercüment Ekrem'in 26 Eylül 1927'de başlıyan bu görevinin 31 Mayıs 1931 tarihine kadar sürdüğünü söyler.¹

1. Server İskit, a.g.e, s.184

Ercüment Ekrem'in Matbuât Müdfir-i Umumliği:

1. 23 Mart-26 Ağustos 1919
2. 16 Kânun-ı evvel 1923/12 Mart 1924
3. 26 Eylül 1927/31 Mayıs 1931

Bu günlerde Ercüment Ekrem aynı zamanda "Vakit" gazetesinde çalışmaktadır. Kendisine büyük şöhret kazandıran Evliyâ-yı Cedîd tefrikalarının ilki bu gazetede çıkar.

1929 yılının sonlarında Rıdvan Paşa'nın kızı Hatice Hanımla ikinci evliliğini yapan Ercüment Ekrem'in Matbuât Müdürlüğü yaptığı yıllar Türk Harf İnkılabı ve Serbest Fırka Denemesi'nin yapıldığı yıllardır. Bu hareketli günlerde Ercüment Ekrem ayrıca yurt gezilerinde Atatürk'e refakat eder.

Bu arada soyadı kanunu çıkar ve annesinin adından hareketle TALU soyadını alır. Genç Türkiye Cumhuriyeti o yıllarda dünya basınının oldukça ilgi duyduğu bir siyasî merkezdir. Matbuât Umum Müdürü sıfatı ile gelen basın mensuplarına Türkiye Cumhuriyetini tanıtmak görevi Ercüment Ekrem'indir. Bu arada aynı gâye ile Yunanistan ve Yugoslavya'ya seyahât eder.

Ercüment Ekrem 30 Temmuz 1931'de Varşova Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteğarlığı'na atanır. Bu göreve atandıktan bir iki ay sonra annesi Ayşe Güzide Hanım'ı kaybeden Ercüment Ekrem 5 Ağustos 1933'e kadar bu görevde kalır. Bir ara Büyükelçi Cevat Ezine'nin ölümüyle yeni Büyükelçi atanıncaya kadar Maslahatgüzârlık da yapar. Bu vazifesinden de affedilen Ercüment Ekrem yurda dönüşünde "Son Posta" ve "Akbaba"da yazılar yazarak ve tercümeleler yaparak geçimini sağlar.

28 Aralık 1936'da Siyasal Bilgiler Okulu Fransızca Öğretmenliği'ne atanır ve 31 Mayıs 1937'de bu vazifesinden ayrılarak Gazi Eğitim Enstitüsü Fransızca Öğretmenliği'ne geçer ve 26 Eylül 1943 yılına kadar bu okulda çalışır. Bu süre zarfında Siyasal Bil-

giler Okulu, Hukuk Fakültesi ve Polis Koleji'nde de ders vermektedir. Bu vazifeleri ifâ için trenle İstanbul'dan Ankara'ya sürekli gidip gelmektedir. Ankara'daki bu vazifelerinin yanısıra o sırada kurulmakta olan Türk Dil Kurumu'nda da görevlendirilir. Önceleri bir pansiyonda kalan Ercüment Ekrem daha sonra Bahçelievler'e yerleşir. Zira bu günlerde yazarlık, hocalık, radyo sohbetlerinin yanısıra, Halkevlerinde konferanslar vermek üzere birçok illere de seyahat etmektedir. Bu konferanslar Türk ve Dünya edebiyatı ile tarihi üzerine olup irticâlen verilmiştir.

Ercüment Ekrem Talu'nun son memurluğu 30 Eylül 1943'te atandığı Galatasaray Lisesi Edebiyat Öğretmenliğidir.

1 Aralık 1950 tarihinde bu vazifesinden kendi isteği ile emekliye ayrılan Ercüment Ekrem artık sadece Notre Dame de Sion Lisesi'nde edebiyat hocalığı ve "Son Posta" gazetesinde yazarlık yapmaktadır. Çömlekoğlu ve Ailesi adlı romanı da bu yılların mahsulüdür.

Son zamanlara kadar Şehir Tiyatrosu Edebî Heyeti ve Sular İdâresi İdâre Meclisi Üyeliği'nde bulunan Ercüment Ekrem'in Mütâreke yıllarında bir gecelik Polis Müdürlüğü yaptığı da söylenmektedir.¹

İki defa kalp enfarktüsü geçiren Ercüment Ekrem perhiz tutmaz. Ona göre perhizle on yıl yaşamaktansa gönlünce iki yıl yaşamak yeğdir. Arkadaşlarının "Sistem Talu" adını verdikleri bu hayat felsefesine vücûdu ancak birkaç yıl daha dayanır.

Aralık ayı başlarında karnından su aldırarak üzere yatmış olduğu İstanbul Fransız Hastahanesi'nde 26 Aralık 1956 günü Siroz'dan ölen Ercüment Ekrem Zincirlikuyu Asrî Mezarlığı'nda medfûndur.

1. N.Sami Özerdim, a.g.m, s.74

E s e r l e r i :

Ercüment Ekrem Talu'nun hayatı hakkında da derli toplu bilgiler veren N. Sami Özerdim makalesinin sonunda yazarın eserlerini — roman-
dan hikâye, tercüme ve kıraat kitaplarına kadar — hem alfabetik hem
de kronolojik olarak tasnif eder.¹

Burada Özerdim'in kronolojik tasnifini verirken ona ilâve ola-
rak ancak tefrika tarihlerini tespit edebildiğimiz eserleri işaret
etmekle iktifa ettik.

E s k i H a r f l e r l e :

- Evliyâ-yı Cedîd : İstanbul 1336, Matbaa-ı Orhaniye, 48 sh.
Evliyâ-yı Cedîd : 2.bs. İstanbul 1336, Evkaf Matbaası, 64 sh.
Asrîler : (6 Nisan 1338/1922 ile 24 Mayıs 1338/1922 tarihleri
arasında İleri gazetesinde tefrika edilmiştir.)
Roman, İstanbul 1922, İkbâl Kitaphânesi, 186 sh.
Gün Batarken : (13 Mayıs 1336/1920 ile 21 Haziran 1336/1920 tarih-
leri arasında İleri gazetesinde tefrika edilmiştir.)
Roman, İstanbul 1922.
2.bs. İstanbul İkbâl Kitaphânesi, 144 sh.
Kopuk : (4 Şubat 1338/1922 ile 12 Mart 1338/1922 tarihleri
arasında İleri gazetesinde tefrika edilmiştir.)
Roman, İstanbul 1922, Orhaniye Matbaası, 164 sh.
Sabir Efendinin : (26 Haziran 1336/1920 tarihinde İleri gazetesinde
Gelini tefrika edilmeye başlanan eserin tefrikası 15 Temmuz
1336/1920'de 15. sayıda kesilmiştir.)
Roman, İstanbul 1922
2.bs. İstanbul 1922, İkbâl Kitaphânesi, 141 sh.

1. N.Sami Özerdim, a.g.m., s.76-77

- Teravihden Sahura : Hikâyeler, İstanbul 1913, Orhaniye Matbaası, 117 sh.
- Şevketmeâp : Roman, İstanbul 1925, Kitaphâne-i Sudi, 84 sh.
- Kan ve İmân : (10 Teşrin-i evvel 1338/1922 ile 10 Kânun-ı sâni 1339/1922 tarihleri arasında İleri gazetesinde tefrika edilmiştir.)
Roman, İstanbul 1341/1925, İkbâl Kitaphânesi, 160 sh.
- Zeyl-i Evliyâ-yı Cedîd : İstanbul 1925, Kanaat Kitaphânesi, 143 sh.
- Sevgiliye Masallar : Hikâyeler, İstanbul 1925, Marifet Matbaası, 192 sh.
- Gün Batarken : Roman, 3.bs. İstanbul Ahmet Kâmil Matbaası, 144 sh.
- Kız Ali : Hikâyeler, İstanbul 1926, Resimli Gazete Matbaası, 120 sh.
- Erenler : Voâvil, 3 perde, İstanbul 1926, İkbâl Kitaphânesi, 83 sh.
- Kundakçı : (13 Kânun-ı evvel 1925 tarihinde İkdâm gazetesinde tefrika edilmeye başlanan eser, 9 Mart 1926'da 46.sayıda kesilmiştir.)
Roman, İstanbul 1926, Yeni Şark Kütüphânesi
- Asrîler : Roman, 2.bs. İstanbul 1927, Şirket-i Müret-tibiye Matbaası, 186 sh.
- Güldüren Kitap : Hikâyeler, İstanbul 1927, Ahmet Kâmil Matbaası, 128 sh.
- Meşhedî ile Devr-i Âlem : Roman, İstanbul 1927, Suhûlet Kitaphânesi
- Gemi Arslanı : Roman, İstanbul 1928, İkbâl Kitaphânesi, 357 sh.
- Meşhedî'nin Hikâyeleri : Hikâyeler, İstanbul 1928

- 2.bs. İstanbul 1928, Şirket-i Müret-tibiye Matbaası, 128 sh.
- Gün Doğmayınca : Hikâyeler, İstanbul, Ahmet Kâmil Mat-baası, 185 sh.¹

Y e n i H a r f l e r l e :

- Yeni Kıraat : 5.c. İstanbul 1928, Resimli Ay Mat-baası, 197 sh.²
- : 2.c. İstanbul 1930, Resimli Ay Mat-baası, 198 sh.
- : 3.c. İstanbul 1930, Resimli Ay Mat-baası, 208 sh.
- : 4.c. İstanbul 1930, Resimli Ay Mat-baası, 192 sh.
- : 1.c. İstanbul 1931, Resimli Ay Mat-baası, 160 sh.
- : 4.c. İstanbul 1933, Resimli Ay Mat-baası, 192 sh.
- : 5.c. İstanbul 1933, Resimli Ay Mat-baası, 192 sh.
- : 2.c. İstanbul 1934, Resimli Ay Mat-baası, 200 sh.
- Meşhedî Aslan Peşinde : Roman, İstanbul 1934, Semih Lütfi Kitabevi, 245 sh.
- Kodaman : Roman, İstanbul 1934, Semih Lütfi Kitabevi, 245 sh.

1. Bu kitabın tarihi taspit edilememiştir. 1925-1927 yılları arasında olmalıdır.

2. Bu kıraat kitaplarının başka baskılarının olması muhtemeldir. Bu kitapları Sabiha ve M.Zekeriya Sertel birlikte hazırlamışlardır.

- Cüceler ve Devler Memleketinde : (Swift'ten tercüme), İstanbul 1935, Akşam Matbaası, 132 sh.
- Papeloğlu : Roman, İstanbul 1938, Sühûlet Kitabevi, 250 sh.
- Sabir Efendinin Gelini : Roman, 3.bs. İstanbul 1939, Gayret Kitabevi, 80 sh.
- Gazete : Konferans¹
- Gün Batarken : Roman 3.bs. İstanbul 1939, 80 sh.²
- Beyaz Şemsiyeli : Roman, İstanbul 1934, Kanaat Kitabevi, 424 sh.
- Bu Gönül Böyle Sevdii : Roman, İstanbul 1941, Semih Lütfi Kitabevi, 176 sh.
- Meşhedî İle Devr-i Âlem : Roman 2.bs. İstanbul 1943, Semih Lütfi Kitabevi, 216 sh.
- Korku : (Stefan Zweig'dan tercüme) İstanbul 1944, Yüksel Yayınevi, 123 sh.
- Meşhedî Aslan Peşinde : Roman 2.bs. İstanbul 1944, Semih Lütfi Kitabevi, 168 sh.
- Çömlekoğlu ve Ailesi : Roman, Ankara 1945, Berkalp Kitabevi, 164 sh.
- Dünden Hatıralar : Albüm, İstanbul 1945, Yedigün Matbaası, 22 sh.³
- Cüceler ve Devler Memleketinde : (Swift'ten tercüme) İstanbul 1946, Gulliver'in Seyahatleri Kanaat Kitabevi, 124 sh.
- Meşhedî'nin Hikâyeleri : 1.c. Hikâyeler, İstanbul 1947, Şaka Basımevi, 19 sh.

1. C.H.P. Konferanslar Serisi, Kitap:6, sh.49-62, Ankara 1939

2. Yeni harfle 4.kez basılan eserin 3.baskı olarak takdimi yanlıştır.

3. Türk toplumunun çeşitli geleneklerini kısa kısa işleyen bu albümün yazıları Ercüment Ekrem'e, resimleri ise Münif Fehim Özerman'a aittir.

- Cüceler ve Devler Memleketinde : 2.bs. İstanbul 1950, Kanaat Kitabevi,
Gulliver'in Seyahatleri 128 sh.¹
- Meşhedf'nin Hikâyeleri : İstanbul 1955, Akbaba Yayınevi,
112 sh.

1. 1935'deki ilk baskısına göre 3. baskı olması gerekir.

M İ L L İ M Ü C Â D E L E İ L E İ L G İ L İ

R O M A N L A R I

G Ü N B A T A R K E N

13 Mayıs-21 Haziran 1336/1920 tarihleri arasında İleri Gazetesi'nde tefrika edilen eser 1922 yılında kitap halinde yayınlanır. Aynı yıl ikinci baskısını yapan eserin üçüncü baskısı 1926 yılına rastlar. Eser 1939 yılında yeni harflerle dördüncü kez basılır. Bu baskı "üçüncü tab'ı" olarak sunulursa da bunda bir yanlışlık olması gerekir.

Süleyman Nazif "elvâh-ı milliyemizin en güzellerinden" olarak tavsif ettiği Gün Batarken romanı hakkında şunları söyler:¹

"Gün Batarken hikâyesini Ercüment Ekrem Bey, Sabir Efendinin Gelini'nden evvel yazıp neşretmişken ben burada evvelâ sonuncusunu mütâlaa etmek isterim. Her ikisinin de mevzu ve üslûbu mühim ve güzel olmakla beraber, Gün Batarken'i ibdâ ederken müellif daha ziyâde duymuş ve sahifelerin çoğunda âdeta coşmuştur. Heyecan demlerinde de kaleme ve üslûba istediği kadar hükmedebilen kudret ve irâde nâdir bulunur. İşte Ercüment Ekrem o nevâdirden biridir.

İstihzâdan feryâda, gülünç lehçeleri taklitten mersiyeye intikâl ederken bile, kaleminin dizginleri elinde. Yüzü teessürden kızarıp sararır ve gözleri yaşarırken bile bu el hiç titremiyor.

1. Süleyman Nazif: Bir Hayrû'l-halef I, Peyâm-ı Sabah, nu:1160, 25 şubat 1338/1922, s.1-2

: Bir Hayrû'l-halef II, Peyâm-ı sabah, nu:1164, 1 Mart 1338/1922, s.1-2

Hiç... ama hiç romantik değil.

Tasvir ettiği eşhâs ve menâzır hergün her yerde gördüğümüz adam ve manzaraların aynı. Ercüment o eşhâs ve menâzırın fakat bize görünmek istemeyen ruhunu o kadar nüfûz-ı nazar ve maharetle rü'yet ve irsâ ediyor ki insan kendini âdetâ yeni bir âlem karşısında zân ile behtten yavaş yavaş heyecâna düşüyor.

(...)¹ Gün Batarken, Harb-i Umûmî esnâsındaki fecâyi-i ahlâkiyeden birini -müverrihîn-i müstakbeleye kıymetdâr bir vesika olacak surette- tasvir eder. Eserini, sâniî şu satırlarla oğluna ithaf ediyor:

" Oğlum Muvakkar Ekrem'e

Sen doğduğun vakit oğlum, sicill-i nüfusunda mukayyed bulunmakla mübâhi olduğun bu Devlet-i Muazzama'nın hududları Adriyatik denizinden Basra körfezine uzanıyor, Yemen, Trablusgarp, Cezâir-i Bahr-i Sefîd, Haremeyn-i Muhteremeyn Kalemrev-i Saltanat-ı Seniyye'ye dahil bulunuyordu. Şarkta Ravza-yı Mutahhara-ı Resullullah'a, garpta Meşhed-i Hüdâvendigâr'a Türk neferleri nighbân idiler!

Birgün... Nasıl ve niçin olduğunu tarihlerde okursun... İ-lân-ı meşrûtiyet ettik.

Yine birgün âlemi kana boyayan, ateşe yakan yaman bir muhârebeye, beşeriyeti zebûn düşüren meş'um bir mukateleye sürüklendik.

Bu harekâtımızın birincisi ile sonuncusu arasında altı senelik bir fâsıla vardı. Bu müddet zarfında su-i tâlî'imiz bize rahat yüzü göstermedi.

Mütemâdî idbârımız ahlâkımızı bozmuştu. Harb-i Umûmî'de bir-

1. Bu bölümde Süleyman Nazif, Sâbir Efendinin Gelini adlı romanı kısaca tahlil etmektedir.

çoklarımız cinâyetler irtikâp ettik. Bu itirâf elîm olmakla beraber bir hakikattir. Ancak esbâb-ı muhaffefeden olarak şunu da ilâve edeyim ki: mübârek, halûk, âlicenâp Türk milleti dermansız omuzlarına cebren yükletilmiş olan bu cinâyetlerden berfû'z-zimmedir. Ve ileride kinler, ihtiraslar durulduğu zaman tarihin hükmü elbette bu yolda lâhik olacaktır.

Bu hükme yardım etmek üzere vâ-esefâ¹ ki bazı kuyûd altında, fakat vukuât-ı sahîfeye müsteniden yazmış olduğum şu nâçiz eser tezgâh-ı tab'a verildiği zaman fezâ-yı beşeriyette altıbuçuk asırdan beri neşr-i envâr eden bir şems-i tâbân-ı ihtişâm ve azamet, bir neyyir-i kudsi-i fâzilet gurûb ediyordu. Bî-ihdiyâr, seni sizleri düşündüm... Fakat neden bilmem?.. Kalbim pek o kadar sızlamadı. Allah Azîmü'ş-şandır!.. Yine parlak bir gün doğacağına ve senin o günleri göreceğine imânım var oğlum!

Dar'ül-hilâfe, 18 Ramazan 1338² Ercüment Ekrem „

Bu imânı Muvakkar Bey'in babası hiçbir vakit kaybetmiyor. Ufkunda dâima parlayan onun şu'lesidir. Hikâyeye tasvir-i fezâille başlıyor; birçok muzlim, girdâb-âlûd yollardan geçtikten sonra hazin fakat parlak bir sahife-i intibâh ile hitâm veriyor. Bu intibâh onun kanaatince yine bir fazilet tevlid edecektir.

Ben, Üstâd Ekrem'in ruhundaki bedâyi-perestliği oğlunun bu eserinde pek bâriz gördüm. Fakat tarz-ı tefekkür ve tahassüsde baba

1. Kitabın 3.baskısında "ma'alesef"

2. Kitabın 3.baskısında "İstanbul" diye geçer ve tarih de 388 diye yanlış basılmıştır.

ile oğul pek ziyâde ayrılırlar. Ben bu ihtilâfı Ercüment Bey'in lehine kaydedeceğim. Peder müddet-i hayatında ümitten ziyâde mâtem terennüm etti. "Tefekkür,"'ler, "Muhsin Bey,"'ler, "Şemsa,"'lar, "Nijâd,"'lar birer terâne-i elemdir. Zevk ü tarab âlemlerinin intibââtını bile hüzn-âlûd göstermekten bir türlü men-i nefis edemedi.

Arkadaşı Abdülhak Hâmid'in "kederimin artması için sevinmek isterim," sözü Mahmud Ekrem'in hâlini icmâl eder.

Ercüment Ekrem ise hüzn ve kederin nezle, sıtma gibi ârızî bir hastalık olduğuna kâni'dir. Gün Batarken'i okurken müellifin bu girive-i istimlâl ve me'yûsiyetten bir türlü çıkamayacağını ve nihayet bir tarafta nevmîd ve bitâb düşeceğini zannedersiniz. Halbuki o ağlarken de ufkundaki şule-i imân bir dakika inkisâf etmiyor ve hazin bir gurubda ferdânın tulû-ı muhteşemini görüyor.

Gün Batarken'in başlıca kahramanı Estekzâde imâmı Âşir Efendi'nin yegâne oğlu Hulki Bey'dir. Mekteb-i Harbiye'den neş'et eder etmez Üçüncü orduya Manastır tarafına gönderilmiş. Üçüncü ordu mîntikası Meşrûtiyet'i imâl eden ateşli, dumanlı bir kârgâh idi. Hulki burada garazsız ıvazsız aşk ile imân ile çalışıyor. Meşrûtiyetten sonra hân-ı yağmaya karışmaktan ihtirâz ve nefret eden rûfekâsı arasında en ziyâde perhizkâr kalan bu yüzbaşısıdır. Harb-i Umûmî başladığı zaman Nevşehir kasabasına Ahz-ı asker reisliğiyle gidiyor. Pek iyi bir Türk hanımı olan validesiyle onun kadar necib haremî bu seferde berâberdir. Anadolu'nun bu köşesinde sakit, masum bir yuva teşkil ediyorlar.

Ahz-ı asker riyâsetinin o zamanda ne kadar büyük bir maden-i servet olabileceği ma'lûmdur. Fakat Nevşehir'in zenginleri, kurnaz-

ları Hulki Bey'in tunç vicdânını bir türlü teshir edemiyorlar.

Namuskâr Hulki Bey vaktiyle İstanbul'da borca girmiş, babasının evini terhin etmiş ve vâdesi gelince dâyin parayı istiyor. Vermese babasının yurdu, ocağı, âilenin kâ'be-i hatıratı yabancı ellere geçecek. İşte azim ve metânetine ilk darbeyi bu borç indiriyor. Maiyetinde Cingözoğlu Prudrumus adlı kurnaz bir yazıcı neferi var. Âmirine te'diye-i deyn için muktezâ parayı tedârike tavassut ediyor. Bundan sonra Hulki Bey'in bîkr ü ismetine elvedâ!...

Ercüment Bey bu 144 sahifelik kitabıyla bir hikâye değil, Harb-i Umûmî'deki İstanbul'un mana-yı mufassal ve müdellel tarihini yazmıştır. Her âileyi, her hâneyi, her sokağı, her dâireyi birer birer görüyorsunuz. Beyoğlu'nun 71'nci sahifedeki tasvirine bakınız:

"Bütün memâlik-i garbiyenin matmahü'l-enzârı olan cihânı kana boyayan muhârebâtın onda dokuzunun gizli veya alenî yegâne sebebini teşkil eden emsâlsiz, güzel İstanbul şehrinin yakasında Beyoğlu müstekreh bir leke teşkil eder.

Şarkla garbın bütün çirkinliklerini, fazâyihini ve yalnız bunları birarada cem eden bu belde-i levs ü fesâd, yine o şark ile garbın gayr-i meşru münâsebetinden doğmuş gûya bir piçtir. Kendilerini in'âm eden elleri öperken ısırarak mutâdı olan ekser sekensesine ne şarklılar şarklı ne de garplılar Avrupalı der. Onlar ismi beynelmilel alem olmuş bir ta'bir ile "Levanten,"dir ki bizler "Tatlısufrengi," diye tercüme ederiz.

Mülga hukuk-ı düvel kitaplarının "haymatloz/vatansız" diye tavsif ettikleri kavim işte bunlar olsa gerek. İşlerinde namuslu, sadık, vefâkâr olanı yok değildir. Fakat pekçokları vicdân yerine

cüzdân ve kese taşırlar. Ve bu cüzdânlarının içinde dâimâ iki, bazen üç, hattâ dört muhtelif pasaportları vardır.

Ma'butları para ile kuvvettir. Herhangi bir mücâdelede gâlip geleni en evvel alkışlayan onlar, mağlubu en evvel tekmeleyen yine onlardır. „

Baba ile oğul Beyoğlu'nu elli sene fasıla ile ta'rif ediyorlar. Ekrem Bey yarım asır evvel "Beyoğlu Avrupa'nın modeli ve İstanbul'un bir çârsû-yı bîbedelidir,, demişti.ERCÜMENT BEY pâyitahtımızın zâhiren en ma'mur olan bu mahallesini ahlâkın, ma'neviyâtın, ideâlin bir izmihlâlgâhı suretinde teşhîr ediyor. Teessüf olunur ki haksız olan oğul değildir. Evet, bazı ebniyenin cepheleeri Avrupa'nın mebânisine benzer. Ve elli sene evvel İstanbul'un modaya âid eşyâsı münhasıran bu çarşıda satılırdı. Fakat iç tarafı... Ve fakat şimdi..

"Beyoğlu Hulki Bey'i de avlamıştı,, dedikten sonra ERCÜMENT BEY bir realist dikkati ve kemâl-i muvaffakiyetle macerâyı tasvirde devam ediyor.

"Beyoğlu Hulki Bey'i de avlamıştı. „ Bu beş kelime lâ-akall beşyüzbin Türk ve Müslüman âilesinin elli senelik sergüzeşt-i felâketini takrir eder. İstanbul, Üsküdar, bütün Anadolu, bütün Irak, bütün Filistin fakr içinde, ihtiyâç içinde, sefâlet ve hastalık içinde kıvrır ve ölürken Beyoğlu hergün bir parça daha artan ve taşan çılgınlıklarla meşgûl zevk ü safâ idi. Ve hâlâ öyle. Hulki Bey'in sukutundan sonraki salonu o muhteşem girdaplardan birinin enmüzecidir.

Kitap okunurken, müellifinin hissiyât ve zevâhire asla kâpılmayarak hattâ hafızasına da itimâd etmeyerek meşhûdât-ı ruzmerre-

sini birer birer dikkatle cüzdanına kaydetmiş olduğu zannedilir. Mazbutatına gönlünün teessüratıyla vicdanının nefrinlerini katre katre karıştırarak kitabı bu suretle vücûda getirmiştir.

Beyoğlu'nun o mahşer-i mefâsidi önünde bir de İstanbul'daki Estekzâde mahallesini temâşâ ediniz. İşte o zaman Piyer Loti'yi Türk'e âşık eden... Piyer Loti'yi müslüman eden esbâb ve avâmili derhal keşfedersiniz. Hulki Bey'in validesi Sadberk Hanım, haremi Hediye Hanım, aşçısı zenci Zarâfet Bacı tevekkülün, tahammülün, metânet-i ahlâkın birer kırılmaz ve eksilmez timsâli. Bunlar safvet-i asliyesini kaybetmemiş olan Türk'ün şöret ve ismetini bihakkin tevsik ve idâme ediyorlar. Avrupa yalnız bizim zar-bâzûmuzu görmüş, "Bir Türk gibi kuvvetli,, darb-ı meselini isâga etmişti.

Piyer Loti kuvvetten daha başka ve daha güzel şeylerimizi sezdi. Ve bize âit her eseri intişâr ettikçe Avrupa evvelâ red, bilâhère tereddüd, en sonra da tasdik etti. Türk'ün da'vâ-yı masumiyet ve da'vâ-yı necâbetine bir hüccet de işte Ercüment Ekrem yazıyor.

Ahvâl ve âdât-ı milliyemizi musavvir ve yine millî hikâyelerimiz az değildir. Ve bazısı edebiyât-ı cihân arasında bile ihrâz-ı mevki edebilir.

Gün Batarken'e vicdânımı en ziyâde cezb ü rabt eden şey, doğru ve tam gören bir nazarla ifrât ve tefrite kapılmaksızın kalb-i kâri'e kadar intikâl eden bir heyecanın mahsulü olmasıdır. Tekrar ederim ki 144 sahifede bir devir icmâl edilmiş. Hem ne devir!... Hâlin enfn-i sefâletini ahlâf bir kere de Ercüment Ekrem'in kaleminden dinleyecek.

Kitap neşrolunurken ben burada değildim. Efkâr-ı umûfiyenin

nasıl telakkî etmiş olduğunu bilmiyorum. Ercüment Ekrem ellerinin birinde kutu kutu Havana sigar ve Cercle d'Orient¹ ve Yenice sigaraları, birinde keşkül, diyâr diyâr, sokak sokak, kapı kapı takriz ahz ü itâsı ile iştigâl eden aġniyâ-yı ketebeden bir şeydâ-yı işti-hâr değildir.

Kimbilir, Gün Batarken belki ufkundan sessiz kaybolan bir yıldız gibi ve belki hiç görünmeksizin geçip gitti. Böyle ise müellifi tebrik ederim. Avâmı memnun eden şeyler âmiyâne ma'mûlat-ı kalemiyedir.

Gerek yeni, gerek eski Yunanistan'ın en doğru gören ve düşünen ferdi bence "Phocion"² idi. Ve Phocion avâmı memnun görünce pek ziyâde korkardı. Pâyidâr olmaġa namzed eserler şöhret arkasında koşmaz, şöhreti arkalarında sürükler. Cenâb Şehâbeddin, Halid Ziyâ, Abdülhak Hâmid, Fuzûlî, Mehmed Âkif tahkirlerin kademelerine basa basa tevkirlerin en yüksek pâyelerine çıktılar. Ve ancak bu suretle çıkabildiler.

Recâizâde Ekrem Bey bizim üstâdımız, mürşfidimiz, mürebbî-i isti'dâdımız olmuştu. Oġlu Ercüment Bey'in de oġluma üstâd, mürşfid, mürebbî-i isti'dâd olmasını temenni ederim. O, meġer oġluma ihdâ edeceġi feyzden babasına da bir hisse ayırmak necâbetinde bulunmak istemiş. Evliyâ-yı Cedîd'ten Gün Batarken'e kadar her eserinden fikren mütelezziz ve müstefid olduğum üstâdzâdemi üstâd lakabıyla tebciil ederken şükranım iftihâr ediyor.

24 Şubat 1922

Süleyman Nazif

1. O tarihlerde kendine mahsus sigaraları ile meşhur bir kulüp.

2. Phocion: Atina'lı General ve Devlet adamı, İ.Ö. 400-317

Ayrıca Murat Uraz'ın "Mükemmel Roman Hülâsaları"¹ adlı eserinin 131.-134. sayfelerinin Ercüment Ekrem ve Gün Batarken romanına ayrılmış olduğunu da kitap hakkında müşahhas bir bilgi olarak kaydetmeliyiz.

Süleyman Nazif'in Ercüment Ekrem ve eserleri hakkında yazmış olduğu ve yukarıda zikrettiğimiz bu uzun makalesinde geçtiği için Ercüment Ekrem'in oğluna ithâfen yazdığı önsözü tekrar vermiyoruz. Ancak Süleyman Nazif'in romanın konusuna da temasla söylediklerine biz de birkaç kelime ilâve etmek istiyoruz:

Gün Batarken, ömrü hayâl kırıklıkları ve mahrumiyetlerle geçmiş olan bir Türk subayının, yine bu zayıflığından istifâde ile azınlıktan bazı kişilerce gafil avlanarak, rüşvetten savaş vurgunculuğuna kadar rezil bir hayatın içine sürüklenişinin hikâyesidir.

Yüzbaşı Hukfî Bey maddeten ve mânen içine sürüklenmiş olduğu bu sefih ve rezil hayattan ancak "Mütâreke"den sonra kurtulabilecektir.

Yüzbaşı Hukfî, II.Meşrutiyet'i hazırlayan olaylar ve ordunun içinde bulunmakla birlikte ideallerinden sapmamış ve büyük yağmadan faydalanmaya tenezzül etmemiştir. Bu defa da arkadaşları ile arası açılan Yüzbaşı Hukfî I.Dünya Savaşı yıllarında pasif bir görevle Nevşehir Ahz-ı asker riyâsetine getirilir.

1. Murat Uraz: Mükemmel Roman Hülâsaları, İstanbul 1945

Yüzbaşı Hulki, Nevşehir'de iken İstanbul'daki ipotekli evi satılmak üzeredir. Çaresizlik içinde kıvranan Yüzbaşı'yı rüşvet almaya iknâ eden yazıcısı Rum Prudrumus, Yüzbaşı'nın bundan sonraki hayatında da önemli rol oynar.

Hulki'yi askerlikten istifa ve İstanbul'a yerleşerek ticaret (!) yapmaya razı eden Prudrumus, önce onu Beyoğlu meclislerine alıştıırır. Daha sonra ise İzmaru adlı genç, güzel fakat ahlâksız bir Rum kadını kendisine musallat eder.

Yüzbaşı Hulki Bey önce Estekzâde'deki uğruna ilk rüşvetini aldığı- evinden Ayaspaşa'daki bir apartımana çıkar. Bununla da kalmayan Hulki karısı Hediye'yi boşar. Hediye'yi yalnız bırakmayan annesi Sadberk Hanım'ın da evi terketmesiyle yalnız kalan Hulki Rum İzmaru ile birlikte yaşamaya başlar.

Yüzbaşı Hulki, bütün kirli işlerini çeviren Prudrumus'un ayrılması ve İzmaru'nun müsrifliği yüzünden bir anda kendini iflâsın eşiğinde bulur. Bu sırada Mütâreke imzalanmıştır.

Hulki'nin parasının tükendiğini öğrenen İzmaru ile eski ortağı Prudrumus'un, Mütâreke'nin de vermiş olduğu küstah bir tavır ve cesaretle kendisini aldattıklarını anlayan Yüzbaşı, yaşanan olayları daha açık ve net görür.

Mütâreke ile Beyoğlu, Yunan bayrakları ile donatılmış bir halde azınlıkların sevinç gösterilerine sahne olmaktadır. Eski ortağı da bunların arasındadır. Hulki Bey "nankör,, olarak tavsif ettiği bu insanların gerçek yüzünü görüp anlamış olmanın verdiği nefret ve tiksintiyle bu muhiti terkeder.

İçinde yeniden kaynamaya başlayan asker-Türk kanının tesiri

ve gerçeği anlamış olmanın ezikliği ile Estekzâde'deki evine dönen Yüzbaşı Hulki Bey aynı zamanda bir uçurumun da kenarından dönmüştür.

— Ş A H İ S L A R —

Eserdeki şahısları romanın asıl kahramanı olan Yüzbaşı Hulki Bey'e göre incelemenin daha isâbetli olacağı kanaatindeyim. Zira Yüzbaşı Hulki Bey sadece basit bir roman kahramanı değil aynı zamanda uyanan Türkiye ve Türk toplumunun bir sembolüdür.

Bu sebeble:

I. Hulki Bey

II. Ailesi ve Estekzâde'deki çevresi

III. Karaborsacı ve Vurguncu çevresi

diye bir tasnif yapmak ve şahısları bu tasnife göre değerlendirmek mümkündür.

HULKİ BEY :

Çocukluğu ve yetişme çağı hakkında fazla bir malûmâtımız olmayan Hulki Bey'in hayatındaki ilk önemli devreyi, mutaassıp, dinî ve millî değerlere sıkı sıkıya bağlı bir çevreden gelerek atıldığı "askerlik hayatı" teşkil eder. Bu sebeble, eski bir imâmın oğlu ve asker olarak millî-dinî bütün müspet değerlerin kendisinde toplanması lâzım gelen Hulki Bey'in sukutu ile yazar devri tenkid etme fırsatını da bulur.

Haksızlığa tahammülü olmayan Hulki Bey paşazâde arkadaşları gibi yüksek mevkilere gelememiş Manastır'daki III.Ordu'ya tayin edilmiştir. Burada çetelere karşı çarpışan Hulki Bey bütün bu haksızlıklardan çok Balkanlarda aç sefil ihmâl edilmişlerine içerler.

Bunun sonucu olarak asıl maksadının ne olduğunu daha sonradan öğrendiği II.Meşrutiyet hareketine katılır. Aslında Hülkî Bey bu fikirlerin yabancısı değildir. Gizli de olsa arkadaşlarıyla bu konuda pek çok eser okumuşlardır.

Meşrutiyetin ilânından sonra arkadaşlarının gâyelerinden uzaklaşarak devirdikleri paşaların yerlerine geçtiklerini gören Hülkî Bey kendisini de bu fırsattan istifâdeye çağırarak arkadaşlarından iyice ayrılarak III.Ordu'daki mahrumiyetlerle dolu hayatına döner. Bu onun hayatındaki ikinci hayal kırıklığıdır. Bu yıllarda önemli görevlere getirilmeyen Hülkî Bey, Balkan Harbi'nde yüzbaşı olmasına rağmen savaştan sonra Muâmelât-ı Zâtiye (Özlük İşleri) emrine verilir. Manastır'dan İstanbul'a gelen Hülkî Bey eski dava arkadaşlarının büyük mevkilere geldiğini görerek daha önce hükûmete karşı duymuş olduğu kini bu defa onlara karşı duymaya başlar.

Sürekli hayal kırıklıkları, duymuş olduğu kin ve nefret Hülkî Bey'in hayatında çöküş ve bozulma devri diye tavsif edebileceğimiz bir devreyi başlatır.

Seferberlikte, eski arkadaşları tarafından kendi icraâtlarını tasvip etmeyip engel olabileceği düşüncesiyle Nevşehir Ahz-ı asker Riyâseti gibi pasif bir göreve getirilen Hülkî önce gitmek istemez, hattâ istifa etmeyi bile düşünür. Fakat âilesinin mâlî durumu yüzünden çaresiz Nevşehir'e gider. Nevşehir'de sert, metin, dürüst bir adam olarak tanınan Hülkî Bey kısa zamanda kendini sevdirmiştir. O herşeye rağmen vazifesine sıkı sıkıya bağlı bir askerdir:

" Vazifesine müteallik işlerde hatır gönül tanımaması, firâ-

rîlere, temâruz edenlere karşı bî-âman davranması halkta, kendi hakkında korku ile karışık bir hiss-i hürmet uyandırmıştı. Kasabada kimden sorulsa Hulki Bey hakkında hüsn-i şehâdet eder, onun sert, fakat hakperest bir zâbit olduğunu söylerdi.

İstikâmet-i tab'ı ise darb-ı mesel hükmüne girmişti. Kasabada hiç kimse ne hediye olarak bir çanak yoğurt yahut bir okka tarhana olsun kabul ettirememişti. „ (s.17)

Bu dürüst subayın hayatı birgün İstanbul'dan aldığı bir mektup ile alt üst olur. Vaktiyle karısının tedavi masraflarını karşılamak üzere yahudi bir tefeciden Estekzâde'deki baba evini ipotek etmek suretiyle almış olduğu paranın vâdesi dolmuştur. Parayı vaktinde ödemezse doğup büyüdüğü, gençliğinin güzel hatıralarıyla dolu bu şirin ev icrâ yoluyla satılacaktır.

Hulki Bey, kimseye birşey söylemeden günlerce çâresizlik içinde kıvrılır. Geceleri çeşitli çâreler düşünürken uykuları kaçar:

"O gece, ne anasına ne de zevcesine birşey açmadan yattı. Fakat gözüne uyku girmedi. Tâ-be-sabah fikri, hayâlâtı hep İstanbul'un Estekzâde mahallesinde dolaştı durdu. Düşüncesini bir türlü oradan, o mûnis, sevimli evden ayıramıyordu. Ah! Keşki cephe-i harpte olsaydı da, o mukaddes yurdun yabancı ellere geçtiğini duymadan, bilmeden vurulup gitseydi!... „ (s.24)

Hulki Bey sonunda yanına yazıcı olarak aldığı kurnaz Rum genci Prudrumus'a sırrını açar ve ondan borç para bulup bulamayacağını sorar. Prudrumus ise Hulki Bey'in bu hâlimden istifâde ile onu rüşvet almaya zorlayacak bir plân hazırlar. Önce borç para bulamadığını söyler, sonra da Hulki Bey'e bazı tavsiyelerde bulunur. Bu

tavsiyelerin ne mânâya geldiğini anlayan Hulki önceleri şiddetle karşı çıkar:

" — Ben herkesin ne halt ettiğini bilmem! Ben namuslu adamım. Hulki rüşvet yemez anladın mı? (...)

— Ben bu memleketten rüşvet kalksın diye dağa çıktım, aylarca doluştım. Kanımı canımı fedâ ettim, her türlü mahrumiyetlere katlandım. (...)

— Nasıl neme gerek.. Dünyâda bundan büyük namussuzluk tasavvur edemem. „ (s.32-33)

Ertesi gün alacağı bir telgraf Yüzbaşı Hulki Bey'i namussuzluk olarak tavsif ettiği bu fiili işlemeye mecbur edecektir.

Yazar Hulki Bey'in içine düştüğü bu durumu bize şu satırlarla aktarırken devri de tenkid etme fırsatını yakalar.

" Ancak, zarûret, ihtiyaç, sefâlet yüzünden — vakıâ hayli mücâdeleden sonra — bir insan daha sukut etmiş, bir vicdan daha ufûl etmişti .

Çorbacının saydığı kirli banknotları Hulki Bey tesellüm ederken yalnız dudaklarından şu sözler bir düstur-ı hakikat gibi dökülmüştü:

" — Fazileti takdir etmeyen bir muhite lâıyk olan budur! „ (s.36)

Bu kirli işi Prudrumus'un arka arkaya tezgâhladığı diğer kirli işler izler. Hulki önceleri vicdan azabı duyarak:

" — Artık yeter! Bu yaptığınız devlete ve millete karşı hıyânettir! Buna ne dünyâda insanlar ne de âhirette Cenâb-ı Hak razı olur! „ diye itiraz ederse de Prudrumus pişman olmasına dahi fırsat tanımaz.

Bu arada Nevşehir'de altın fiyatlarının artması üzerine Prudrumus ile Hulki Bey İstanbul'dan 450 liraya aldıkları altınları 620 liraya satarak kısa zamanda servet sahibi olurlar. Birbirini takip eden İstanbul seyahatleri sırasında orada daha fazla kâr olduğunu gören Prudrumus Hulki Bey'i askerlikten tekâüde ayrılarak İstanbul'da iş çevirmeğe iknâ eder.

İstanbul'a dönüşü Hulki Bey'in hayatının üçüncü önemli değişikliğidir. Zira Yüzbaşı Hulki düşmüş olduğu rüşvet ve yolsuzluk batağından sonra şimdi de kendisini karaborsa ve harp vurguncularından ibâret bir zümre içinde bulur.

Galata'da bir yazıhane açan Hulki Bey, Prudrumus sayesinde kısa zamanda para kazanmaya başlar. Fakat Hulki Bey ticâretten anlamaz, ne alınıp ne satıldığından dahi haberi yoktur. O sadece kazancına bakar. Bu arada hemen hemen kendisi kadar serveti olan Prudrumus'un yanında iyiliğini gördüğü için çalıştığını zanneder.

Hulki Bey, Prudrumus sâyesinde Rum, Musevi, Tatlısu frenklerinden ibâret olan Beyoğlu cemiyetlerine gitmeğe başlar. Önceleri istemeye istemeye gittiği bu meclislerde kumar dahi öğrenen Hulki Bey, yalnız kadınlarla bağdaşamamıştır. Bu yüzden bazen bu meclislerden Estekzâde'deki evine ağlayarak döner. Bu zaafını da Prudrumus'a hissettiren Hulki Bey bu meclislere yakın olmak için yine Prudrumus'un aracılığıyla Ayaspaşa'da tuttuğu bir dâireye taşınır.

Bu sırada İstanbul'da temel gıda maddeleri günden güne pahalılaşırken ihtikâr, türedi vurguncular ve karaborsacılar artmaktadır. Yazar bu türedi tiplerden uzun uzun bahsettikten sonra Hulki'nin de onlardan biri olduğunu söyler:

"Üçüncü orduda, zulme karşı vaktiyle isyân etmiş olan Mülâzımcık da şimdi hocası Cingözoğlu'nun himmetiyle artık bir harp zengini olmuştu.. "(s.54)

Gerçekten de Hulki Bey aç, sefil dilenci çocukları bastonuyla iterek arabasına binebilecek derecede acımasız bir insan olmuştur. Yalnız bazen rastgeldikleri yorgun asker kabileleri, kendisi de eski bir asker olduğu için Hulki Bey'i düşündürür:

"Şerikinin bu mânâsız, ve mânâsız olduğu kadar şerî hitâbını başıyla tasdik eden Hulki Bey düşünüyordu ki bu dünya bir gün gelir ki tersine döner.. "(s.55)

Artık Hulki Bey akşamları eve geç ve sarhoş dönmekte, âilesinin yüzüne bile bakmamaktadır.

Yine böyle sarhoş döndüğü bir gece ağzından kaçırdığı bir kadın ismi annesinin gizlemeye çalışmasına rağmen eşi Hediye Hanımın kulağına kadar gider. Bu, Prudrumus'un kendisini kandırmak üzere bulduğu bir Rum dilberidir. İzmaru adlı bu kız sâyesinde Kafkasya'daki askere gönderilmek üzere taahhüt edilen un vagonlarının gönderilmesine engel olup, İstanbul'da satabilirse iki misli kâr edebilecektir. Daha önce kendisi Hulki Bey'i iknâ etmeye çalışmış:

"Sabık asker soğuk kanla:

— Olmaz! Askeri aç bırakmam demekle iktifa etmiş, yazıcısını iskât etmişti.. "(s.74)

Prudrumus'un plânı bu defa istediği gibi gitmemiş, Hulki Bey gönlünü İzmaru'ya kaptırmadan önce unları orduya teslim etmiştir.

Artık hemen her gece bulunduğu İzmaru'ya iyice bağlanan Hulki Bey'in gözü hiç bir şey görmez. Pahalı hediyelerle yetinmeyen,

göz diktiği asıl servetine konabilmek için kendisiyle evlenmek isteyen İzmaru'nun isteğine boyun eğen Hulki Bey boşamak istediği Hediyeye ile birlikte onu yalnız bırakmayan annesine de sırt çevirmiş olur. Annesi ile Hediyenin Estekzâde'ye dönmelerinden sonra Ayaspaşa'da yalnız kalır. Hulki Bey artık İzmaru ile başkalarının evinde gördüğü ve özendiği âlemleri kendi evinde yaşamaktadır.

Muharebe ilânından sonra İstanbul'daki kıtlık ve pahalılık artarken Hulki Bey sefih bir hayat sürmektedir. Ortağı olan Prudrumus'un kendisinden ayrılmasından sonra Hulki Bey yeni bir takım kişilerle iş yapmak zorunda kalır. Ticaretten anlamayan Hulki Bey borsa oyunlarına başlayarak kazanç temini yoluna gider. Bunu da bizzat kendisi yapamadığı için tanımadığı simsarlara başvurur. Onun için dünyada dostu İzmaru'dan başka önemli hiçbirşey yoktur. İzmaru için Avrupa'dan elbise ve mücevherâtı dahi getirtmektedir.

Bu sırada hızla devam eden savaş piyâsayı alt üst etmiştir. Bu günlerde Hulki Bey üst üste önemli kayıplara uğrar ve hızla iflâsa doğru sürüklenmeğe başlar. Bu durumun farkına varan İzmaru da kendisine soğuk davranmaya başlamıştır.

Hulki Bey artık iyice batmak üzeredir. Prudrumus'la tekrar ortak olmayı isterse de bu teklifi Prudrumus tarafından nazikâne reddedilir.

Bu günlerde cepheden ard arda gelen hezimet haberleri Hulki Bey'in mâneviyatında beklenmedik bir değişikliğe yol açarak vicdânını rahatsız etmeye başlar. Yaşamış olduğu son bir iki yılına lânetler yağdıran eski asker cephede can vermiş olanlara gıpta edecek derecede içinde bulunduğu durumdan nefret etmeğe başlar. Bu durum onu öylesine

rahatsız eder ki rüyâsına bile girer:

" Bu düşüncelerle , dimağı bitâb kalıp uyuduğu zaman da rüyâsında ucu bucağı belirsiz, çorak kızıl kana boyanmış ovalarda, kafatasları, insan kemiklerinden müteşekkil ehramlar üzerinde Prudrumus'la İzmaru'nun şeytânî rakslar icrâ ettiklerini ve bizzat kendisinin de çocuk kılıfları içerisinde şerbetler içtiğini görüyor, medhûş kan ter içinde uyanıyordu.

Böylece sürdüğü hayat tahammül-fersâ olmağa başladı, ruhunu mütemâdî bir sıkıntı istilâ etti. „ (s.124-125)

Mütarekeden sonra baştan başa donanan Beyoğlu'nda kendisini yabancı ve yalnız hisseden Hulki, eski ortağı Prudrumus'u Beyoğlu'nda yakalarında mavili beyazlı rozetler takmış bir gurup içinde görünce bazı gerçeklerin de iyice farkına varır.

Böylece Hulki Bey'in hayatında cepheden gelen haberlerle ve Mütâreke ile hazırlanan yepyeni bir dönem başlar: UYANIŞ DEVRESİ...

Yazar, Beyoğlu'nda karşılaştığı bu manzaradan sonra Hulki Bey'in düşüncelerine geniş yer verir. Nereye gittiğini bilmeden Taksim'den Taşkışla'daki bostanlar arasına gelen Hulki burada sessizlik içinde hayatının kısa bir muhâsesini yapar:

" Oh! Burada, hadisât-ı cihâna bigâne tarlasının toprağını işleyen bahçıvanlardan başka kimse yoktu. Bir kenarda oturdu. Etrafına göz gezdirdi. Derin derin nefes alarak sinesinin içinde yanan ateşi söndürmeğe çalıştı.

Sonra muhâsebe-i ömrünü yaptı. Çocukluğu Balkanlarda geçen gençliğini tahâssürle yâdetti. Sonra Nevşehir'de başlayan fasl-ı hayatına geldiği vakit başı döndü, gönlü bulandı; daha sonra gayr-ı

ihtiyârî gözlerinden fırlayan iki damla yaş yerde çimenlerin üzerine yuvarlandı.. „ (s.129)

Daha sonra Ayaspaşa'daki evine dönen Hulki, eski ortağı Prudrumus ile İzmiru'nun samimi bir şekilde apartmanın sahanlığında vedalaştığını görünce, İzmiru'yu bayılcaya kadar döverek Ayaspaşa'daki evden bir daha dönmek üzere ayrılır.

Ayaspaşa'daki evden ayrıldıktan sonra nereye gittiğini bilmeden yürüyen Hulki kendini "Köprü,"de bulur. Burada düşüncelere dalan hattâ bir ara intihar etmeyi bile düşünen Hulki sonunda yürüye yürüye Fatih Camii avlusuna kadar gelir. Burada babasının mezarını da ziyaret eden Hulki, babasının ve özellikle Fatih'in türbesi önünde kendini oldukça pişman hisseder. Yazar Hulki Bey'in bu pişmanlığını bize şu satırlarla aktarır:

"Orada yere yığıldı, başını kapının eşiğine dayadı. İçeriden geleceğini zannettiği âvâze-i tekdir ve tel'ini işitmek için elleriyle kulaklarını tıkadı. Hakimlerinin merhâmetini dileyen tıpkı bir mücrim gibi, hıçkıra hıçkıra, boğula boğula ağladı.. „ (s.134)

Burada ruhu âdeta tazelenen Hulki, nihâyet evine dönecek kuvveti kendisinde bularak Estekzâde'ye geri döner. Önce Muhtar Kadri Efendi'nin evine gidip onunla dertleşen Hulki bu zâtın yardımıyla anesinin ve eşinin rızasını tekrar kazanarak evine döner.

Onun artık tek üzentüsü pişmanlık ve memleketin içine düştüğü durumdur. Bu yüzden eserin sonunda güneşin batışı ile memleketin hâli arasında büyük bir benzerlik bulur ve bu gurup edişte kendisinin de bir payı olduğunu düşünerek ağlar.

ÂİLESİ VE ESTEKZÂDE'DEKİ ÇEVRESİ:

Hulkî Bey'in âilesi romanda muhâfazakâr Türk âilesini temsil etmektedir. Eski mahalle imâmı merhum Âşir Efendi'nin âilesi olarak tanıtılan bu âile, Hulkî Bey, annesi Sadberk Hanım, eşi Hediye Hanım ve Ahçı Zarâfet Bacı'dan meydana gelmektedir.

SADBERK HANIM:

Estekzâde imâmı merhum Âşir Efendi'nin haremi ve Hulkî Bey'in annesi olan Sadberk Hanım fedâkâr, saf-dfl bir Türk anasıdır. Âşir Efendi'nin ölümünden sonra oğlunu okutmuş daha sonra da Hediye ile evlendirmiştir.

Seferberlik sırasında Hulkî Bey'in istifa etmesine mâni olan Sadberk Hanım'ın da kendince ailenin geleceğine ve geçimine dâir bazı plânları vardır:

" Hattâ Sadberk Hanım işi daha ileriye vardiirarak gizliden gizliye yeni emellere düşmüştü. Muharebe hitama erince, oğlunu iknâ edecek İstanbul'daki evi satacaklar, ya şimdi oturdukları bu evi yahud bir başkasını alacaklar, fi'mâbâd buraya yerleşeceklerdi. Sillk-i askeriyeden bu suretle çekilecek olan Hulkî de nasıl olsa burada bu küçük aileyi geçindirecek gibi bir iş bulabilecekti.

Ma'hazâ bu emelini ne oğluna ve ne de Hediye'ye açtı. Hep kendi kendine kuruyor, kendi kendine söyleniyordu. Pek coştugu zaman çocukça bir sâfiyetle sarı ineği kendisine muhâtab ittihâz ederek, elini muti' hayvanın sırtında şefkatkârâne gezdiriyor, kalbinin bütün esrarını ona sayıp döküyordu. „ (s.16)

Nevşehir'de oğlunun hayatındaki değişikliği bir anne içgüdü-süyle sezen Sadberk Hanım, Hulkî'ye birşey sormaz sadece suâli ihtivâ

eden, mânâlı bakışlarla iktifa ederse de Hulki'nin cevabı:

" — Üzümünü ye bağıını sorma! „ olur.

Sadberk Hanım'ın oğlunun rahatı için kendi hayatından verdiği tavizler ve fedâkârlık İstanbul'a geldiklerinde gittikçe artar. İstanbul'a geldiklerinde ise Beyoğlu meclislerinden bitâb dönen oğlu Hulki'nin bu hâlini yorgunluğa hamlederek ona dualar eder.

Bu meclislere yakın olmak için Ayaspaşa'daki dâireye taşınmak isteyen Hulki'nin bu isteğine kendince karşı çıkmak isterse de oğlunun hatırını kıramayarak Ayaspaşa'ya taşınmaya razı olur.

Sadberk Hanım taşındıkları bu evde rahat değildir. Çünkü bu semt hakkında birtakım endişeleri vardır. Bu yüzden Sadberk Hanım devamlı okuyup üfler. Fakat yakın bir gelecekte bir felâket olacağını hisseder. Hattâ bu endişelerini komşusu Vesile Hanım'a da açar; Vesile Hanım'ın söyledikleri Sadberk Hanım'ın korkularını arttırır. Böylece geceleri Sadberk Hanım'ın gözüne uyku girmez olur.

Ahçı Zarâfet Bacı'dan oğlunun başka bir kadına meyli olduğunu öğrenen Sadberk Hanım bu sırrını gelini Hediye'den gizlemeye çalışırsa da muvaffak olamaz. Bir ana-kız ilişkisi içinde bulunan bu iki kadın çâresizlik içinde Eyüpsultan'da bakıcı kadınlardan meded umarlar. Bâtıl inançlarla inceden alay edilen bu bölüm bize, Hüseyin Rahmi'yi hatırlatır.

" Perçemli bakıcı „ adı verilen bu kadın, bu iki saf kadından bir hayli para sızdırmayı başarır. Yapılan tütsüler, muskalar, çörek otları, yarasa kanatları, kapı önüne yerleştirilen taşlar fayda vermez. Sonunda biçâre Sadberk Hanım ile gelini Allah'a sığınırılar.

Oğlunun Hediye'den ayrılmak istemesi üzerine Sadberk Hanım:

" — Yok oğlum, yok! Bu yaptığını yapacağın besbelli idi. Bura-ya geldiğimiz günden beri içerimde bu korku ile yaşadım. Bu gün olmazsa yarın mutlaka olacak. Bırak bizi mahallemize gidelim. Sen de rahat et ben de. Maazallah burada bana bir hâl olacak olsa imânsız öleceğim gibi geliyor. Senin bu gidişâtına elâlemin ne dediğini duymuyorsun ama ben anayım kulağıma geliyor. Bu yaşıma kadar harama el sürmedim. Beni söyletme oğlum. „ diyerek Ayaspaşa'daki evden geliniyle birlikte ayrılır.

Romanın sonunda oğlunu büyük bir olgunlukla affeden Sadberk Hanım oğlunun günün batışıyla vatan arasında kurduğu münâsebetten habersiz sadece gurup karşısında ağladığını zanneden bu saf-dfl Türk kadını oğlunu teselli ederken gelecek için ümit vaadeden bir söz sarfettiğinin farkında bile değildir:

" — İlâhi çocuk! (dedi) Bu gün battıysa yarın daha güzel doğar. Bunun için de ağlanır mı? „ (s.144)

HEDİYE HANIM:

Sadberk Hanım'ın küçüklüğünden beri tanıdığı, on üç yaşına basar basmaz oğluna aldığı Hediye Hanım eli her işe yakışan sadık bir Türk kadınıdır.

Kayınvalidesi ile bir anne kız gibi anlaşılan Hediye, evliliğinin ilk günlerinde hem kocasını mutlu etmesini, hem de Manastır'da çeşitli güçlükler içinde küçük bir bütçeyi idâre etmesini bilmiştir.

Olaylar karşısında daima pasif bir tavır takınan Hediye, İstanbul'a dönüşünde Ayaspaşa'ya taşınmak konusundaki konuşmalara katılmaz. Sadece kendisine sorulduğunda, kocasına sadık bir kadın olarak:

" — Siz bilirsiniz beyim. „ diyerek aslında Sadberk Hanım'la aynı

fikirde olduğu halde sesini çıkarmaz. Kimsesiz büyümesine rağmen Estekzâde mahallesinde büyüdüğü için burası Hediye'nin de çevresidir. Hattâ bir ara kayınvalidesinin Nevşehir'e yerleşme fikrini duyduğu zaman eğer İstanbul'a dönerlerse "Tezveren Dede'ye iki okka mum, Miskinler'e de bir süpürge ile bir tencere helva,, adamıştır.

Ayaspaşa'da gitgide evden soğuyan kocasını tekrar eve bağlayabilmek için kayınvalidesiyle beraber günlerce Eyüpsultan'daki "Perçemli Bakıcı,, 'ya taşınan ve denemedik yol kalmayınca Allah'a sığınan Hediye, bir gün kayınvalidesiyle birlikte kapı dışarı edilir.

Herşeye rağmen Hediye kocasını seven sadık bir Türk kadınıdır ve sonunda pişman olan kocasını tek söz etmeksizin affetme büyüklüğünü gösterir.

AHÇI ZARÂFET BACI:

Eserde taklidî üslûpla verilen Ahçı Zarâfet Bacı'nın konuşmaları romanın canlı sahnelerini teşkil eder. Bu kadın Sadberk Hanım'ın "tutar eli, görür gözüdür,, Çok iyi yemek de pişiren Zarâfet Bacı bu evde otuz yıldan beri hizmet etmektedir. Ayaspaşa'ya taşınma konusunda en çok o itiraz eder. Hulki'nin ağzından "İzmaru" adını ilk o duyar.

VESİLE HANIM:

Sadberk Hanım'ın komşusu Vesile Hanım dedikoducu bir kadındır. Ayaspaşa'daki yeni evinde ziyaretine geldiği Sadberk Hanım'ın içine bir şüphe de o koyar gider. Yine Hulki'nin başka bir kadınla olan beraberliğini Hediye'ye yetiştiren de Vesile Hanım'dır. Hattâ bu konuda bazı plânları vardır. Eğer Hediye boşanırsa yeğeni Binnaz'ı Hulki'ye vermek ister..

MUHTAR KADRI EFENDİ:

Romanın başında kötü haberci sıfatıyla karşımıza çıkan Muhtar Kadri Efendi'nin, romanın sonunda Hulki'nin evine dönmesi konusunda gösterdiği gayret bize öncekileri unutturacak derecede güzeldir. Gerçi romanın başında Kadri Efendi mahallenin bir büyüğü olarak vazifesini yapmaktadır. Estekzâde'deki evin icra yoluyla satılacağına dair Nevşehir'e Hulki'ye yazdığı mektupta, Hulki'ye bazı nasihatlerde bulunur:

"Böyle ev elden çıkarılmamalı, bu borç ne yapıp yapılmalı, herhalde ödenmeliydi. Yoksa ev yok pahasına icra marifetiyle satılacak olursa merhum Âşir Efendi'nin ruhu cennette muazzeb olacaktı. Bâhusus ki içerisindeki kiracı, Allah için, temiz bakıyordu. Bahçe şimdi görülecek şeydi. Kuyunun yanında merhumun diktiği kayısı ağacı bu yıl pıtrak gibi meyva vermiş, müste'cir okka okka satmakla bitirememişti. Yan pencereleri saran hanımellerinin kokusundan bitişik komşunun âdeta başı dönüyordu. „ (s.21-22)

Muhtar Kadri Efendi'nin bu nasihâtlerle dolu, teferruatlı mektubu Hulki'ye çok tesir eder.

Romanın sonunda Estekzâde'ye döndüğü gece Hulki'yi kendi evinde ağırlayan Muhtar Kadri Efendi, yardımlarıyla Hulki'nin annesinin rızasını tekrar kazanmasına ve bir âilenin tekrar biraraya gelmesine yardımcı olur.

GÜLSÜM:

Romanda ihtikârın fakir halka yansımalarını Gülsüm temsil eder. Gülsüm Estekzâde Kayyumu Hacı Mehmed Efendi'nin kızıdır. Babasının ölümünden sonra Hulki'nin babası merhum Âşir Efendi tarafından büyütülüp, yine kendisi gibi kimsesiz biri olan Necmi adında terbiyeli

bir gençle evlendirilmiştir.

Necmi, Harb-i Umûmî'de silâh altına alınınca Gülsüm bebeğiyle yalnız ve korumasız kalmıştır. Kocasının sağlığından bir haber alamayan Gülsüm, devlet tarafından kendisine bağlanan otuz kuruşluk asker maaşı ile geçimini sağlayamamakta, çocuğunun gıdasızlıktan gündün güne erimesi karşısında çaresiz kalmaktadır.

Sata sata elinde avucunda para edecek bir eşyası kalmayan Gülsüm'ün elinde satacağı bir tek namusu kalmıştır. Fakat o bütün bunlara rağmen namusuna leke sürmez. Askeri idârecilere ve yardım derneklerine başvurur. Buralardan da bir netice alamayan Gülsüm onun bunun evinde çamaşırcılık yaparak kendine ve hasta bebeğine bakar. Fakat Gülsüm'ün küçük çocuğunun sıhhati gündün güne kötüleşmektedir. Belediye tabibi "şeker yetersizliği ve gıdasızlık" teşhisiyle iyi bir bakım gerektiğini söyler.

Çaresiz anne, elinde kalan son parayı da karaborsa olduğu için zor bulunan şekere verir fakat yine de çocuğunu kurtarmaya muvaffâk olamaz.

Yazar, çocuğunun gözünün önünde ölümüne seyirci kalan bir annenin çâresizliğini son derece canlı tasvir ederken buna sebep olan karaborsacıları lânetler. Bunlardan biri de Hukf Bey ve ortağı Prudrumus'tur. Onbeşinci bölümün sonunda Gülsüm'ün çocuğu gıdasızlıktan can verirken Hukf Bey ve ortağına ait şekerle dolu vagonlar Bulgaristan'a doğru yol almaktadır. Yazar bu sahneyi bize şu satırlarla aktarır:

"Çocuk bir şey ilâve etti fakat dışarıdan büyük gürültülerle geçen katar, bu hafif sedâyı anaya duyurmadı. Gülsüm biraz bekledi.

Yekdiğerini takip eden vagonların arkası geliyordu. Evlâdının üzerine doğru eğildi... Dürttü... Çağırdı... Ses almadı.

Onun ruh-ı masumu, dışarıda geçen gürültülü tren, Estekzâde gurubunun şekerlerini Bulgaristan'a doğru götürürken buradaki gibi, çocukların babasını öldüren, gıdalarını çalan, annelerini ağlatan, fenâ insanlarla değil, analar kadar rahîm ve şeffik meleklerle meskûn cennetlere uçmuştu... „ (s.108-109)

HULKÎ BEY'İN — AZINLIKLARDAN MÜTEŞEKKİL — KARABORSACI ÇEVRESİ:

Bu tasnifte şüphesiz en büyük rolü Rum Prudrumus, annesi Mari ve İzmaru oynarlar. Rum, Musevî ve Tatlısufrenklerinden müteşekkil Beyoğlu meclisleri ve buradaki azınlık tipler romanda sadece bir dekor olarak kullanılmışlardır.

PRUDRUMUS:

Babasının ölümünden sonra tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalan Prudrumus, zekî, Anadolu'lu bir Rum gencidir.

Önceleri ticaretteki fıtrî kabiliyetinden ötürü yine kendisi gibi Rum olan Çemenoğlu Yordan Efendi'nin yanında çalışan Prudrumus daha sonra askerlik şubesine yazıcı olarak alınır.

Lâkâbı Cingözoğlu ile tam bir uyum içinde olan ve insanlara tesir etmesini çok iyi bilen bu kurnaz Rum genci annesinin de yardımıyla bu Türk âilesi ile içli-dışlı olur.

Çalışkanlığı ile kendini sevdiren ve güven sağlayan Prudrumus Hulfî Bey'in çâresizlik içinde kıvrandığını görerek sebebini öğrenir. Prudrumus, Hulfî Bey'in kendisinden borç olarak temin etmesini istediği 150 lirayı bulamadığını söyleyerek onu çâresizlik içinde kıvrandı-

dırır. Bu sırada söylediği etkili sözlerle Hulki Bey'i âdetâ rüşvet almaya zorlar:

" — Gabahat sende yüzbaşım, (dedi). Millet para kazanıyor. İstersen değil evi irehinden gurtarmak, yanına beş altı dane yaparsın. Söz temsili... „ (s.32)

Hulki'nin şiddetle karşı çıkması üzerine yine aynı derecede tesirli sözleriyle konuşmasını devam ettirir ve onu tahrik eder:

" — Eyi ya!.. Bugün arhadaşların altın içerisinde yüzüyor, sen borcunu nasıl ödeyeceğini düşünüyon.. Ah yüzbaşım! Bu dünya yoh mu iş bilenedir.. „ (s.33)

Halbuki Prudrumus gerekli parayı bulmuştur. Onun tek istediği Yüzbaşı'yı rüşvet almaya iknâ etmektir. Onun için önce parayı bulduğunu söylemez. Daha sonra bu rüşvet olayında aldığı komisyonla kendine Hulki'den fazla yarar sağlar.

Fırsatları çok iyi değerlendiren bu Rum genci ard arda çevirdiği yolsuzluklara engel olmaya çalışan Hulki Bey'e:

" — Bunun biri de bir, beşi de, beşyüzü de bir! Sen keyfine bah yüzbaşım! Böyle zamanda gismetin varmış da buraya gelmişsin, gismet dediğin de Allah'ın vergisidir, ayağ ile depilmez „ diyerek pişman olması için dahi fırsat tanımaz.

Nevşehir'de altın fiyatları artınca kendisini görevli olarak İstanbul'a gönderten Prudrumus oradan ucuza aldığı altınları Nevşehir'de pahaliya satarak hem kendisini hem de Hulki Bey'i kısa zamanda servet sahibi yapar.

İstanbul'da ticaretin ve kazancın daha fazla olduğunu gören Prudrumus, Hulki'yi bu defa askerlikten emekliye ayrılarak İstanbul'-

da Galata'da bir yazihâne açmaya iknâ eder.

Bütün işleri kendi çevirmesine, aldığı komisyonlarla en az Hulkî Bey kadar zengin olmasına rağmen bunu kimseye belli etmez. Herkese "iyiliğini gördüğü için Hulkî Bey'in yanında çalıştığını" söyler.

İstanbul'da azınlıklardan meydana gelen Beyoğlu meclislerinde kendine itibar sağlayan Prudrumus, Hulkî Bey'i de bu meclislere çekmeyi başarır.

Hulkî Bey'in kadınlar konusundaki zaafını bilen Prudrumus İzmirli adlı genç bir Rum kadınına onun başına musallat eder. Prudrumus bu kadın sayesinde Kafkasya'daki askere gönderilmek üzere taahhüt edilen erzağı iç piyasada yüksek fiyatla satarak daha büyük kâr peşindedir. Fakat bu plânı başarıya ulaşılamaz. Çünkü Hulkî Bey bu genç kadına gönlünü kaptırmadan sevkiyatı gerçekleştirmiştir.

Daha sonraları Hulkî Bey'den ayrılan Prudrumus kendi başına çalışmaya başlar. Bu sırada ticaretten anlamayan Hulkî Bey'in tekrar birleşme konusundaki teklifini nazikçe reddederek onun mahvolmasına seyirci olur.

Mütâreke'den sonra ise baştan başa Yunan bayraklarıyla donanan Beyoğlu'nda yakasında mavili beyazlı rozetle ve gâyet küstah bir tavırla dolaşmaktadır.

Prudrumus'un ihâneti bununla kalmaz. Hulkî'nin bütün parasını sömürerek kendine servet yapan İzmirli ile evlenmeyi tasarlamaktadır. Bu sâyede, hem paraya kavuşacak hem de güzel İzmirli'yu sağa sola peşkeş çekmek suretiyle daha büyük işler çevirebilecektir.

MARİ:

Prudrumus'un çevirdiği ve tezgâhladığı işlerde kendisi gibi

sıcakkanlı görünen annesi Mari'nin rolü de inkâr edilemez.

Nevşehir'de oğlu ile elele vererek bu Türk âilesi ile samimi olurlar. Aslında bu iki âile arasında tam bir tezat vardır. Hulki Bey'in âilesi muhâfazakâr, dürüst olmasına karşılık bu Rum âilesi oldukça açık ve menfaatperesttir.

Prudrumus çalışkanlığı ile kendisini sevdiren annesi Mari de ev işlerinde Sadberk Hanım'la Hediye'ye yardımcı olmaktadır. Daha sonra ise İstanbul'da, Hulki Bey ile İzmaru'nun tanıştırılmasında güzel yemekleri ve sözde misafirperverliği ile Mari ana oğlu Prudrumus'a yardımcıdır. Hattâ oğlunun çevirdiği bu dolaplardaki şeytanî zekâsına duyduğu hayranlığı kendi kendine "Ne köpoğlu oğlandır şu!" diyerek dile getirir.

İZMARU:

Sarı saçlı, mavi gözlü, hafif kıvrık burunlu, etine dolgun biri olan İzmaru ahlâken sukut etmiş olmasına rağmen oldukça çekici bir kadındır.

Harb-i Umûmî yıllarında Almanların devam ettikleri barlarda konsomatris olarak çalışan İzmaru Prudrumus ile ilk tanıştıklarında aralarındaki samimiyeti kullanarak ondan para sızdırmak istemişse de Prudrumus buna izin vermemiştir.

Hulki Bey ile tanıştırılmasından hemen sonra onu kendine bağlayan Rum kadını kısa sürede onu evinden uzaklaştırır.

Sadberk Hanım ile Hediye Hanım'ın Estekzâde'ye dönmelerinden sonra Ayaspaşa'daki apartmanda Hulki Bey ile yaşamağa başlayan İzmaru daha ilk günden müsrif bir hayat sürmeye başlar. Artık Ayaspaşa'daki apartmanda verilen partilerin ardı arkası kesilmez.

Hulki Bey'in bütün mal varlığını üzerine geçirterek ve yaşadığı müsrif hayat sonucu kısa zamanda onu sömüren İzmaru, parasının bitmek üzere olduğunu öğrenince onu yapmacık kıskançlıkla evden uzaklaştırır.

Mütâreke'den sonra ise Hulki Bey'in eski ortağı Prudrumus ile yaşamağa başlar.

— Z A M A N —

Roman, Osmanlı Devletinin son devirleri olan II.Meşrutiyet öncesinden Mütâreke'ye kadar olan bir zaman dilimini içine alır. Roman kahramanı Hulki bu zaman dilimi içinde tarihi hâdiselere iştirâk ile her devirde bu hâdiselerden az veya çok etkilenmiştir.

Meşrutiyetten önce Balkanlardaki galeyânda Meşrutiyetin iâdesi için Manastır harekâtında, Balkan Savaşında bi'l fiil vazifelidir. I.Dünya Harbi yıllarında ise ihtikâr oyunlarına âlet olmuştur.

Eserde bu zamanın seyrini bize romana geri dönüşlerle verir. Böylece ilk önce geriye doğru giden zaman, sonra geriden ileriye doğru bir seyir takip eder.

Eserde kozmik zaman unsuru olarak gece de gündüz de vardır. Yalnız eserin adına bağlı olarak günün batışı eserde mânâlı olarak kullanılmıştır. Ayaspaşa'daki evi bir daha dönmek üzere terk eden Hulki âdeta gecenin karanlığına sığınır. Köprü'nün bu saatlerde tenha oluşundan istifâde ile uzun uzun düşünür ve oradan Fatih Camii haziresinde gömülü olan babasının mezarına kadar gelir. Burada hissettiği pişmanlık duyguları ile yine gece arasında sıkı bir münâsebet vardır. Hulki burada yalnız, bütün gözlerden irak uzun uzun ağlar. Eserin son bölümünde yine kozmik zamanın son derece şuurlu olarak kullanıldığına şahit oluruz. Bunlar gafletten uyanmayı sağlayan anlardır..

Estekzâde'deki evine döndüğü günün akşamı balkondan gurubu seyreden Hulki, vatan ile gurup arasında münâsebet kurarak bu gurup edişte kendisinin de menfi bir payı olduğunu düşünerek ağlamaya başlar.

Saf-dîl bir Türk anası olan Sadberk Hanım oğlunun sadece gurup karşısında hüznlendiğini zannederek onu teselli ederken, farkında olmadan gelecek için ümit vaadeden bir mesaj verir.

" — ilâhi çocuk! (dedi) Bugün battıysa yarın daha güzel doğar. Bunun için de ağlanır mı? "

Bu sözler sembolik bir mânâ ifâde etmekle birlikte, ileride Hulfî üzerinde diriltici bir tesiri olacaktır.

Böylece bu tabiat olayı eserin hem adını teşkil etmesi, hem de aynı zamanda milletin dirilişine delâlet etmesi bakımından önemli bir kozmik unsur olarak karşımıza çıkar.

— M E K Â N —

Roman kahramanı Hulki Bey'in hayatındaki değişikliklere paralel olarak mekân da sürekli değişir. Manastırda başlayan hayâl kırıklıkları Nevşehir'de sukuta yol açar. Daha sonra askeriyeden emekliye ayrılarak İstanbul'a dönen Hulki bu bozukluğunu da beraberinde İstanbul'a taşır.

Nevşehir'de Hediye tarafından süslendiğini öğrendiğimiz, bahçesi çiçeklerle dolu güzel ev hakkında fazlaca bir bilgi verilmez.

Yine Muhtar Kadri Efendi'nin mektubundan öğrendiğimiz kadarıyla Estekzâde'deki ev, bahçesinde meyva ağaçları ve bir kuyusu bulunan, pencerelerini güzel kokulu hanımellerinin sardığı şirin bir evdir.

Hulki, satılmaması için uğruna rüşvet aldığı bu evden daha sonra muhitin işine uzak, sıhate zararlı, mahallenin pis, yolların karanlık olması gibi sebeblerle Ayaspaşa'da elektrikli, telefonlu, deniz manzaralı bir apartmana taşınır. Annesi ile karısının evden uzaklaşmasından sonra da dostu İzmaru ile burada asrî bir hayat sürmeye başlar.

Eserde İstanbul mekân bakımından ikiye ayrılmıştır: Estekzâde (Fatih) ve Beyoğlu. Hulki Bey, İstanbul'da bu iki mekân arasında devamlı gidip gelecek sonunda ait olduğu mekâna dönecektir.

Ayaspaşa'daki evden bir daha dönmek üzere ayrılan Hulki uzun bir süre nereye gideceğini bilemez. Karaköy meydanını geçerek kendini "Köprü,"de bulan Hulki burada uzun uzun düşünür.

Yazar, kahramanı Hulki sayesinde Köprü'nün iki yakası arasında mukayese yapma imkânı bulur. Gerçekten o günlerde Köprü birbirinden tamamen farklı iki dünyâ arasında bir geçit noktası teşkil eder. İs-

tanbul âdeta:

- a) Köprünün İstanbul yakası
- b) Köprünün Beyoğlu yakası

olmak üzere ikiye ayrılmış gibidir. Bu bakımdan Hulki'nin Köprü üzerinde düşünmesi son derece mânâlıdır. Yazar, iki mekân arasındaki farkı bize şu satırla aktarır:

"Karaköy meydanını geçerek kendini köprünün üzerinde buldu. Burada durdu. Bir geldiği cihete bir de karşıda zî-vakâr bir heykel-i ıztırıp gibi sâkin ve azametli duran İstanbul'a baktı. Pek bâriz bir tezâd teşkil eden bu iki muhtelif manzara yine bîçâre Türk'ün kalbini ye's ve nevmîdî ile doldurdu. „ (s.131-132)

Yazar, Mütâreke'den sonra "Köprü'nün öte tarafı „ dediği Beyoğlu'nu şöyle tarif eder:

"Gerçi dörtbuçuk sene devam eden bu harp ve kan kâbusundan kurtulmuş olmak dolayısıyla kalplere bir inşirah geldi. Fakat bu inşirah ber-mutâd Köprünün öte tarafında heyecana kadar varan bir meserret şeklinde tezahür ediyordu. Beyoğlu coşmuş mağluplara karşı la'net ve hakaret kusuyordu. „ (s.127)

Ayrıca Beyoğlu, Mütâreke'den sonra baştan başa mavi beyazlı bayraklarla donanır. Artık köşebaşlarında guruplar halinde yakalarında aynı renkli rozetlerle azınlıklar âdeta sevinç gösterileri yapmaktadırlar. Hulki Bey'in eski ortağı Rum Prudrumus da bunların arasındadır.

Yazar, bir mekân olarak yabancıların İstanbul'a bakışını ise Rum banker Pandelâki vasıtasıyla verir. Hulki'nin Ayaspaşa'daki evinde sabaha kadar süren bir kumar partisini müteakip doğan güneşi seyrederken Rum banker düşüncelerini şöyle dile getirir:

" — Oh, Monşer Bey, (dedi). Ne güzel şehir!.. Yazık ki siz Türkler kadrini bilmediniz. Âh! Yabancıların eline düşse cennet olurdu!.. „ (s.102)

Eserde mânâlı olarak kullanılan diğer bir mekân unsuru da Hulki Bey'in Galata'daki yazıhânesidir. Ayrıca kapalı mekâna da bir örnek teşkil eden bu mekân ile burada yapılan iş arasında bir uyum söz konusudur:

"Estekzâde Hulki ve Şürekâsı'nın yazıhânesi Galata'da İstikâmet Hanı'nın tekmiil üçüncü katını işgâl ediyordu. Müceddeden alınan mefruşât bu kabîl yazıhâne mefruşâtının en ağır, en süslüsü idi.

Hulki'nin odası bir Amerikan perdeli yazı masası, kan renginde maruken oda takımı, koyu kırmızı perdeler, bir de yekpâre kırmızı renkli Acem halısı ile döşenmiş; güyâ Hulki'yi rahatsız etmemek, fakat hakikatte onu dalâverelerine âgâh kılmamak üzere ayrıca bir oda talep eden Cingözoğlu Efendi'nin hücre-i mesâisi ise lüks hususunda daha basit olmakla beraber yine oldukça müzeyyendi... „ (s.41)

Burada mekâna hâkim olan renk kırmızıdır. Bu da masum insanların sırtından, harp sâyesinde elde edilecek olan kanlı paraya ve bu paranın kazanılması için kurulmuş yazıhâneye uygun bir renktir.

— K A N V E İ M Â N —

Roman 10 Teşrin-i evvel 1338 / 1922 - 10 Kânûn-ı sâni 1339/1922 tarihleri arasında İleri gazetesinde tefrika edilir.

Süleyman Nazif de eser henüz tefrika edilirken aynı gazetede yazmış olduğu "Gün Batarken,, adlı makalesinde roman hakkında şunları söyler:¹

" Gün Batarken

Üstâd Ekrem'in necl-i Ercümen'd'i "Kan ve İmân,,'ı "İleri" gazetesinde tefrika suretiyle neşretmeğe başladığı günden beri eminim ki kârii'nin bedâyi-şinâs olanları her sabah bir ziyâfet-i edebiye ile telezzüz-i dimağ ediyorlar.

İster "Evliyâ-yı Cedîd" imzası altındaki zarif makâlâtı, ister kendi nâmıyla münteşir âsârı olsun Ercümen'd Ekrem Bey'in yazıları gâh tezyif eden gâh ağlatan fakat dâima sevilen ve istifâde olunan elvâh-ı eşkâliyedir. Bizden sonra gelecek olanlar bizim zamanımızı biraz da Recâizâde'nin bu hayrû'l-halefinden öğrenecekler.

Ahmed Rasim, Hüseyin Rahmi, Halid Ziya, Halide Edib, Reşat Nuri, Refik Halid, Yakup Kadri gibi Ercümen'd Ekrem de bu devrin hurde-bîn ve hurde-nümâyânlarındanır.

Üstâdzâde'mden ben ilk defa olarak bahsetmiyorum. Başka zaman başka sahifelerde de onun müstefid-i mütâlaası olduğum eserlerine takdirât-ı şükran-kârânemi arz etmiştim.

Kan ve İmân hikâyesi nasıl bitecek? Bilmiyorum. Çünkü müsveddâtını görmediğim gibi müellif de eserinin netâyici hakkında bir şey söylemedi. Öyle zannediyorum ki daha evvel intişâr eden "Gün Batarken"

1. İleri, nu:1685, 14 Teşrin-i evvel 1338/1922, s.2

ile "Kan ve İmân" arasında bir kârâbet-i mevzu' var.

Metin bir bünye ve âfiyete mâlik olan Ercümenî Ekrem Bey fakat Harb-i Umûmî zamanında bedbin ve titiz bir adam olmuştu.

Galiçyâ'dan Aden kapılarına ve Acemistan diyârına kadar âvâre ve serseri koşan "zafer-i nihâf" nağmeleri bu metin ve müstehzi muhar-
ririn kulaklarında istiskâlden başka tarz-i kabul ve telâkki bulamı-
yordu. Anadolu'da bir müddet askerlik etmiş olan bu İstanbul'lu cen-
tilmen ihtimâl ki askerliğin aylarca yüklettiği meşâk ve metâibinden
bıkılmış usanmıştı!.. Hayır, Bâb-ı Êlî teşrifât dâiresindeki hizmet-i
me'muriyetine avdet ettikten sonra da Ercümenî Ekrem Bey'in dudakları
"zafer-i nihâf,, terânelerine karşı istihfâf ile bükülürdü. Asker ceketini
altında "zafer-i nihâf,, 'ye itimâd ile çarpışmış kalbe redingotun te-
mâs-ı harîrîsi fazla bir heyecan vermemişti. Bu nihâyetin ne şekilde
olacağını hassas zekâsı daha o zaman Recâî Efendi hafîdinin kulağına
fısıldıyordu.

Ercümenî Ekrem'in bedbinliği Mütâreke'nin ferdâsında değişiverdi.
Başka şekilde bir zafer-i nihâf'ye imân ve bu imânını "Gün Batarken"
hikâyesiyle ilân ediyordu. Herkes âkibet-i hâle endişeli ve hattâ nev-
mîd nazarlarla bakarken Harb-i Umûmî'nin endişeli nevîmîd Recâizâde'sin-
deki bu tahavvül pek gariptir.

"Gün Batarken,, 'i o vakit on yaşında bulunan mahdumuna şu satır-
larla ithâf ediyor ve diyordu ki:¹

" (...) "

1. Bu önsöz daha önce "Gün Batarken" romanı hakkında yine Süleyman Na-
zîf'in yazmış olduğu "Bir Hayrî'l-halef" adlı makalede geçtiği için
burada tekrar vermiyoruz. Fakat Ercümenî Ekrem'in bu önsözü Süley-
man Nazîf'in her iki makalesinde de vardır.

Gün Batarken intişâr ettiği zaman ben neredeydim, bilmiyorum. Kitabı gazeteye avdette okudum. Baba ile oğul arasındaki hasbihâle taalluk eden hissiyatımı sene-i hâliye Mart'ının birinci günü neşrolunan uzun bir makalede şu birkaç satırla ifâde etmek istemişim:

" Bu imâni, Muvakkar Bey'in babası hiçbir vakit kaybetmiyor. Ufkunda dâima parlayan onun şu'lesidir. Bey, hikâyeye tasvir-i fazâille başlıyor, birçok muzlim girdâb-âlûd yollardan geçtikten sonra hazin fakat parlak bir sahife-yi intibah ile hitâm veriyor. Bu intibah onun kanaatince yine bir fazilet tevlid edecektir.

Yedibuçuk ay evvel "Gün Batarken" hakkında tereddütlerle söylediğim şey dünden beri emr-i vâki' şekl-i câzibini aldı.

Ercümenâ Bey'in eserine kahraman intihâb ettiği Hulki Bey'in pâyitaht çığnenir, " fezâ-yı beşeriyette altıbuçuk asırdan beri neşr-i envâr eden bir şems-i tâbân-ı ihtişâm ü azâmet, bir neyyir-i kudsi-i fazilet gurup ederken, tahayyül ettiği, ümit ettiği kanaat ettiği güneşin fecr-i sâdıkı Mudanya kasabasının ufk-ı mahmurundan inkişâf etti.

Ercümenâ Ekrem bu dakikada hayâlinin, ümidinin, kanaatinin tahakkukuyla mes'uttur. Ben de korktuğumu görmemiş, korktuğum şeyin aksi vaziyetini görmüş olmakla...

Öyle hükmediyorum ki benim hisse-i saâdetim daha ziyâdedir.

Nişantaşı, 12 Teşrin-i evvel 1338/1922

Süleyman Nazif "

1341/1925 yılında kitap hâline getirilen ve bizden önce yeni harflere de aktarılmayan eserin tek baskısı budur.

Kan ve İmân, Gün Batarken romanının bir devamı niteliğinde olmakla birlikte, o, ilkinden daha geniş bir şahıs kadrosuna sahiptir. Kan ve İmân tek bir ferdin değil, uyanan bir milletin romanıdır.

İstanbul'dan Anadolu'ya geçenlerle, Anadolu'daki kişilerin ayrı ayrı hayat hikâyeleri romanın içindeki anekdotları oluşturur. Fakat herşeyden önemlisi Anadolu insanı ile İstanbul'un ortak bir gâye etrafında birleşmeleridir. Ayrı ayrı yerlerden gelen, ayrı ayrı kişiliklere sahip olan bu insanların ortak noktaları düşmandan zulüm görmüş olmaları ve aynı inancı paylaşmalarıdır.

Her şahsın ayrı bir hayat hikâyesi oluşu romana bir zenginlik katar, fakat romanda birbirine âşık iki gencin, Sadık ile Lemân'ın hikâyesi ön plândadır. Bu sebeble romanın özetini de bu iki gencin macerasını merkez alarak anlatmayı uygun gördük:

Harb-i Umûmî'de kendisi ile beraber aynı mahalleden silâh altına alınan gençlerin hepsinin geri gelmesine rağmen Şazimend Hanım'ın tek oğlu Sadık henüz dönmemiştir.

Mütâreke ile birlikte bir an için savaşın bittiğine sevinen Estekzâde sâkinleri Mütâreke şartlarının bir ölüm fermanı niteliğinde olduğunu farketmekte gecikmezler.

Gün Batarken romanının kahramanı sabık asker Hulkî mahalle kahvehânesinde milletin ve vatanın içine düştüğü duruma dâir bir konuşma yaparak, Anadolu'da başlayan ilk mukavemet hareketlerinden bahseder. Orada vatan için çarpışan bu insanları yalnız bırakmamak gerektiğini, bu sebeble kendisinin de hemen ertesi gün Anadolu'ya geçeceğini söyler.

Hulkî, kahvehânedan çıkarken Attar Hasan Dede, bütün kahvehâne halkının meraklı bakışları arasında kendisinin ve oğlu Şemseddin'in de

birlikte Anadolu'daki harekete katılmak üzere gelebileceğini söyler. Bunlar Müslüman-Türk İstanbul'u temsilen Estekzâde'den Anadolu'ya giden ilk kişilerdir.

Sadık'ın bir gün beklenmedik bir anda çıkıp gelmesi annesi Şazimend Hanım'ı olduğu kadar sevgilisi Lemân'ı da çok sevindirir.

Sadık'ın yokluğunda Şazimend Hanım'ı bir an yalnız bırakmayan Lemân, o gün hiçbirseyden habersiz, âdil bir barış yapıldığını zanneden Sadık'a Mütâreke'den beri İstanbul'da çektiklerini, İzmir'in işgâlini birer birer anlattıktan sonra; Hukf Bey, Hasan Dede ve oğlu Şemseddin'in mukavemet hareketine katılmak üzere Anadolu'ya geçtiklerini söyler. Sadık, kendisini beş yıl kadar uzun bir süre bekleyen Lemân'a kendisini mazur görmesini, kalbinde ana ve sevgili aşkıyla eşit bir yer tuttuğunu söylediği vatanın kendisine eskisinden daha çok ihtiyacı olduğunu söyler.

Anadolu'ya geçen Sadık, orada eski bir Yüzbaşı olan Nurullah Bey çetesine katılır. Daha sonra adını duyup merak ettiği İmân Çetesi'ndeki ihtiyâr derviğin Hasan Dede olduğunu bir tesadüf neticesi öğrenir. Çocukluk arkadaşı Şemseddin ve Hukf Bey de Hasan Dede ile birlikte. İki çete fertleri tanışıp, konuştuktan sonra ayrı yerlerde faaliyet göstermek üzere ayrılırlar.

Hasan Dede, bir gün, Menemen'de birçok Müslüman Türk kadınına olduğu gibi kendisine de sarkıntılık etmek isteyen bir Rum subayını öldüren Hanife adlı genç bir kadına rastlar ve kendi isteği üzerine onu çeteye alır. Lemân da hastabakıcılık yapmak üzere Anadolu'ya geçmeğe karar verir ve annesinin bütün itirazlarına rağmen bir gün evden kaçarak Anadolu'ya geçer.

Bu sırada Mustafa Kemâl, Anadolu'daki dağınık mukavemet kuvvetlerini biraraya toplayarak müstakil ordu halinde birleştirmiş, çeşitli muharebelere sonra düşman Sakarya'da durdurulmuştur.

Son darbeyi vurmak için uzun bir bekleyişten sonra Mustafa Kemâl orduya Büyük Taarruz emrini verir.

İlk taarruz eden birliklerden birinde olan Yüzbaşı Hulki, Sadık ağır yaralanır ve cephe gerisinde ağır yaralılar için Hilâl-i Ahmer tarafından kurulan hastahâneye kaldırılırlar.

Lemân da aynı hastahâneye hemşire olarak vatan müdâfaasında üzerine düşen vazifeyi yerine getirmeye çalışmaktadır. Hastahânedeki diğer bir yaralı da erkek kılığındaki Hanife'dir.

Sadık'ı sonradan tanıyan Lemân, sıhhati üzerinde aksi tesir yapar düşüncesiyle bir süre kendini ağır yaralı gence tanıtırmaz. Fakat bu defa Sadık onu tanır ve bundan kısa bir süre sonra da şehid olur. Bu sırada Başhekim ile konuşan bir hemşire, genç bir mülâzımın da öldüğünü söyler. Bu Yüzbaşı Hulki'dir.

Artık düşman denize dökülmüş, güzel İzmir kurtarılmıştır. İzmir'e ilk giren süvarilerin başında Hasan Dede de vardır. Bu sırada, yüksek bir evin taraçasından atılan bir Ermeni bombası ile Hasan Dede de şehid olur. Roman kurtarılması gereken yerlerden Musul'un hedef gösterilmesiyle son bulur.

— Ş A H İ S L A R —

Kan ve İmân romanında şahısları:

1. Cephe'ye gidenler

- a) İstanbul'dan: Hulki, Hasan Dede, Sadık, Lemân;
- b) Anadolu'dan : Nurullah Bey, Hanife, Ömer;

2. Cephe gerisinde kalanlar: Şazimend Hanım, Rukiye Hanım, Hani-
fe'nin babası;

3. Anadolu'nun havasını aksettiren şahıslar;

olarak genel bir tasnif yapabiliriz. Zira gençler ve eli silâh tutan her Türk cepheye koşarken birçok sebeblerle geride kalanlar da cephe-
deki yakınlarının hasretini çekmekte veya bazen Millî Mücâdele'ye fiilen katılmak isteyen evlâtlarına engel olamayarak çâresizlik içinde terke-
dilmektedirler.

Eserde ayrıca gerek Anadolu'nun gerekse İstanbul'un havasını ve-
ren, fakat üzerinde fazla durulmayan şahıslar da vardır. Bunlar genel-
likle zamanı, mekânı ve olayları açıklamaya yararlar.

1. a) İSTANBUL'DAN CEPHEYE GİDENLER:

SADIK:

Seferberlik sırasında Estekzâde mahallesinden silâh altına çağ-
rılan beş gençten biri olan Sadık, vekâr ve haysiyeti, gerek annesine
gerekse başkalarına karşı itaatkâr ve hürmetkâr oluşuyla mahallede
herkes tarafından sevilen ve örnek gösterilen bir gençtir.

Sadık, yine aynı mahalleden Yağlıkçı Mustafa Efendi'nin kızı
Lemân'ı sevmektedir. İki genç arasında bu aşk doğduğunda Sadık henüz
19 yaşında sarı kaytan bıyıklı, mavi gözlü, uzunca boylu genç bir de-
likanlıdır.

Sadık, Lemân ile evlenebilmek için plânlar yaparken sefer-
berlik ilân edilir ve askere alınır. İran dolaylarında uzun süre asker-
lik yapan Sadık bu süre zarfında annesine mektup yazamadığı için bir
hayli merak uyandırır. Özellikle Mütâreke'den sonra kendisi ile bera-
ber silâh altına alınan gençlerin dönmesi kendisi hakkında bir hayli
yorumlara yol açar. Halbuki üç aydır yolda olan Sadık bir gün Estek-

zâde'deki evine döner.

Annesine ve kendisini görmeye gelen Lemân'a başından geçenleri anlatırken genç kız askerliğin Sadık'ı değiştirmiş olduğunu farkeder. Sarı bıyıkları uzamış, güneşten kararmış, sertleşmiş olan çehresi de kendisine vakur bir simâ vermiştir.

Üç aydır yolda olduğu için olup bitenlerden haberdâr olmayan Sadık şerefli bir barış yapılmadığını anlamakta gecikmez. Olayların teferruâtını öğrenince beyninden vurulmuşa dönen Sadık'ın neşesi kaçır, ruhunda fırtınalar kopar. Bir an için hayatının kısa bir muhasebesini yapan Sadık, kurduğu bütün hayâllerin temelinden sarsıldığını görür. Artık Sadık'ın kalbinde eşit olan vatan, ana ve sevgili aşkları arasında bir çatışma başlamıştır. Oysa Sadık'ın geleceğe ait bambaşka düşünceleri vardır:

" Gelirken onu mes'ud edeceğini, ömrünün son demlerinde bahtiyâr kılacağını düşünmüştü. Lemân'ı da alacak onunla bir yuva kuracak, bu iki sevgili arasında âsûde, temiz bir ömür sürecekti. Yıldızlı geceleri ateşin güneşli gündüzlerine benzeyen çölde müştak nazarlarının önünden ayrılmayan hep aynı serap idi.

Lâkin işte şimdi acı hakikâtle karşılaşılıyordu. Vatan her vakitkinden fazla kendisine arz-ı ihtiyâç ediyor ve onun kurduğu tatlı emeller birden yok oluveriyordu. „ (s.47)

Mahalleden Hulfî, Hasan Dede ve oğlundan başka Anadolu'ya giden olmadığını öğrenince çok üzülür:

" Önüne eğmiş olduğu başını kaldırdı, metâneti pek az hâleldâr olan sesiyle Lemân'a hitap etti:

— Başka giden oldu mü?

— Hayır!

— Yazıklar olsun! „ (s.47)

Sadık'ın kararını vermesi uzun sürmez. Kendisini yaklaşık beş yıl bekleyen Lemân'dan affını ister ve gitmek zorunda olduğunu anlatır.

İki gün sonra Sadık yine Anadolu cephe yollarındadır. Fakat trende bu ikinci kez gidişi ile ilk gidişini mukayese eder ve ikincisini daha anlamlı bulur. Zira bu defa nereye ve niçin gittiğini pek iyi bilmektedir:

" İki gün sonra, Sadık yeni bir sefere gitmek üzere yola çıkmıştı. Fakat bu defa nereye ve niçin gitmekte olduğunu biliyordu. Mübârek Anadolu'nun zümrüt gibi yeşil ovaları ortasından süzülerek geçen şimendiferin içinde giderken kendi kendine düşünüyordu. Geçen defa Irak'ın kızgın çölleri için aşkına çığneyen bugünkü ruhlu, canlı Sadık değildi. O zaman kendisini sevk ediyorlar, o da gidiyordu. Bazan verilen pek sime din üzerinde küf lekeleri bulunduğu veyâhut sırtındaki elbise kendisini gündüz yakıp gece de ısıtmadığı için isyân ettiği olmuştu. Şimdi belki aylarca aç kalacak, çıplak gezecekti. Fakat bu ihtimâli gülümseyerek derpiş ediyordu. Zira bu defa gaye büyük, maksad mukaddes, mevzu' vatandı. „ (s.51)

Afyonkarahisar'da Kuvâ-yı Milliyecilerin buluşma yeri olan bir kahvehânedeki Yüzbaşı Nurullah Bey ile tanışan Sadık, Nurullah Bey'in teşkil ettiği yüz kişilik çeteye çavuş olarak kabul edilir. Bu arada kendisine sohbet esnâsında "neden İstanbul'dan kendisinden başka kimse gelmediğini" soran Nurullah Bey'e karşı eli-kolu bağlı olan İstanbul'u savunur ve onu ikna eder:

" — Bugün İstanbul ahâlisi ne gibi şerâit içerisinde, nasıl melûn bir tazyik altında yaşıyor? Bunu biliyor veya sâdece tahmin edebiliyor musunuz?

— Hayır

— Öyleyse ben arzedeğim.

(.....)

Hakkımızı haykırmak, sesimizi kâinata duyurmak istedik. O zaman da ağızımıza garbın yumruğu tıkanı! Düşününüz beyefendi! Bir baştan öbür başa feverân eden Türk ülkesinin garptan adalet isteyen âvâze-i istimdâdını gazetelerden bile silmek, boğazlanan bir adamın en tabii bir hareketi olan bağırmasını bile cebrile susturmak istemişler. Söyleyiniz bu ahvâl içerisinde masum İstanbul, mazlum İstanbul ne yapabilir? .. (s.61-62)

Sadık'ın katıldığı Nurullah Bey çetesi Uşak civârında faaliyette bulunmakta ve Yunanlılara dehşet vermektedir. Bu çete efrâdı bir gün tesâdüfen aynı bölgede faaliyet gösteren İmân çetesi ile tanışırlar. Çetenin başında da Derviş diye çağrılan Hasan Dede ile Hulki Bey vardır.

Daha sonraları Sadık'ın annesine yazmış olduğu bir mektuptan bir yıldır Anadolu'da vatan için çarpışmakta olduğunu öğreniriz. Sadık'a göre bu günler ömrünün en mesut en mânâlı günleridir. Vatan borcunu ödemekte olduğunu düşünür ve kendini bahtiyâr addeder. Sadık'a göre bir anası da "vatan,,'dır.

Sadık annesine yazdığı bu mektupta İstanbul'da ye'se kapılmalarını, bu yüce dava için çarpışanların sayılarının gittikçe arttığını söyler. İstanbul'daki hükûmetin ihânetlerine de temas eden Sadık, milletin gerçek temsilcilerinin onlar olmadığını, bu sebeble Anadolu'daki

hareketin onları tanımadığını söyler:

" Sen orada her bildiğine, her gördüğüne söyle anne! Sakın kimse gönlünü ye'se kaptırmasın. Biz bu işe başlarken, bu kurtuluş cengine atılırken iki, üç yüz kişiydik. Bugün bir ordu olduk. (...)

Anneciğim! Elbette orada sizin de haberiniz vardır. İstanbul'daki hükümetin içinde bazı hâinler var ki milk ü millete kâfirlerle bir olup fenâlık ettiler ve hâlâ da ediyorlar. Bunun için biz burada onları tanımamağa karar verdik. Çanakkale'de bizim kumandanımız iken İngilizlere duman attıran Mustafa Kemâl Paşa'mız cümlemize baş oldu. Vatanın öz evlâtlarını hep biraraya topladı, bedbaht Türk milletini kurtarmak için çâreler düşündüler. Neticede hep birden silâha sarılıp son nefere kadar ölmedikçe uğraşmaya, gâvurları memleketimizden dışarı atmaya karar verdiler.

Artık İstanbul'daki paşalar, vükelâlar ne yaparlarsa yapsınlar. Biz burada ahdettik: Namussuz, haysiyetsiz, vatansız, İzmir'siz yaşayamayacağız. „ (s.115)

Mektubunu annesinin kendilerini duâlarından eksik etmemesini söyleyerek bitiren Sadık, Büyük Taarruz'dan önce cephede nöbet beklerken sıkılır. Beklemek ona zor gelmektedir, o mukaddes dava uğrunda canla başla mücâdele etmek çarpışmak ister.

Bu arada İstanbul'a gönderdiği ikinci bir mektuba cevap alamayan Sadık, annesinin öldüğünü ve Lemân'ın da evlendiğini zanneder. Ruhunda duyduğu bu boşlukla sadece "vatan için,, yaşamaktadır. Zâten onun için özellikle içinde yaşanan günlerde vatan herşeyden önde gelmektedir.

Büyük Taarruz emri verildiğinde hücumla geçen ilk kuvvetlerden

birinde olan Sadık, göğsünden yaralanarak cephe gerisindeki hastahâne-ye kaldırılır.

Yarasının ağırlığı ve humma sebebiyle, birara kendisinden su istediği hemşire ile hayâlindeki kişi arasında benzerlik bulursa da Lemân'ı tanıyamaz. Keza Lemân da ilk anda onu tanıyamamıştır.

Sadık için yapılacak bir şey olmadığını söyleyen doktorlar, ne isterse verilmesini söylerler. Bu sırada başında kendisini tanıyan Lemân vardır. Birara kendine gelen Sadık da Lemân'ı tanır. Lemân'a "ağlamamasını zira vatanın kurtulduğunu" söyler.

Bunlar Sadık'ın son sözleri olacaktır. Sadık baygın düştüğü yatağında ölür ve şehâdet mertebesine ulaşır.

LEMÂN:

Estekzâde eşrâfından Yağlıkçı Mustafa Efendi adlı zengin bir adamın kızı olan Lemân küçük yaşından beri Sadık'ı sevmektedir. O yıllarda henüz 13 yaşında olmasına rağmen "vücudu gibi gönlü de erken olgunlaşmış" olan Lemân, birgün sık sık evine ziyarete gittiği Şazimend Hanım'ın oğluna gönlünü kaptırmıştır.

Birbirlerine açıldıktan sonra ilişkilerini herkesten gizliyen bu iki genç için en büyük mutluluk biraraya geldiklerinde gelecek üzerine konuşmaktır. Sadık'ın açacağı dükkânı Lemân kendi elleriyle düzenleyip süsleyecektir. Fakat Seferberlik'in ilânıyla bu iki gencin bütün hayâlleri yıkılır. Çünkü Sadık askere alınır.

Dört sene Sadık'ı büyük bir tevekkülle bekleyen Lemân, bu zor günlerde Şazimend Hanım'ın en yakın dert ortağıdır, hem de Sadık'tan bir haber almak ister. Mektuplarını Lemân'a okutan Şazimend Hanım'a mektup olup olmadığını sorar, varsa cevabını bizzat yazar. Bu anlar

Lemân'ın en mutlu olduğu anlardır:

"İşte o zaman Lemân sevincinden çıldıracak gibi oluyor, kağıdı kalemi eline alıp istediği gibi, duyduğu gibi bir mektup yazıyor, altına kocakarının mührünü basıyordu. Yalnız bir kenarına: "Bu mektubu Lemân'a yazdırdım; o da seni unutmamış. Selâmına teşekkür ediyor, senin de ellerini öpüyor." hâşiyesini mutlaka ilâve ediyordu. " (s.41)

Mektuplarının arası seyrekleşip sonunda tamamiyle kesilince Lemân'ın Sadık için duyduğu endişeleri artar. Hattâ Sadık'ın ne kadar cesur olduğunu bilen Lemân onun şehid olduğunu zanneder. Bu yüzden de çoğu zaman herkesten gizli ağlayan Lemân geceleri bile rüyâsında Sadık'la ilgili kâbuslar görür:

"Bazı geceler rüyâsında onu göğsünde kanlı bir yara ile dudaklarının kenarında pembe bir köpük, arkası üstü çorak toprakların üzerinde yatmış, etrafında bir sürü vahşi kargalar uçuşurken görüyor, asabî bir hicrân içerisinde uyanıyor, karanlıkta ağlıyor, ağlıyordu. " (s.42)

Mütâreke'den sonra Sadık'la beraber giden bütün gençlerin geri dönmesine rağmen Sadık'ın dönmemiş olması Lemân'ın üzüntüsünü iyice arttırır. Günden güne eriyen zayıflayan Lemân'da doktor da bir rahatsızlık bulamaz, sadece genç kıza hava değişiminin iyi geleceğini söyler. Aslında onun üzüntüsü başkadır.

İzmir'in işgâlinden sonra Sadık'ın beklenmedik dönüşü Lemân'ı yıllarca muhafaza ettiği temkinini kaybettirecek kadar sevindirir. Hemen Şazimend Hanım'ın evine koşan Lemân, Sadık'ı oldukça değişmiş bulur:

"Delikanlı çok değişmişti. Güneşten, meşakkatten kararmış ve

sertleşmiş çehresine recûlî bir vakar gelmişti. Sarı bıyıkları uzamış, esmer yüzünde yazın toprakların üstüne yaldızlı gölgeler serpen olgun başaklar gibi duruyordu. „ (s.44)

Lemân, Sadık'a:

— „Safa geldiniz ağabey „ diyerek Şazimend Hanım ile oğlunun konuşmalarına katılır. Şazimend Hanım'ın olan biten hâdiseler hakkında anlattıklarından şaşırarak Sadık'a tafsilât vermek Lemân'a düşer.

Lemân, Mütâreke'den beri milletin neler çektiğini, Yunan'ın İzmir'e nasıl saldırtıldığını, orada müslümanlara ne işkenceler zulümler yaptıklarını anlatarak genç adamı düşmana karşı çarpışan bir avuç kahramanın varlığından haberdâr eder. Hasan Dede ile oğlu Şemseddin'in ve Hukfî Bey'in de mukâvemet hareketine katılmak üzere Anadolu'ya geçtiklerini söyler.

Bu sırada ruhunda fırtınalar kopan Sadık'ın bir karar arefesinde olduğu Lemân'ın gözünden kaçmaz fakat yapabileceği birşey olmadığı için sadece çekingen bakışlarla, genç adamın ne söyleyeceğini merakla bekler.

Bir sorusu üzerine Sadık'a kendisini beklediğini itirâf eden Lemân, genç adamın kaderden bahsetmesinin ne mânâya geldiğini çok iyi bildiğinden ağlamaya başlar. Fakat kendisini ma'zûr görmesini ve kırılmamasını isteyen Sadık'a verdiği cevaplarla genç adamı çok şaşırtır:

— Niçin gittiğimi anlıyor, beni ma'zûr görüyorsunuz değil mi?

— Evet!

— Sizi belki me'yûs ediyorum. Size hiçkimseyi tercih etmemem lâzım gelirken vatanımı sizden yüksek tutuyorum. Fakat ne yapayım, hissiyâtıma galebe edemiyorum. Bundan dolayı bana kırılmadığınızı söy-

leyiniz.

Bu son cümleyi galibâ nefsi için bir hakâret addeden Lemân mendiliyle gözlerini sildi ve gururla doğruldu:

— Size niçin kırılıyım? dedi. Olsa olsa kendi talihime küserim. Lâkin onu da düşündüm. Talihimi fenâ görmedim. Nihâyet bir iki sene daha bekleyeceğim. Fakat sonra da herkesten fazla ben mesut olacağım. Gidiniz!. Yolunuz açık, bahtınız yüksek olsun! Vatan borcu benim gözyaşlarıma fedâ edilemez. Memleketimin büyüklüğünü, sizin büyüklüğünüzle bir kat daha anladım. Size lâyük olmak için de ben bağrıma taş basacağım ve bekleyeceğim.

Nevbet-i teheyyc Sadık'ın idi. Gözlerinden fişkırmağa hazırlanan yaşları zaptedebilmek için bıyıklarını ısıırıyordu.

Lemân daha söyledi,... söyledi... nihâyet ifâdesini:

— Ben de Türk kızıyım... Sizdeki kanla, sizdeki imân bende de var!

cümlesiyle ikmâl etti. O zaman Sadık yerinden kalktı, ilerledi, kızın temiz alnına en hürmetkâr bir bûse koydu. „ (s.49-50)

Sadık'ın Anadolu'ya geçişinden sonra da evvelden olduğu gibi Şazimend Hanım'ı yine yalnız bırakmayan Lemân bu defa ona Sadık'ın Anadolu'dan gönderdiği mektubunu okur ve ihtiyar kadının isteği üzerine cevaplar.

Bu sırada bir vesileyle Şazimend Hanım'a gönlünün bütün sırlarını açan Lemân, kadının elini öpererek mektubun sonunu istediği gibi bağlaması için izin alır.

O güne kadar içinde biriken bütün hasreti ve bütün duygularını mektuba aktaran Lemân kapattıktan sonra mektubu Sadık'ın tenbih ettiği

adrese götürmek isteyen Şazimend Hanım'a vaktin geç olduğunu söyleyerek engel olur. Ertesi gün çarşıya çıkacağını, mektubu kendisinin de götürebileceğini söyleyen Lemân, Şazimend Hanım'ın evinden ayrılır.

Her hâliyle bir karar arefesinde olduğu belli olan Lemân evine dönerken yolda epeyce dalgın ve düşüncelidir:

" Vakit gecikmişti. Lemân alelacele vedâ etti. Çarşafları evden çıktı. Yolda yürürken ayakları taşlara çarpıyor, çukurlara giriyordu. Bu hâl zihnen çok meşgûl, âdetâ dalgın olduğuna alâmetti. O şimdi hayatının en mühim amelini işlemek için nefsiyle mücâdeledeydi. Yapacağı bu işin neticesi onun istikbâli nokta-ı nazarından çok ehemmiyetliydi. Düşüncesinin bütün kuvvetini bu meseleye hasr ü tahsis ederek etrafına bakmadığı cihetle kapılarının önüne geldiğinin farkında bile olmadı. Birdenbire bir ses, babasının sesi onu ikâz etti. „ (s.123)

O akşam babasının kahvehâneye gitmek üzere evden çıkmasını bekleyen Lemân uzun süre tereddüt ederse de annesiyle konuşur ve Anadolu'ya hastabakıcı olarak gitmek istediğini söyler. Çünkü Lemân'a göre Anadolu'da vatan için çarpışanların yaralarına bakacak kimselere ihtiyaç vardır. Lemân böyle kimseler bulunamadığı takdirde Sadık ve silâh arkadaşlarının da Şemseddin'in âkibetine uğrayabileceklerini, yaralarının kurtlanarak bakımsızlıktan ölebileceklerini söyler.

Kendisine şiddetle karşı çıkan annesine "İzin ver, verme, anne! Kararım karar,, diyen Lemân bu işte üzerine düşen sorumluluğun farkındadır:

" — Ciddî söylüyorum anne! Ben artık burada duramam. Gideceğim. Milletin giriştiği bu büyük işte kadın kısmına da vazife düşüyor. Orada vatan topraklarını kanlarıyla sulayan erkeklerin yaraları kurtlanıp

dururken ben burada seyirci kalamam. Gider hastahânenin birinde, hiçbirsey yapamazsam hademelik ederim. „ (s.129)

Lemân ertesi gün erkenden Anadolu'ya geçmek üzere evden kaçar. Yazar, Lemân ile devrin diğer romanlarının hemen hepsinde görebileceğimiz bir kadın tipini başarı ile çizer. Bu, vatanın müdâfaasına koşan erkeğini takip eden ve bu müdâfaada üzerine düşeni yerine getirmeye çalışan fedakâr Türk kadınıdır.

Romanın sonlarına doğru Lemân'ı Büyük Taarruz'dan sonra cephe gerisinde ağır yaralılar için Hilâl-i Ahmer tarafından kurulan bir hastahâne de hemşirelik yaparken görürüz.

Bu sırada hastahâneye cepheden devamlı yaralı gelmektedir. Bu yaralıların arasında sevgilisi Sadık da vardır. Ancak Lemân ilk anda Sadık'ı tanıyamaz. Su getirdiği hastaya koğuşun yetersiz aydınlığında bir daha dikkatle bakar, başucundaki hasta kartını okuyunca emin olur. Bu Sadık'tır:

"Muazzez çehreye bir kere daha baktı. Bu defa iyiden iyiye tanıdı. Üzerine atılıp sarılmamak için kendini sıktı, sıktı. Şu yatakta mecrûh, muztarip ve belki ümitsiz yatan kahraman Sadık, onun sevgili Sadık'ı idi.

Lemân sevincinden kopacak gibi çarpan kalbini iki yumruğuyla bastırarak ağır ağır oradan ayrılıp koğuştan çıktı, kendi odasına gitti. Zaten nöbet değiştirme zamanı gelmişti, hastaları beklemek sırası başka hemşirenindi. „ (s.147)

Geceyi Sadık'ı düşünerek geçiren Lemân, şafakta nöbeti devraldığı hemşireden Sadık'ın durumunu öğrenmek ister. Aldığı cevap Lemân'ı çok üzer ve ağlatır. Çünkü Sadık çok rahatsız bir gece geçirmiş, dur-

madan sayıklamıştır.

Lemân'ın ağlamasını kadınca bir zaaf zanneden hemşire kadın, zavallı dediği Sadık'ın sonunu iyi görmediğini, yarasının çok ağır olduğunu, imdâd merkezinde de gereği gibi pansuman yapılmamış olduğunu söyler.

Bu sırada başhekimin gelmesiyle iki hemşirenin konuşması yarım kalır. Lemân bütün hastalar hakkında rapor alan başhekimin hastalar hakkındaki fikirlerini dikkatle dinler. Fakat başhekimin de Sadık hakkında ümitsiz olduğunu görünce üzüntüyle odasına çekilir ve tekrar nöbete girmeden önce Sadık'a kendisini nasıl tanıttığını uzun uzun düşünür. Zira ani bir heyecan Sadık'ın üzerinde aksi bir tesir yapacaktır. Bu sebeble olayı akışına bırakmayı daha uygun görür.

Başhekimle birlikte hastaları vizit gezen Lemân, hekimin Sadık hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ister fakat aldığı cevap oldukça üzücüdür:

" — Sekiz numara hakkında bir emriniz?

Hekim omuzlarını kaldırdı, dudağını büktü:

— Ne isterse veriniz... Fennin yapacağı birşey kalmamış. Derece-i harâret kırkbuçuk... Nabız da belli belirsiz... „ (s.156)

O anda kalbinden büyük bir parça koparıldığını hisseden Lemân, mesleği gereği hislerini yenmeğe çalışarak vazifesinin başına koşar.

Koğuştaki diğer hastaların ihtiyâç ve isteklerini yerine getirdikten, sorularına cevap verdikten sonra Sadık'ın yanına gider ve onun başucunda düşüncelere dalar:

"Elini yanan alnına temas ettirdi, aşk ile yüzüne baktı. Bir anda düşüncesi tâ İstanbul'da Estekzâde mahallesinin tertemiz ıssız, bahtiyâr

muhitine uçtu. Orada kendisini ve Sadık'ı görüyor, Şazimend Hanım'ın evinde geçen tatlı demleri hatırlıyor, tahakkuku bir emr-i muhâl olan emellerini şimdi onlara mezar olan zihninde birer birer ta'dâd ediyordu. „ (s.156)

Bu sırada, bir an için kendine gelen Sadık, onu tanır ve "Lemân" diye haykırır. Lemân şaşırıp geri geri çekilmek isterse de durur ve Sadık'ın sözlerine sadece ağlıyarak mukâbele eder.

Vatanın kurtulduğunu ve ağlamaması gerektiğini söyleyen sevgilisi Sadık'ın bu haline daha fazla dayanamayan Lemân odadan çıkar.

Yazar, iki genç arasındaki bu aşkı şu satırlarla sona erdirirken romanda bir daha Lemân'la karşılaşmayız:

" Lemân'ın tahammülü kalmamıştı. Odadan çıktı. Şehidin ruh-ı mübâreği cennette Allah'ına kavuşuyorken, o da kendi yatağının üzerine kapanmış hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. „ (s.158)

HASAN DEDE:

Estekzâde mahallesindeki küçük dükkânında attarlık yaparak geçimini sağlayan Hasan Dede, dindâr, yaşlı bir dervîştir. Beş yıldır cephede olan oğlu Şemseddin'den başka hayatta kimsesi olmayan Hasan Dede'nin en büyük emeli oğlu Şemseddin'in dönüşünden sonra hacca gitmektir. Bu yüzden Mütâreke haberine önceleri oğlu Şemseddin dönecek diye çok sevinir. Fakat Mütâreke'nin ağır şartları öğrenilince üzülmeyle birlikte mâneviyâtını hiç bozmadı. Mahalle sakinlerine de mânevî bir destek olan Hasan Dede, onları bir an dahi karamsarlığa bırakmaz. Bir gün dükkânına gelen Veli Efendi'nin kötümser sözlerine şiddetle karşı koyar. Çünkü ona göre ümitsizlikle Allah'a isyân birdir:

" — Ümitsizlik sana yakışmaz Veli Efendi! diye bağırdı. Cenâb-ı

Hak azimü'ş-şândır, kâdir'dir, kahrâr'dır, gafur ve rahîm'dir. Kendi-
sinden meded umanları reddetmez. Sevgili Peygamberinin ümmetini kâfir-
lere ezdirmez.. Bugün çektiğimiz felâketler kimbilir hangi isyânları-
mızın cezâsıdır? Bunun elbette sonu gelecek.. Sen de, ben de, hepimiz
de merhamet-i İlâhiye'den ümidi kesmiyelim. İmânımızın sarsılmasına
meydan vermiyelim. Cenâb-ı Hak'ın gazabını teskin edecek ibadettir,
isyân değil. Ümitsizlik ise bir nev'i isyândır. Metîn ol.. Bak yakın
zamanda nelere şahit olacağız.. „ (s.14-15)

Geleceğe böyle ümitle bakan Hasan Dede en zor zamanlarda bile
ümidini kaybetmez. Oğlu için üzülen Şazimend Hanım'a, hem gördüğü rü-
yâyı yorumlar hem de basiretli bir derviş olduğunu hissettirir:

" Ben zaten sana ne dediydim?. Boşuna merak ediyorsun! Gördüğün
rüyâyı unuttun mu? Cenâb-ı Hak sana öyle bir mazhariyet hazırlıyor ki
ömrünü ona hamdetmekle geçirsen şükran borcunu ödeyemezsin. Senin der-
din, bugün ümmet-i Muhammed'in derd ve elemi yanında hiçtir. Öyle iken
ümmet-i Muhammed'in de senin de inşallah yakın zamanda yüzünüz gülecek
kadın! Bunun rüyâsını sen gördün, ben değil. (...)

Senin dünyâdan haberin yok. Biliyor musun şurada İstanbul'un gö-
beğinde neler olup bitiyor? İngilizler daha bu sabah, benim kırk yıllık
tertemiz dükkânıma geldiler, abdest alırken kapının eşiğine su döktü-
ğümü bahâne ederek, ölürsem cenazem ortada kalmasın diye biriktirip
sakladığım beş on kuruşu cezâ diye elimden aldılar. Şimdi benim ettiğim
inkisâr yerde kalacak mı? Asla. Zulm Allah'ın en ziyâde gücüne giden
şeydir. Sen sabûr ol, mütevekkül ol.. İntikamını, âhını Tanrı'ya hâvâ-
le et. O, kimsenin hakkını kimsede koymaz. İmânını sağlam tut yoksa.. „
(s.22-23)

Şazimend Hanım'la aralarında geçen bu konuşmadan sonra âdetâ coşan Hasan Dede kendi kendine:

" — Kendi elimle açtığım kapıdan gir, sonra bana kafa tut, innallahema'a's-sâbirîn! „ (s.23) diye söylenerek uzaklaşır. Bu onun yurdun işgâli ve düşmânın zulmü karşısındaki ilk reaksiyonudur.

Hasan Dede, Hulki'nin kahvehânedeki yaptığı konuşmadan sonra oğlu ile Anadolu'daki mukâvemet hareketine katılmak üzere gelmek istediklerini söyler. Hasan Dede'nin olaylar karşısında aldığı tavır dindir. Ona göre cihâd eli silâh tutana farzdır ve işgâl altında yaşamak imânsız ölmekle birdir. En büyük emeli hacca gitmek olan Hasan Dede, Kâbe yollarını açma uğruna şehid olmayı birinciye tercih eder. Bu yüzden mahallenin şaşkınlık ve hayret dolu bakışlarına:

" — Evet ben! Bu yaştan sonra!. Niçin şaşırıyorsunuz. Bu yaman şartlarla İstanbul'da yaşamak benim için imânsız ölmekle birdir. Cihâd eli silâh tutana farzdır. Bu yaşla mukayyed değil ya?. Dölüm yok, döşüm yok! Bir Şemseddin bir de ben. Çocuk gelince emelim hacca gitmekti. Dükkânı zâten bırakıp çekilecektim. Kâbe yolları kapalı.. Ara yere kâfirler girmiş. Hiç olmazsa o yolları açmak isteyenlere yardım ederim de ehl-i imâna hizmet yolunda şehid olurum. Bunu da Cenâb-ı Hak bana sevâp yazar. „ (s.30) diyerek karşılık verir.

Böylece Hasan Dede, oğlu Şemseddin, Hulki Bey ile berâber hemen ertesi gün Anadolu'ya geçerler.

Hasan Dede ile Hulki Anadolu'da İmân Çetesi adlı bir mukâvemet kuvveti teşkil ederek Uşak civârında faaliyet göstermeye başlarlar. Fakat bu çete hakkında kimse fazla birşey bilmez. Sadece yiğit kişilerden oluşan bu çeteyi idâre eden ihtiyar bir dervişten sözedilir.

İmân Çetesi ve Hasan Dede hakkında söylenenler de bir nevi efsâneysi andırır:

" O havâlide diğeri bir çete daha türemişti. O da yiğit, kahraman, azimkâr ve metîn efrâddan müteşekkildi. Lâkin bunları kimin idâre ettiği bir türlü anlaşılamiyordu. Bazıları Söke'li bir dervişten, bazıları da yeşil cübbeli, imâmeli, saçlı sakallı mehib çehreli bir meczuptan bahsediyorlardı. Saf müslüman köylüsü hattâ Hazret-i Hızır'ın bizzat bu çeteye riyâset ettiğini söylüyordu. Kimse bu çetenin köylere uğrayıp yiyecek tedârik ettiğini görmemişti. Neyle geçindiği, nerelerde barındığı meçhuldü. Yalnız ve yalnız Yunan siperlerine, karakollarına, hem de alelekser geceleri hücum ediyor, kasıp kavuruyordu. „ (s.65)

Birgün bir tesâdüf neticesi İmân Çetesi ile Mülâzım Nurullah Bey Çetesi karşılaşır ve tanışırlar. O gün Hasan Dede'yi ilk tanıyan Sadık olur. Hasan Dede de Sadık'ı görünce son derece mutlu olur:

" Kendi mahallesinin bu asil yavrusuna Derviş bir nevi gururla bakıyordu. O kendisiyle Hulki'den başka Estekzâde'den hiç kimsenin bu mücâdeleye iştirâk etmeyeceğini zannederek pek çok üzölmüştü. İşte şimdi karşısında Sadık'ı görünce ma'ziyâde memnun olmuştu. „ (s.71)

Hasan Dede ve İmân Çetesi daha sonra vedâlaşarak Nurullah Bey Çetesi'nden ayrılırlar. Çünkü Hasan Dede için geçen her dakikanın önemi büyüktür. Bu yüzden İslâmköy'de tanıdığı ve biraz daha kalması için ısrar eden Hanife'nin babasına ömrünü bu yolda harcamaya ahdettiğini, bu sebeble bir dakikasını bile fedâ edemeyeceğini söyler:

" — Olmaz Ağa! Arkadaşlarım bekliyor. Öcü alınacak senin gibi binlerce ibadullah var. Bu uğurda fedâsına ahdettiğim ömrümün bir tek dakikasını fevteyleyemem. Koyuverin gideyim; gün olur elbette konuş-

ruz. „ (s.101)

Bu sırada Hanife'nin de kendileriyle birlikte gelmek istemesi üzerine Hasan Dede son derece mütehassis olur. Gözleri dolan Hasan Dede, Hanife'ye cihâdın kendisine farz olmadığını ancak bu mücâdele- nin de kadın, çoluk-çocuk demeden uğraşılarak kazanılacağını söyler. Ayrıca güngörmüş bir ihtiyar olan Hasan Dede, Hanife'nin varlığının çete psikolojisi üzerinde tesirli olacağını düşünür:

" — Hay hay! Cihâd sana farz değil.. Fakat, senin huzûrun şâyet içimizde ye'se düşen bulunursa, imânını takviye eder. Korkacak, yıla- cak olanlar seni görünce nefslerinden utanırlar. Gel kızım! Zâten, Türk'ün bugün gütmekte olduğu davâ-yı mukaddesi başarmak için, kadın, çoluk-çocuk, herkes berâber uğraşacak ve bu sâyede milletin olanca varlığıyla bu sarılması sâyesinde milyonla müslüman âlem-i küfrün zulmünden halâs olacaktır. „ (s.101-102)

Hasan Dede ve İmân Çetesi, Hanife'nin verdiği bilgiler üzerine Menemen'e baskın yapmağa karar verirler. Baskın gecesini Hulki Bey ne derece temkinli ise Hasan Dede o derece mütevekkildir. "Hak yolunda gidene kul karşı koyamaz! Hazret-i Mevlâ bize zahîr, Cenâb-ı Resûl destgirdir" diyen Hasan Dede ve İmân Çetesi o gece Menemen'i düşman- dan temizlerler.

Menemen'e yapılan bu baskın gecesini Hasan Dede'nin oğlu Şemsed- din yaralanır. Yarası bakımsızlıktan kurtlanan Şemseddin şehid olur. Hasan Dede oğlunun ölümü karşısında da metânetini kaybetmez. O şimdi, İzmir'e uzaktan bakan bir tepeye defnettiği oğlunun mezarı başında İzmir alındıktan sonra bir mevlid okutmayı arzu etmektedir.

Romanın sonunda Hasan Dede'yi İzmir'e giren Türk süvâriyelerinin

en başında görürüz. Hasan Dede bu sırada Sadık'ı, Hulkî'yi, kocasına kavuşup kavuşmadığını merak ettiği Hanife'yi düşünerek bu güzel ânı göremedikleri için çok üzülür. Çünkü ona göre zâfer herkesten çok bu gibi gençlerin hakkıdır.

Hasan Dede böyle düşünürken bir evin taraçasından atılan bir Ermeni bombasıyla şehid olur. "Yâ Hak!" nidâsıyla yere düşen Hasan Dede ruhunu teslim etmeden önce etrafını çeviren ve kendisine büyük hürmet besleyen askerlere vasiyet mâhiyetinde şunları söyler:

" — Bırakın evlâdlar! (dedi) Ben bu topraklarda yatayım. Cenâb-ı Kibriyâ'ya hamdolsun! Türkün halâs güneşi doğdu. Cihânı nur kapladı. Lâkin durmayın.. Rahata varmayın.. Türk sâde siz değilsiniz.. Hasan Dede'nin size vasiyeti bu olsun: Kâfire inanmayın. Bütün Türkler birleşin ve gönüllerinizi de birleştirin. Allah'tan dileğiniz bir, imânınız kavfî, akîdeniz sağlam olursa küffâr aleyhinizde ittifak edemez. İzmir birinci merhâledir. Daha... „ (s.159-160)

Hasan Dede'nin yarım kalan bu son sözlerini ise yazar şöyle tamamlar:

" Şimdi Kordonboyu'nda muzafferâne resm-i geçit yapan, asıl kanlı ve yüksek imânlı Türk dilâverlerinin ayak ucunda hafif hafif dalgalanan Akdeniz sanki bu şanlı erlere halâs bekleyen mazlum Musul'un arzu-hâlini okuyordu. „ (s.160)

HULKÎ BEY:

Gün Batarken romanının kahramanı olan Hulkî Bey Mütâreke'den önce başından geçen bir hayli olaydan sonra nihâyet gerçeği görebilmiş, Estekzâde'deki mütevazi ve namuslu hayatına geri dönmüştür. Yazar, daha önce Hulkî Bey'in başından geçenleri kısaca şöyle özetler:

" İsmi geçen Hulki, Sadberk Hanım'ın oğlu, Hediye'nin de kocasıydı. Orduda Yüzbaşı ve Nevşehir'de ahz-ı asker reisi iken, muharebe esnasında, nasılsa askerlikle kat'-ı alâka etmiş, İstanbul'a gelmiş, burada ticâretle meşgûl olarak epey bir servet sahibi olduktan sonra mahalleyi terk ile anası ve karısıyla birlikte Beyoğlu'na taşınmıştı. Sonra bir aralık bir gâvur karısına taâşşuk ederek, o şırfıntıyı nikâh ettiği, karısını boşadığı, onu anasıyla beraber evden kovduğu işitilmişti. Aradan geçen uzun bir ayrılıktan sonra, işte şimdi yuvaya dönmüş, anasına tekrar kavuşmuştu. „ (s.20)

Mütâreke'den sonra memleketin içine düştüğü duruma çok üzülen Hulki devamlı düşünmektedir.

İzmir'in işgâlinde sonra gerek eski bir asker oluşu, gerekse tecrübeleriyle Hulki'nin almış olduğu tavır çâresiz, mütevekkil Estekzâde sâkinlerinden çok farklıdır. O hâlâ bir aksiyon adamdır ve aldığı tavır da aktiftir. İzmir'in işgâl edildiği günün akşamı alışık olmadığı halde mahalle kahvehânesine gelen Hulki burada olan biten hakkında mahalleliye hitâben bir konuşma yapar.

Hulki Bey'e göre sadece mütevekkil olmak yetmez. Çaresizliği de kabullenemeyen Hulki Bey Anadolu'da başlayan mukavemet hareketlerinden bahseder. Ona göre hemen harekete geçmeli ve bu mukaddes davada yer almalıdır:

" — Âmin! Fakat yalnız Cenâb-ı Hakk'a havâle etmekle kalırsak, vay bizim hâlimize!. Emin olun biz bir parça eser-i hayat göstermiş olsaydık bu böyle olmazdı. Hem şimdiden sonra biz varlığımızı dünyâya anlatamazsak, mahvolup gideceğiz. (...) Azmin elinden hiçbirşey kurtulmaz. Silâhımız, topumuz, tüfeğimiz, cephânemiz, paramız yoksa, da-

marlarımızda kan, kolumuzda kuvvet de mi yok?

İşte belki hepiniz işittiniz... Ayvalık'ta bir Ali Bey, bir avuç kahraman Türk yavrusuyla sırtlara çekildi, oradan memleketi müdafaa ediyor. Yunan zırhlısına, topuna, taburla askerine karşı koyuyor.

— Varolsun!

— Varolsun! Evet! Fakat yalnız mı kalsın?.. Düşündüm, taşındım. Burada oturmayı bu zelîl, sefîl hayata katlanmayı erliğime yediremedim. Sizlerin kiminiz amucam kiminiz kardeşim yerindesiniz. Anamla zevce mi evvel Allah'a sonra siz hepinize emânet ediyorum. Ben de yarın gidiyorum. Birçoğunuzun bana emeği geçmiştir. Hakkınızı helâl edin. „ (s.27-28)

Bu sözleri söylerken Hulki Bey'in gözleri parlar, sesi ise katiyen titremez. Hulki Bey, Gün Batarken romanında düştüğü gaflet batağından bu derece olumlu düşünebilecek bir seviyeye tekrar yükselmiştir. Bu değişme asla dönüştür. Şimdi onun için önemli olan geçmiş değil, işgâl altındaki vatan ve onun geleceğidir.

Hulki, olaylara meslekî formasyonu açısından bakar. Bir asker olarak o siyâsete değil, kuvvete inanır. Bunun da azimle elde edilebileceğini söyleyen Hulki Bey, mahallenin nereye gideceği hakkındaki sorularına kendi hayatından ve tarihten misâller vererek şöyle cevap verir:

— Nereye gideceğim.. Beni kaderim hangi tarafa sevkederse.. Vaktiyle, senelerce Rumeli dağlarında Bulgar çetelerini koğaladım. Bu takip ettiğim insanlara biz eşkiyâ derdik, fakat eşkiyâ değillerdi. Adam soymak, çapulculuk etmekten çok yüksek bambaşka gâyeler peşinde

koşarlar, kanlarını dökerlerdi. Onların yılmaz, bıkmaz, usanmaz azim ve metâneti sâyesinde biz Makedonya'yı kaybettik. Fakat büyük bir ders aldık. İşte ben bugün o aldığım dersi tatbika gidiyorum. Siyâset boş lakırdı! Dünyâda tek bir hakikat var. Kuvvet! İnsanların hakk-ı hayatını temin eden kuvvet! Bu kuvveti de vücûda getiren azımdır. Rumeli yakasına sallarla geçip, Viyâna kapılarına kadar zaferden zafere koşan Türk milleti o vakitki şevket ve azameti efrâdının azmiyle temin etmişti. Bugün bu acimize rağmen o aynı azme sahip olursak vallahi ve billâhi yine kurtuluruz! „ (s.28-29)

Hulkî Bey, Hasan Dede'nin bu yaşından sonra, bu şuurla kendisiyle gelmek istemesi üzerine çok duygulanır. Ertesi gün yola çıkmayı kararlaştırdıktan sonra yanından ayrılan Hasan Dede'nin ardından söylediği sözler onun geleceğe nasıl ümitle baktığını gösterir:

— Bu tıynette yüz kişi daha çıksın... Yunanlılar İzmir toprağında iki sene tutunamazlar.

(Sonra hem yürüdü, hem de kendi kendine söylendi:)

— Çıkacak. Yüz değil.. Bin kişi, yüz bin kişi çıkacak! Âh! Mübârek milletim!.. „ (s.30)

Anadolu'da Hasan Dede ile İmân Çetesi'ni kuran Hulkî Bey çetesiyle Uşak civârında faaliyet göstermektedir. Romanda Hulkî Bey ile tekrar iki çetenin tanışıp görüştüğü gün karşılaşırız. O gün Hulkî Bey'in başında iri hâkî renkte kuzu derisinden bir kalpak vardır. O, kaşlarına kadar indirdiği bu kalpakla daha bir heybetli görünmektedir.

O gün, Nurullah Bey, Hasan Dede ve Hulkî Bey oturup bölgedeki faaliyetler üzerine konuşurlar. Bu konuşmalar sırasında coşan Hulkî Bey'e yazar tarafından söylenen sözler roman boyunca tekrar edilen

bir motiftir. Fakat böyle olmakla beraber bu fikirler o kara günlerde oldukça ihtiyaç duyduğumuz, inanmak mecburiyetinde olduğumuz manevî pek çok şeyi ihtivâ eder. Bu yüzden, bugün oldukça hissi görünmesi tabii olan bu sözler o gün için son derece önemlidir:

" — Göreceksiniz! dedi. Öldü zannolunan Türk ne hârikalar ibdâ edecek, ne mucizeler gösterecek.. Bugünkü şu mahdud hareket bir çığ gibi, yuvarlandıkça büyüyecek, büyüdüğe bütün milleti içine alarak metîn, yek-vücûd bir kitle halinde garbın köhne, paslı müstekreh âmâli-ni ezecek, tahtları devirecek, kâinata cihânın en uzak köşelerine varıncaya kadar hürriyet ve istiklâl götürecektir.

Söyledikçe coşuyor, coştukça gözlerinde nûr-ı imân parlıyordu. Aynı harâretle devâm etti:

— Dörtüzüelli bu kadar sene evvel tarihin yeni bir devresini İstanbul'un fethiyle açan Türk, bir iki yıl sonra bu devri bizzat kapayarak yenisini açmak şerefine nâil olacaktır. Türk'e zilletle, esâret ile, fesat ile medeniyet götürmek isteyen gâfil Avrupa medeniyet-i hakikanın ne demek olduğunu bizzat Türk'ten öğrenecek ve kendinden utanacaktır.

Sustu; söylemiş olduğu sözler zâten kendisini dinleyen kulaklara yabancı değildi. Muhâtapları girişmiş oldukları kârın varacağı neticeyi biliyorlar, o neticenin âzametini şimdiden hissediyorlardı. Bu hareket bir iş değil bir milletin mevcudiyetine indirilen darbenin uyandırmış olduğu bir isyândan ibâret değildi. O darbe yalnız bir vesile, cihânda yeniden husûle gelmesi zarûrî olan bir inkılâbı hazırlamağa bir vesile olmuştu. Nasıl ki Bosna Saray'ında patlayan bir kurşun senelerden beri patlamak için fırsat bekleyen Harb-i Umûmî ateşini

birdenbire tutuşturmuştu. şimdi de haris ve kutehbın iki ricál-i hükümetin Türkiye'ye karşı fka' ettikleri su'-i kast çok uzaklara varacak neticelere müncer olacaktı. „ (s.73-75)

İki çete daha sonra değişik mıntıkalarda faaliyet göstermek üzere ayrılırlar.

İslâmköy'de kendilerine katılan Hanife adlı kadının çehresinde hem ismet hem de reculf bir heybet bulan Hulki Bey genç kadını tebrik eder ve kendisini tanıdıktan sonra milletin kurtulacağına olan imânının arttığını söyler.

Hulki, Menemen'deki Yunan karargâhına yaptıkları baskın öncesinde arkadaşlarına bu defa daha dikkatli olmalarını, karşılarında hatırı sayılır bir kuvvet olduğunu söyler. Çünkü o bir askerdir ve olaylara gerçekçi bir gözle bakar. Hulki'nin "Cenâb-ı Hakk'ın bizi gâvura ezdirmeyeceğini bilmekle beraber düşmanın çetin olduğunu da bilelim „ şeklindeki sözleri, onun önce tedbirini alan sonra Allah'a tevekkül eden bir aklı selim sahibi olduğunu gösterir.

Millî Mücadele'nin başladığı ilk günlerde heyecan son haddindedir. İşte o günlerde olayları Hulki Bey gibi etraflıca değerlendirebilecek kişilere çok ihtiyacımız vardır. Hulki Bey'in tedbirli komutları sonucu başarılan Menemen baskını o bölgede bir kurtuluş müjdesi gibi kabul edilir.

Düzenli orduya geçildikten sonra Hulki Bey'i "Büyük Taarruz" emri verildiği sırada, ilk hücum eden ve başarı ile ilerleyen IV.Bölüğün kumandanı olarak görürüz.

O, emrindeki askerlerle daha ilk hücumda düşmanı şaşkına çevirmiş ve göğüs göğüse geçen çarpışmalar sırasında başından aldığı bir

şarapnel yarası ile cephe gerisindeki hastahâneye kaldırılmıştır.

Bu, ağır yaralılar için cephe gerisinde Hilâl-i Ahmer'in yardımıyla kurulan bir hastahânedir ve Hulkî Bey'in yarası da oldukça ağırdır.

Romanın sonunda Başhekim ile bir hemşire arasında geçen konuşmada genç bir Mülâzım'ın şehid olduğunu öğreniriz. Adı zikredilmeyen bu genç Mülâzım Hulkî Bey'dir.

1. b) ANADOLU'DAN CEPHEYE GİDENLER:

HANİFE:

Hanife iri-mavi gözlü, zayıf fakat genç ve güzel bir Türk kadınıdır. Kocasını Ömer'in işgâl kuvvetleri tarafından çalıştırılmak üzere bilinmeyen bir yere sürülmesinden sonra Menemen'de babası ile yalnız kalmışlardır.

Bu sırada kendisine göz koyan Yunan kumandanı tarafından, kendisini eğlendirmek üzere zorla karargâha getirtilir.

Gelmekte zorluk çıkardığı, şarap içmediği, "Yaşasın Yunan" diye bağırmadığı için Yunanlı subay tarafından kırbaçlanan Hanife, duyduğu kin ve nefretten dolayı sesini bile çıkarmaz. Hattâ elbiselerini çıkarmasını isteyen subayı tokatlar.

Babasının da kendisine yardım edemeyeceğini anlayan Hanife, kurnazca bir plân kurar. Babasına gitmesini, kendisinin Yunanlı subay ile kalmak istediğini söyler. Kendisine aşağılayıcı nazarlarla bakan babası bile ondaki bu değişikliği sezemez.

Hanife şuh tavırlarıyla, şüphelenmesin diye karşısına oturduğu Yunanlı subayı sarhoş edinceye kadar içirir. Adamın sızıp kaldığını görünce de masanın üzerinde daha önceden gözüne kestirdiği hançerle

subayı tam kalbinden bıçaklar.

Çok canlı tasvir edilen bu öldürme sahnesinde Hanife son derece soğukkanlıdır. Üzerine sıçrayan kan lekelerini ve ellerini karyolanın ucunda asılı duran bir havluya telâşlanmadan siler.

Daha sonra babasını alarak Menemen'den kaçan Hanife, olayın varacağı sonuçlardan korkan babasına, nedâmet gösteriyor zannıyla:

" — Namussuz yaşar mıydın ya? „ diyerek bu değere ne derece bağlı olduğunu gösterir.

Hanife, sığındıkları İslâmköy'de ve İmân Çetesi arasında bir erkeğin bile zor başarabileceği bir işi başarmış olmasıyla hayranlık uyandırır. Çünkü adı geçen Yunanlı subay zâlimliği ile ün salmıştır.

Hasan Dede, bu yürekli, cesur kadını babasına överken "erkekten daha erkek" diye tavsif eder ve genç kadını alnından öperek kutlar.

Hanife, bu özellikleriyle basit bir roman kahramanı olmakla kalmaz, o artık Millî Mücâdele'ye bizzat katılan Türk kadınının temsilcisidir.

Menemen'de kendisine tecavüze yeltenen Yunanlı bir subayı öldürmesiyle başlayan hikâyesi Hanife'de gittikçe şuurlu bir hâle gelerek ondaki Millî Mücâdele ruhunu ortaya çıkarır. Önceleri kocasını esir alan, kendisine eziyet edenlere karşı duyduğu kin ve nefreti bütün düşmanlara teşmil ederek sonunda Hasan Dede ile beraber gitmek ister:

" Hanife cesaret edip sordu:

— Gavura karşı mı gidiyorsunuz?

— Evet kızım

(Genç kadın kızararak, gâyet yavaş bir sesle:)

— Ben de gelsem olur mu? (dedi) „ (s.101)

Hanife'nin bu sözleri herkesi son derece şaşkırtır. Çok mütehas-
sis olan Hasan Dede'nin gözleri yaşla dolar, titrek sesiyle genç ka-
dının gelebileceğini söyler.

Çeteye kabul edildiğinde Hanife, Hasan Dede'nin verdiği yeni
elbiselerin içinde küçük vücuduyla bir kadından çok, genç bir deli-
kanlıyı andırır:

" Biraz sonra Hanife odaya geldi. Ayağında hâkî renkte bir dizlik,
arkasında yine hâkî bir ceket, başında ise beyaz örtüsünün üzerine sa-
rılmış bir lâz başlığı vardı. Bu kisvenin altında zaten pek de iri ol-
mayan vücudunun eşkâl ve hututu tamâmen kayboluyor, pek genç fakat
gülbüz bir delikanlı hâli arz ediyordu. „ (s.103)

Hanife babasının elini öpüp, helâlleştikten sonra İmân Çetesi
ile birlikte gider.

Hanife'nin Yunanlı subayı öldürmesi üzerine Menemen'de Yunanlı-
ların zulmü iyice artmıştır. Ahaliden zorla para toplamakta, vermeyen-
lere ise türlü işkenceler yapmaktadırlar. Hanife'nin başından geçen bu
olay tek bir işe yaramıştır. O günden sonra hiçbir Yunanlı subay Türk
kadınlarına musallat olamamıştır.

Gelişen bu olaylar üzerine İmân Çetesi'nin Menemen'deki Yunan
karargâhına yaptığı baskın sırasında Hanife şehre ilk girenler arasın-
dadır.

Millî Mücâdele'ye erkek elbiseleri içinde katılan Hanife, ese-
rin sonunda, yaralı olarak kaldırıldığı Hilâl-i Ahmer hastahânesinde
bile farkedilip hemşire odalarından birine nakledilinceye kadar erkek-
lerle aynı koğuştaki kalır.

Hanife cesur olduğu kadar safdildir. Hastahâne de kendisini sor-

guya çeken Sertabib'e temiz saf kalbiyle verdiği cevaplar romanın ilginç diyaloglarından birini teşkil eder.

Hanife bu diyalog sırasında adıyla birlikte bir asker gibi künyesini de okur. Ayrıca düşmanın da Menemen'de fazla kalamayacağını söyler:

" Selâmlarına vakar ile mukâbele etti. Sertabib hemen istintaka başladı:

— Senin adın ne, bakayım?

— Asıl adım mı? Künyem mi?

— Asıl adın hangisi? Künyen hangisi?

— Asıl adım Hanife, Künyem Osmanoğlu Halil!

— Nerede vuruldun?

— Eskişârda...

— Peki. Sen ne münasebetle askerın arasına karıştın?

— Savaşa mı?

— Evet

— Ben gönüllü idim. Evveli çete yazıldım.. İmân Çetesi yok mu yâ? Hani ya bir Derviş Hasan Dede vardı. Ben onunla beraberdim.

— Kızı mısın?

— Ey âh!. O İstanbul'lu

— Sen nerelisin?

— Menemen'li

— Menemen Yunan elinde değil mi?

— Şincik öyle. Ama yine bizim. Gavur dünyada orada kalamaz

— Senin anan, baban var mı?

— Anam yok. Bubam va! Ehlim de va! Gavurlar götürdü.

— Nereye götürdüler?

— Ne bileyim ben? Yesir aldılar. „ (s.152-153)

Tepesinde patlayan bir şarapnelin parçaları Hanife'nin bütün vücudunu yaralamıştır. Bu yüzden Sertabib, konuşmayı kısa kesip, varlığından askeri makamları haberdâr etmek üzere Hanife'yi yalnız bırakır.

Eserde daha sonra Hanife'ye rastlamayız. Sadece İzmir alındığında Hasan Dede onun kocasına kavuşup kavuşmadığını düşünür. Hanife'nin kocasının eserin diğer kahramanlarından Ömer olduğunu ise ancak Ömer adına rastladığımızda anlarız.

ÖMER:

Büyük Taarruz emri verildiğinde telgrafla emri alan bir çavuş, bu emri ulaştırması için Ömer adlı bir askeri görevlendirir. Çavuş, sevgilisinden haber olduğu yolunda bir yalanla uykudan uyandırdığı Ömer'e taarruz edileceğini söyleyince Ömer önce inanamaz, sonra:

" — Hele şükür yarabbim! „ der.

Hâlâ şaka olabileceği zannıyla çavuşuna emri kimin verdiğini soran Ömer, Mustafa Kemâl Paşa olduğunu öğrenince sevinçten çılgına döner:

" — Yaşasın! Canım uğruna fedâ olsun „ der.

Yazara göre bu emir, bu Türk evlâdını sevgilisinden gelecek haberden daha çok sevindirmiştir.

Haberi komutanına götürdüğü zaman ise ilk taarruzu yapacak olan bölüğün kendi bölüğü olduğunu öğrenir. O gece Ömer'in keyfine degecek yoktur, hattâ birara türkû bile söyler:

" O akşam, telgraf çadırının önünden, ellerinde karavanelarla geçen efrâd, dördüncü bölükten Menemen'li Ömer'in pek neşeli, pek keyifli olduğunu gördüler. Yere oturmuş, külâhını kaşlarının üzerine, öne doğru yıkılmış, kapkara bıyıklarını bura bura türkî söylüyordu:

Hanife'min kolları

Gözüm arar yolları

Hanife'm,

Yarın düğün var!

Elleri de kınalı nazlı gelin var!... „ (s.140)

Cepheye düğüne gider gibi giden Ömer'in Hanife'min kocası olduğunu ancak bu türküden anlarız.

Ömer, Menemen'de kendisi gibi birkaç delikanlı ile birlikte ağır işlerde kullanılmak üzere Yunanlılar tarafından esir alınmış fakat sonradan kaçarak Kuvâ-yı Milliye'ye katılmıştır.

Onüçüncü bölüm ilk taarruz emrini yerine getiren Dördüncü Bölük erlerinden Ömer'i gayrete getiren şu cümleyle başlar:

" — He bakayım Ömer!..

— Allah, Allah!.. „ (s.141)

Çarpışmalar şiddetli, göğüs göğüse geçmektedir. Çok canlı tasvir edilen bu çarpışmalar sırasında Ömer ve dört arkadaşı farkında olmadan diğer arkadaşlarından ayrılıp düşman hatlarına girmişlerdir.

Ömer bu çarpışmalar sırasında hem şahsî kinini tatmin etmek, hem de vatanın intikamını almak için deli gibi döğüşmektedir:

" Her atılışında, karşısına rastgelen Yunanlı'ya bir kere bağıryordu:

— Beni memleketimden alıp sürersin ha!? Domuzoğlu domuz! Ben

işte böyle kaçar, adamın tepesine düşerim.

Sonra da olanca gücü ile saplıyor saplıyordu.. „ (s.142-143)

Bu dört kişinin yalnız kaldığını anlayan düşman etraflarını sarar. Ömer'in süngüsü artık iş göremez bir hâldedir. Tüfeğinin namlusundan tutup sağa sola savurarak düşmanla savaşmaktadır. Gözünün üzerine rastlayan kasatura darbesinin açtığı yaradan akan kan gözlerinde pahtılaşarak görmesine engel olmaktadır. Bu arada arkadaşlarından ikisi şehid olmuş, diğeri kendisi gibi çabalamaktadır.

Bir Yunanlı'nın Türkçe "teslim ol" çağrısına gözlerindeki kanı silip, döğüşerek cevap vermek isteyen Ömer buna muvaffak olamaz.

Kulağının dibinde patlayan silahtan çıkan kurşun sağ şakağından girip, kafatasını dağıtarak sol taraftan çıkmıştır. Ömer'in şehid olduğu o anda ağzından hızla nefes alıyormuş gibi tek bir kelime çıkar:

" — Allah! „ (s.144)

MÜLÂZİM NURULLAH BEY:

Eserdeki teşkilâtçı vasfı ile dikkati çeken diğeri bir sabık asker de Mülâzım Nurullah Bey'dir.

Kısa boylu, sert bakışlı, sarışın genç bir adam olan Mülâzım Nurullah Bey, Büyük muharebede topçu subaylığı yapmıştır. Atina'dan gelmiş olmasına rağmen aslen İzmir'lidir. Afyonkarahisar ve Akşehir'li gençleri teşkilâtlandırmaktadır.

Sadık'ın katılmasıyla birlikte yüz kişilik bir çete kurmayı başarır. Mülâzım Nurullah Bey Çetesi'nin gâyesi düşmanın zulmüne mümkün merteye engel olmak veya hiç olmazsa hafifletmektir. Bu gâye ile Mene-men'e inerek demiryollarını tahrip etmekte, düşman karargâhlarına kanlı baskın vermektedirler. Daha ilk günlerde ünleri Atina'ya kadar git-

miştir. Bu bir avuç kahraman üç taburu seferber ettirecek bir kuvvete sahiptir.

Mülâzım Nurullah Bey, her kasabada irtibat memurları vasıtası ile kasabalardaki Yunan zulmünden hemen haberdâr olabilecek bir haberleşme ağı da kurmuştur.

Nurullah Bey ile Afyonkarahisar'da gençleri çete yazdığı Osman Dayı'nın kahvehânesinde karşılaşırız. Bu sırada Sadık da sabırsızlıkla çeteye katılmak üzere kendisini beklemektedir.

Mülâzım Nurullah Bey kahvehâneye geldiğinde üzerinde avcı biçimi hâkî renkte bir elbise, başında da Millî Mücâdele'nin ve Kuvâ-yı Milliye'nin sembolü olan iri bir kalpak vardır.

Nurullah Bey, son derece tedbirlidir. O, önce Osman Dayı'dan Sadık'ın kimliğini sorar, ancak Osman Dayı'nın güven veren sözleri üzerine Sadık'la tanışır.

Sadık'a nereden ve niçin geldiğini soran Nurullah Bey, Millî Mücâdele'ye iştirâk için İstanbul'dan geldiğini öğrenince Sadık'ı tebrik eder. Vaktiyle bir müddet kendisi de İstanbul'da Eyüpsultan'da oturmuştur. Nurullah Bey, Sadık'a İstanbul'un Millî Mücâdele'ye karşı almış olduğu kayıtsız tavırdan şikâyetçi olduğunu söyler. Fakat Sadık verdiği tafsilâtla kendisini iknâ eder ve kendisi de:

" — Hakınız var, affediniz! „ diyerek özür diler.

Afyonkarahisar'dan ilk çıktıklarında çete efrâdına hitâben söylemiş olduğu sözler küçük bir nutuk niteliğindedir. Nurullah Bey'in o anda söylediği sözler, Hukf Bey'in fikirleriyle tamamiyle aynıdır. Nurullah Bey karşı gittikleri düşmandan, düşmanın yardımcılarından, bol cephânesinden bahsettikten sonra kendilerinde "hak ve imân" oldu-

ğunu söyler.

Nurullah Bey de bu dâvâya gönülden inanmış olanlardandır:

"Göreceğimiz her felâkete rağmen mesut gâyemize ulaşacağız.

Bugün yüz kişi isek yarın bin, onbin, yüzbin olacağız!" (s.68)

Bu son cümle Estekzâde'deki kahvehânedeki imânlı ve ümitli çıkan Hulki'nin düşünceleriyle tamamiyle aynıdır.

Konuşmasına iki medeniyeti mukayese ederek devam eden Nurullah Bey bu hareketin milyonlarca müslümana örnek teşkil edeceğini, hedeflerinin ise önce vatan sonra istiklâl olduğunu, bu uğurda da belki can vereceklerini fakat asla dönmeyeceklerini söyler.

İki çetenin tesadüfen karşılaştığı gün Hasan Dede ve Hulki Bey'le oturan Nurullah Bey havalide başka çete olmadığını öğrenince ayrılırlarken ayrı ayrı yerlerde faaliyet göstermelerini teklif eder.

Nurullah Bey, muayyen bir programları olup olmadığını soran Hulki Bey'e muayyen programlarının şimdilik "düşmanın bu vatanda tutunamayacağını anlatmak olduğunu" söyler.

İki çetenin ayrıldığı günden sonra Nurullah Bey'e rastlamayız.

2. CEPHE GERİSİNDE KALANLAR:

HANİFE'NİN BABASI:

Eserdeki kahramanlar arasında tabii olan tek kişi Hanife'nin babasıdır. Zira eserdeki diğer kahramanlar az çok yüceltilmişlerdir. Fakat adını bilmediğimiz bu ihtiyâr, insana has tabii zaafı gösterir. Kızının Yunanlı subayı öldürmüş olmasından rahatsız olur ve bu işin sonucundan korkar. Hattâ bir ara "yapmamalıydın" diyecek olur. Halbuki daha önce Yunanlı subayın zulmünden kızını koruyabilmek için yalvarmanın dahi kâr etmediğini görünce bağırmağa başlamış, "kendisi öldürül-

meden namusuna el sürülemediğini" söylemiştir.

Fakat birinin öldürülmesi özellikle işgâl kuvvet komutanının öldürülmesi oldukça ciddi sonuçlar doğurabilecek bir iştir. Kızı, kendisi öldürülebilir diye düşünür ve bir baba olarak rahatsız olur. Bu da gâyet tabiidir.

Ayrıca o, yaşı gereği kasabada bırakmak zorunda kaldığı mal ve mülkünü de düşünür. Çünkü mal canın yongasıdır ve bu mallar onun bütün ömrü boyunca sahip olduğu şeylerdir:

"İhtiyâr sinninin icabı olarak dâimâ izhâr-ı endişe ediyordu. Kızının yüzüne karşı söyleyemediği halde kalben: "Bu iş olmamalıydı ama.. neyse!" demekten kendini alamıyordu. Kasabada evi, eşyası, tarlası, çifti, çubuğu, malı mülkü, hülâsa bütün mâhasal-i ömrü sahipsiz, bekçisiz, yüzüstü kalmıştı. Hem de kimbilir? Belki bu cinâyetin üzerine bütün bunları müsâdere edecekler şuna buna verecekler, dağıtıp perişân eyleyeceklerdi.

Geçen yıl Manisa pazarından aldığı bir çift ala öküzü düşündüğü vakit yüreği iyice sızladı. Kendi kendilerine ahırda kalan bu hayvancıkların yemini o sabah kim verecekti? Âh Hanife, âh! Bu münâsebetsizliği yapmasa olmaz mıydı? Zora karşı konur mu? „ (s.92-93)

Zavallı ihtiyârın bu konudaki endişeleri maalesef gerçekleşecek korktuğu başına gelecektir. Yunanlılar ihtiyârın bütün malını mülkünü gasp ve tahrip edecekler, evini yakıp hayvanlarını da sürüp götürceklerdir.

Teslimiyetçi bir tavır içinde olan ihtiyâr zora karşı koyamayacağını düşünür. Fakat o da, kızını Yunanlı subayın şerrinden korumaya çalıştığı gece, bir babanın yaşayabileceği en büyük çaresizliği yaşar.

Yunanlı subayı kararından vazgeçirebilmek için çareler düşünür. Bu sırada Allah'a sığınmıştır. Hattâ muhâtabına "ak saçlarına leke süreni Allah'ın perişân edeceğini" söyler.

Menemen'den kaçtıktan sonra sığındıkları İslâmköy'de, köye gelen Hasan Dede'nin ıslığından korkarak Yunanlılar geliyor zanneder. Halîm Ağa'nın Hanife'nin hikâyesini Hasan Dede'ye anlatmasından hoşnut olmazsa da, Hasan Dede'nin hâli ona güven verdiği için Hanife'yi çağırarak ona tanıtır.

Hasan Dede'nin evlâdı ve kendisi hakkında söyledikleri ihtiyârın gururunu okşar. Fakat bundan sonra ne yapacağını bilemez. Onun bu konudaki korkularını Hasan Dede burada kalabileceğini söyleyerek geçiştirir.

Hanife'nin Hasan Dede ve İmân Çetesi ile berâber gitmek istemesi üzerine çok kızar. O bir baba olarak kızının yabancı adamlarla üstelik cepheye gitmesini hoş karşılamaz.

"Elini göğsüne bastırarak hâzırına vedâ' edip geldiği gibi sessiz, Hasan Dede çıktı, gitti. İhtiyar arkasından homurdanıyordu. Genç kızının nasıl olupta içyüzünü bilmediği birtakım adamlarla düşüp kalacağını birtürlü havsalasına sığdıramıyordu.

Onun yüzünden vatan-cüdâ kaldığı yetmiyormuş gibi şimdi bir de, bu yabancı köyde tek başına kimbilir ne kadar uzun bir müddet oturmağa mahkûm idi. Bu mülâhazalarını büsbütün eşkâre ifâde edememekle beraber fenâ halde asılı duran çehresinden hepsi anlaşılıyordu. Fakat ne Hanife ne de köylü onun bu hâline atf-ı ehemmiyet etmiyorlardı. „ (s.102-103)

İhtiyar, Hanife'ye kızmakla birlikte yeni elbiseleriyle elini öpen kızına hakkını helâl eder ve kızının ardından gözyaşlarını tutamarak ağlar.

ŞAZİMEND HANIM:

Estekzâde mahallesinin en hürmetkâr kadınlarından olan Şazimend Hanım'ın hayattaki tek varlığı oğlu Sadık'tır. Sigara saran, namaz kılan, imza yerine mühür kullanan, okuma-yazma bilmeyen Şazimend Hanım'ın en büyük derdi oğlu Sadık'tır.

Şazimend Hanım Sadık'ın beş yıl önce Seferberlik'te askere alınmasından sonra iyice yalnız kalmıştır. İkibuçuk yıldır oğlundan mektup da alamayan Şazimend Hanım, Mütâreke'den sonra Sadık'ın dönmeyişine çok üzülür. Hergün sokağı gözetir, her ayak sesinden yüreği hoplar fakat Sadık olmadığını anlayınca gözleri nemlenir.

Şazimend Hanım her anne gibi son derece hassastır. Her gece oğlu döndüğünde yorgun olacağı ve kendisini uyandırmadan yatmak isteyebileceği ihtimâli ile Sadık'ın yatağını hazırlar.

Şazimend Hanım bu bekleyiş ve hasret günlerinde zaman zaman Sadık'ın bebekliğini düşünür. Bu anlarda Şazimend Hanım farkında olmadan bir eski zaman türküsü mırıldanır:

"Erzincan'da bir kuş var,
Kanadında gümüş var,
Yavrum gitti, gelmedi,
Elbet bunda bir iş var. "(s.18)

Bu türkü sanki onu bir müddet avutarak sakinleştirmektedir.

Romanın ilk bölümlerinde Şazimend Hanım'ın bütün alâkası oğlu Sadık üzerinde yoğunlaşmıştır. Resmî makamlardan da olumlu bir cevap alamayan Şazimend Hanım'a komşuları da derdini hatırlatacaklar diye gelemez olmuşlardır.

Şazimend Hanım romanda saf kalpli bir Türk kadınının temsil eder.

O, gerek oğlu ile ilgili endişeleri ve gerekse temiz kalpli oluşu dolayısıyla bir gün ilginç bir rüyâ görür. Daha Mütâreke yıllarında görülen bu rüyâ Millî Mücâdele'nin kazanılacağına bir işârettir. Eserde, Atatürk de yarı efsanevî bir şekilde ilk defa bu rüyâ vasıtasıyla okuyucuya hissettirilir. Tezimizin "Kan ve İmân Romanında Mustafa Kemâl Atatürk" adlı bölümünde vereceğimiz bu pasajı burada tekrar vermiyoruz.

Şazimend Hanım gördüğü bu rüyânın gerçek mânâsını anlayamaz. O sadece oğlu Sadık'ı düşünmektedir. Bu sebeble kendisini ziyârete gelen Sadberk Hanım ve gelini Hediye'den Hulkî Bey'in evine döndüğünü öğrenince eski bir asker olarak Sadık'ın dönmeyişi konusundaki üzüntülerini ona açar. Hulkî Bey, Sadık'ın uzak bir bölgede olabileceğini, bu sebeble dönüşünün vakit alabileceğini söyler ve Şazimend Hanım'ın ümidini arttırır.

Meselelerin ötesinde kalan Şazimend Hanım, Sadık'ın dönüşünde bir muhârebe olduğunu söyler fakat kimlerle olduğunu bilemez. Bir anne olarak şimdi o, oğlu ile ilgilenmekte ona çeşit çeşit yemekler pişirmektedir.

Cepheden dönen Sadık, yıllarca süren hasretliğin annesini çok yıprattığını farkeder. Şazimend Hanım eskiye nazaran oldukça ihtiyarlamış ve çökmüştür.

Şazimend Hanım yıllarca hasretini çektiği oğlu Sadık'ın ayağının tozu ile tekrar Anadolu'ya geçmesine karşı koymaz, bilâkis hakkını helâl ederek oğlunu teşvik eder. Fakat daha sonraları Sadık'tan gelen mektupları dinlerken ağlar. Herşeyden önce bir anne olan Şazimend Hanım bu zaaf anlarında oğlu için üzülürken bazen oğlunu böyle vatana,

millele bağılı yetiştirdiği için kabahati kendinde bulur. Bunlar oğluna duyduğu hasretten dolayı söylenmiş hissi sözlerdir:

" İhtiyâr kadının gözleri yaşla dolmuştu. Yıllarca hasretini çektikten sonra, tam henüz kavuştuğu sırada, yeniden uzaklaştığı biricik sevgili evlâdının, yüreğini cayır cayır yakan hasretini bu mektup teskin edecek yerde büsbütün alevlendirmişti. Düşündükçe kabahati kendinde buluyordu. Oğlunu bu suretle o büyütmiş, kalbindeki bu cevheri kendisi bizzât telkin etmişti. " (s.116-117)

Şazimend Hanım, Sadık'ın mukavemet hareketine katılmak üzere Anadolu'ya geçişinden sonra bu konuyla daha yakından ilgilenmeye başlar. Lemân'a yazdırdığı mektubunda İngilizlerin İstanbul'da yaptığı zulmden, milliyetçileri sürdüklerinden bahseden Şazimend Hanım, düşmanla işbirliği yapanlardan da haberi olduğunu söyler ve bu gibi kişilere beddua eder.

Oğlundan da aldığı haberlerle artık Şazimend Hanım Anadolu harekâtının kısa zamanda başarıya ulaşacağına inanır. Bu sözler oğlu Sadık sayesinde de olsa Şazimend Hanım'ın Millî Mücadele'ye olan ilgisinin arttığını gösterir:

" Bana Yunanlıların zalimliğini yazıyorsun. Burada İngilizler az mı zalimlik ediyorlar? Ümmet-i Muhammed'in evlâdını millîci diye toplayıp bilmem nerelere sürüyorlarmış. Topunun gözleri körolsun inşallah! Millîci ise onlara ne oluyormuş sanki!. İmâm Efendi geçenlerde geldi de söylüyordu. Bu firavunlarla bizden de birlik olanlar varmış. Ben ummuyorum pek ama, müslümandan da böyle zulm yapan varsa cenâb-ı Hakk imânla ölmeği nesip etmesin. " (s.118-119)

Daha önceleri de olduğu gibi kendisini yalnız bırakmayan,

mektuplarını yazan Lemân'ı gelini gibi gören Şazimend Hanım, Sadık'ın Anadolu'ya geçişinden sonra genç kızın kendisine açılmasına fırsat tanır. Bu sırada çok ağlayan Lemân'ı bir anne gibi bağrına basarak onu teselli eder ve Sadık'ın mektubunu Yemişiskelesi'ne götürmesine izin verir.

Lemân'ın Anadolu'ya gitmek üzere evden kaçtığı gün Rukiye Hanım'la akşama kadar genç kızın arayan Şazimend Hanım'a romanda bir daha tesâdüf etmeyiz. Yalnız Sadık, haber alamadığı annesinin ölmüş olabileceğini düşünür.

RUKİYE HANIM:

Estekzâde mahallesinden zengin bir adam olan Yağlıkcı Mustafa Efendi'nin karısı, Lemân'ın da annesi olan Rukiye Hanım kızı ile kocasının üzerine titreyen bir ev hanımıdır.

Lemân'ın rahatsızlığı sırasında kocası ile başvurmadıkları yol kalmayınca Allah'a sığınıp beklemeğe başlamışlar hattâ Lemân'a da biraz serbestlik tanımışlardır.

Kızının sırrına vâkıf olduktan sonra Lemân'ın tâliplerini birer bahâne ile uzaklaştıran Rukiye Hanım, Sadık'ın bu defa da Anadolu'daki harekete katılmak üzere geçmesinden memnun değildir. İzmir alındığı zaman döneceğini öğrendiği Sadık için "hiç dönmeyecek desene!" diye yorumlarda bulunur. O, Anadolu'daki Millî Mücâdele hareketinden tamamiyle habersizdir. Bu sebeble de ümitsiz olması tabiidir. O herşeyden önce kızının geleceğini düşünür. Lemân'ın Anadolu hareketi hakkındaki açıklayıcı bilgilerine bu yüzden iltifat etmez sadece "Senin için ne diyor?" diyerek asıl âlâka sahasını belli eder.

Rukiye Hanım'ın bu konudaki asıl düşüncelerini Lemân'ın Anado-

lu'ya geçme kararını kendisine söylediği gece öğreniriz.

Şemseddin'in başına gelen hâdisenin Sadık'ın başına da gelebileceğini fakat yapabilecekleri hiçbirşey olmadığını söyleyen Rukiye Hanım da Anadolu'da çarpışan bu kişilerin yaralarını saracak kimsele-ri olsa durumlarının daha farklı olacağına inanır. Onun kabul edemediği şey ise bunlardan birinin kendi kızı olabileceğidir. Bu yüzden Lemân'ın Anadolu'ya geçme kararını duyunca çileden çıkar:

" — A! Üstüme iyilik sağlık! Kız, deli mi oldun?

Birden bire oturduğu yerden fırladı. Bu ânı kıyam mangalın altında uyuklayan kediyi ürküttüğü gibi, elindeki kahve fincânı da yere yuvarlanarak bin parça oldu. Kadın bayağı hiddetlenmişti. Kızına:

— Hepsi bitti, bir bu kaldıydı. Çıldırıdınsa Pabucubüyük'e git de okun! diye haykırdı. „ (s.128-129)

Olaylara bir anne gözüyle bakan Rukiye Hanım kesin kararını verdiğini tekrar eden kızına söyle çıkışır:

" — Sus! Saçma dinleyemem.. Böyle hoppalıklar et de, babanın da benim de yüreğimize indir. Kimse duymasın, alımallah def'e koyarlar da çalarlar. „

Kızgın kızgın bulaşıklarını yıkayıp daha sonra da odasına kapanan Rukiye Hanım, uykusuz bir gecenin sonunda biraz nasihat etmek için Lemân'ın odasına girince boş olduğunu görerek Lemân'ın kaçtığını anlar.

O anda Rukiye Hanım büyük bir çâresizliği yaşar:

" İki elini birbirine vura vura, bir aralık evin içinde âvâre âvâre dolaştı. Ne yapacağını, akşama kocasına ne cevap vereceğini bilmiyordu. Nihâyet ufacak bir ümit ile kızı aramağa karar verdi. Acele, başını örttü, yeldirmesini sırtına geçirdi, evden fırladı. „
(s.130-131)

Rukiye Hanım önce aklına ilk gelen yer olan Şazimend Hanım'ın evine gider. Yemiş İskelesi'ne gitmiş olması ihtimâliyle öğle vaktine kadar bekleyen iki kadın Lemân gelmeyince geç saatlere kadar sokaklarda dolaşarak Lemân'ı ararlar fakat bulamazlar.

Çâresizlik içinde bıraktığımız Rukiye Hanım'a daha sonra tekrar tesâdüf etmeyiz.

3. ANADOLU'NUN HAVASINI AKSETTİREN — ZAMANI VE OLAYLARI AÇIKLAMAYA YARAYAN — ŞAHISLAR:

Genel olarak ülkenin (cephe ve cephe gerisi) havasını, şartlarını belirtmeye yarayan bu şahıslar üzerinde fazla durulmaz. Onlar romana birkaç pasaj, konuşma veya sözler şeklinde girerek olayların ve zamanın daha iyi kavranmasını sağlarlar.

Mütâreke şartları mahallede tartışılırken alınan tavırları ortaya koymaya yarayan mahalleli isimleriyle verilir:

Hacı Recep Efendi'nin damadı tahsildar Necâti Efendi akşamları kahvehânedeki sesli olarak gazeteden Mütâreke şartlarını okur. Halbuki o da önceden şartların böylesine ağır olduğunu bilmez. Hasan Dede'ye Mütâreke haberini ilk o verir. Zira o günlerde Hasan Dede oğlu Şemseddin'i beklemektedir.

Uzunçarşılı Veli Efendi durumun farkında değildir. O, Mütâreke-den sonra hâlâ dönmeyen Sadık'a acır: "Sadık harcandıysa yazık olur" der. Burada şehit olmak yerine harcanma kelimesinin kullanılması devri tenkit etme bakımından dikkat çekicidir.

Veli Efendi daha sonra rüyâsını yorumlatıp giden Şazimend Hanım'ın arkasından Hasan Dede'nin dükkânına girer ve bir defter sigara kağıdı alır. Bu arada sözü "oğlunu merak ediyor değil mi?" diyerek

Şazimend Hanım ile Sadık'a oradan da savaşa getirir. Savaşın çok müslümanın canını yaktığını ve hâlâ da yakacağını söyleyen Veli Efendi ümitsizdir. Hasan Dede'nin Anadolu'da başlayan hareketten bahsetmesi üzerine sadece "ama" diyerek tereddüt eder ve ümitsizliğini belli eder.

İmâm Abdülsettâr Efendi ise Hasan Dede'nin Hulki'ye katılacağını duyunca "Nasıl sen mi? Bu yaştan sonra?!" diyerek duyduğu hayreti dile getirir. Muhtar ise Hasan Dede'nin bu kararlılığına "Hak selâmet versin" diyerek çekimser bir tavır takınır. Kahveci Hacı Osman, Yağlıkçı Mustafa Efendi mütevekkil tiplerdir. Yağlıkçı Mustafa Efendi sadece Şazimend Hanım'dan dönen kızına kadını ve oğlu Sadık'ı sorarak alâka sahasını belli eder.

Sadberk Hanım ile gelini Hediye de Hulki Bey'in mâcerâsının aktarılmasına zemin hazırlarlar. Onların Şazimend Hanım'ı ziyârete gittikleri gün Hulki'nin eve dönüşü ve mahallede olan biten üzerinde konuşurlar.

Eserde Attar Hasan Dede'nin oğlu Şemseddin ve adını dahi bilmediğimiz fakat Mütâreke'den önce Sadık ile aynı mîntıkada askerlik yapan Tesbihçi Said Efendi'nin oğlu sadece isimleriyle romanda yer alırlar.

Anadolu'da ise Sadık'ı Afyonkarahisar istasyonundan Kuvâ-yı Milliyecilerin buluşma yeri olan Akşehirli Osman Dayı'nın kahvehânesine götüreren "Arabacı" da yine ismini bilmediğimiz fakat Anadolu'nun havasını bize aktarmaya yarayan bir şahıstır. Oldukça dikkatli olan "Arabacı" Sadık'ın meraklı sorularına, yüzüne bakıp iyice güvenden sonra cevap verir. Yolda Yunanlıların Anadolu'da yaptığı mezâlimden

ve buna karşı alınan tedbirler ve Türk mukâvemet hareketleri üzerine tafsilâtlı bilgi verir.

Akşehirli Osman Dayı, Afyonkarahisar'da bir kahvehâne işletir. Dükkânı milliyetçilerin sık sık uğradığı bir yerdir. Millî mukavemet hareketleri başlayınca Nurullah Bey ve arkadaşları burada çeteye adam kaydederler. Adı gibi sıcak kanlı bir insan olan Osman Dayı, Sadık'ı gece kahvehânedede ağırlar. Osman Dayı Sadık'ı Mülâzım Nurullah Bey'e "Çete yazılmak için İstanbul'dan gelmiş; yiğit bir delikanlıya benziyor, ben öyle anladım" diyerek tanıtır. Osman Dayı Nurullah Bey ile Sadık arasında geçen konuşmaları da can kulağı ile dinler.

İşgâl görmemiş olan İslâmköy'lü Halim Ağa ve karısı Menemen'den kaçan Hanife ile babasını evlerinde ağırlarlar. Üstü başı kan içinde olan Hanife'ye yeni elbiseler verirler. Halim Ağa Hanife'nin Rum subayını öldürmesini büyük cesâret işi olarak görür ve zaman zaman: "Aşkolsun be! Aşkolsun be! Yaşa! Ellerin dert görmesin" diyerek hayranlığını dile getirir. Ayrıca Hasan Dede ile Hanife'nin tanışmasını da sağlayan Halim Ağa, Hasan Dede'nin sözleri ve Hanife'nin cepheye gitmek istemesiyle yalnız kalan babasının istediği kadar bu evde kalabileceğini söyler.

Eserde Hilâl-i Ahmer hastahânesinin Baştabibi'nin fiziki özellikleriyle bahsolunmasına rağmen onun, hastaları ile ilgilenen birinden farkı yoktur. Sadece Hanife ile konuşur ve Sadık'ın durumunu soran Lemân'a ümitsiz olduğunu imâ ederek "Ne isterse verin" der.

Keza, Seher Hemşire ve Hademe Kadriye de Baştabib gibi üzerinde fazla durulmayan kişiler olarak romanda yer alırlar.

Ç E V R E

Kan ve İman romanında zaman ve mekânı "çevre" adı altında incelemeyi daha uygun buluyoruz. Zira, bilindiği üzere Kan ve İman gibi popüler romanlarda zaman ve mekân pek önemli değildir. Bu tip eserlere hâkim olan tek unsur aksiyon ve fikirlerdir. Bu yüzden de zaman ve mekân geri plânda kalır.

Kan ve İman romanınının da Büyük Zafer'in kazanılması ve İzmir'in düşmân işgâlinen kurtarılmasının hemen akabinde (10 Teşrin-i evvel 1338/1922) tefrika edilmeye başlandığını gözönüne alırsak eserde zaman ile mekânı arka plânda bırakan aksiyon ve heyecanı daha iyi görebiliriz.

Eser, I.Dünya Savaşı'nın son günlerinden başlayarak, Mütâreke ve Millî Mücâdele dönemini içine alan ve İzmir'in kurtuluşu ile son bulan bir zaman dilimini ihtiva eder.

Eserde gece, felâket haberlerinin verildiği, baskınların yapıldığı, öldürme olaylarının geçtiği, kâbusların görüldüğü bir kozmik zaman unsuru olarak karşımıza çıkarken, gündüz başarı ve zafere bir işâreti olur.

Estekzâde mahalleşi sâkinleri Mütâreke şartlarını Tahsildar Necâti Efendi'nin geceleyin mahalle kahvehânesinde okuduğu bir gazeteden öğrenirler. İman Çetesi, Menemen'deki düşmân karargâhına gece baskın yapar. Hanife zâlim Rum subayını geceleyin öldürür. Lemân ise sevgilisi Sadık'ı rüyâsında hep kan revân içinde görür.

İmân Çetesi'nin başarılı Menemen baskınından sonraki günde bir başkalık vardır. Bu, yazara göre "ehl-i imâna îade-i ümit eden, meyûs gönüllere teselliyet-bahş olan" bir kurtuluş müjdesi gibidir.

Eserde mekân, Millî Mücâdele'nin geçtiği vatan topraklarıdır. Fakat mekân da zaman gibi ana fikre bağlanır. Mekân ve eşyâ sùs gibi değil çevre-insan münâsebetini göstermek için kullanılmıştır. Eserde, işgâl görmemiş İslâmköy bir cennet gibidir. Buralara düşman girmemiş olduğu için rahatça namaz kılabilenlerdir.

Attar Hasan Dede'nin dükkânı, kahvehâneler gibi mâlûmdan hareket eden yazar bazen isim olarak geçen mekânlarla da kafamızda çağrışımlar uyandırır. Musul ve Ankara bunlara misâl olabilir. Kahvehâne ayrıca dış dünyâya açılan bir pencere gibidir. Estekzâde sâkinleri için kahvehâne âdetâ bir istişare meclisi gibidir. Mahallelinin Mütâreke ve ilk mukavemet hareketleri hakkındaki fikirleriyle burada karşılaşırız. Keza, Akşehir'li Osman Dayı'nın Afyonkarahisar'daki kahvehânesi Millî Mücâdele için âdetâ bir askerlik şubesi vazifesi görür. Gençler ve eli silâh tutan halk burada çeteye yazılmak suretiyle ilk millî mukavemet kuvvetlerini vücûda getirirler.

Romanda İstanbul ve içinden dört roman kahramanı çıkan Fatih'teki Estekzâde mahallesi mekân bakımından daha dikkatlice ele alınmıştır. Yine anafikre bağlı olarak yapılan bu mekân tasvirlerinde ağırlık fikirlerdedir.

O yıllarda İstanbul, Beyoğlu ve İstanbul (Bayezid) yakaları olmak üzere sanki ikiye ayrılmıştır. Yazar bunu kısaca şöyle anlatır:

"Pâyitaht iki kısma ayrılmıştı. İstanbul vakar ve tevekkülle

ıztırabını gizliyor, Beyoğlu çılgın, riyâkâr sevinçle çarpınıyordu. „
(s.16)

Şehrin millî ve dinî bütün özelliklerini kendisinde toplayan kısmı da İstanbul yakasıdır. Eserde bu yaka (Fatih) Estekzâde mahallesi ve bu mahalleden Millî Mücâdele'ye katılanlarla temsil edilir. Eserde örf, âdet ve inançlardan kıyâfetlere kadar geniş olarak tasvir edilen tek mekân Estekzâde mahallesidir.

Bu uzun mahalle tasviriyle yazar, müspet değerlere sahip çıkan insanların yetiştikleri çevreyi daha romanın ilk sahifelerinde vererek bizi kahramanlarının fikirlerine hazırlar. Romanda insan tipini belirleyen ve mânâlı kullanılan tek mekân tasviri budur:

"Estekzâde... İstanbul'un yangın ve işgâl gibi iki müthiş âfetin tahribâtından masûn kalmış kenar bir semtidir. Onun için oradan gelip geçenlere pek munis görünür. Temizdir, şirindir, sâkindir. Orada ne büyük binâlar, ne geniş caddeler ne de süslü kadınlar görürsünüz. Evlerin hepsi ahşap, hepsi eski, sokaklar dar fakat temizdir. Ve bu temizlik herşeyde hiss olunur. Belediye'nin süpürgesi değmeyen iri kaldırımlarda, kapıların önlerinde oynayan basma entarili çocuklarda, bir kenârdan öbür kenâra ihtiyatkâr adımlarla geçen kedilerde, evlerin pencerelerindeki beyaz patiska perdelerde, âbânî sarıklı bakkalın başı sikkeli attârın, sırtı haydarfîli kahvecinin dükkânlarında, pek nâdiren sokakta tesadüf edilen kadınların kıyâfetinde hep hâlisiyetine hâlel gelmemiş muhitin nezâfeti, pâklığı ıyândır.

Estekzâde mahallesi güzeldir. Fatih'ten sonra hayli yürüdükten, dolambaçlı yollardan geçerek Sultanselim'e doğru gidildikten

sonra sağa kıvrılan bir yokuşun üst başı bu mahallenin mebbe-i hüdüdüdür. Buradan itibâren hepsi az veya çokça bahçeli, şehnişinli, cumbalı, ekserisi boyasız, bazıları aşî boyalı, eski fakat temiz, vazî fakat şirin evler, çardaklı bir kahve, bir iki ufak dükkân, kısa bodur minâreli sevimli bir mescid, yanında bir mekteb-ı sıbyân ve nihâyetinde de bir iki bostan, bostanlara varmadan evvel de küçücük değirmi metruk bir kabristanın yola nâzır cephesinde as-hâb-ı hayrın yediyle yeşil boyası birkaç kere tazelenmiş iri kavuklu bir mezar vardır. Burada Fâtih-i Kostantiniye'nin gazâ yoldaşlarından hüviyeti meçhul bir zât yatar. Mahalle halkı, bunu babadan oğula intikâl eden bir itikadla evliyâdan addederler. Gerçi kerâmeti zâhir olmamıştır. Fakat evliyâdan addedilmesi için Fâtih'le birlikte küffâra karşı mücâhedede bulunmuş olması kâfidir. Aynı zamanda büyük küçük, bütün halk indinde mahallenin bu âna değin hariften masûniyeti bu zâtın orada medfûn bulunmasına atfolunur. Herkes bu makama karşı son derece riâyet ve hürmet gösterir. Mahalle bekçisi her akşam kandil yakmak, arada bir mezarın çatlaklarından fıskıran yabanî otları temizlemekle mükellef olduğu gibi çoluk çocuk önünden geçerken durup bir "Fâtihâ" okumayı ihmâl etmezler.

Bazen duvarların dibinden bir gölge gibi süzülerek takunya-larını takırdata takırdata hızlı adımlarla geçen soluk yüzlü bir kadın mezârın yanına kadar sokulur, titrek elleriyle parmaklığın demirine bir iplik, bir bez parçası bağlar ve yine geldiği gibi gider. O bîçârenin murâdı hemen husûl olmasa bile o andan itibâren gönlü müsterihtir. Gurbetten dönecek yolcuyu, hastası için gelecek ân-ı şifâyı, âilenin mâişetine biraz vüs'at bahşedecek hâdiseyi

artık imân ve tevekkülle günler, aylar belki senelerce bekleyecektir. Ahalideki bu imân sebebiyledir ki buraya fenâlık, zâruret, sefâlet girmemiştir.

Estekzâde mahallesinde işret meçhûldür. Bunun yerine ibâdet kâimdir. Lâkin öyle bir ibâdet ki sûrf değil, ufacık mescidin içe-risini beş vakitte dolduran temiz cemaât secde-i Rahmâna kapandı-ğı zaman kapıdan bakan herhangi bir yabancı bu cemaâttten bârgâh-ı kibriyâ'ya doğru bir bûy-ı imân, bir nûr-ı aşk-ı îlâhi yükseldiği-ni hisseder.

En büyüğünden en küçüğüne kadar bütün Estekzâdelilerde, ma-hallenin bu ismet ve akîdesini muhafaza için sanki hâff fakat çok azîmkâr bir ittifak mevcuttur. Yabancıya ev satmak veyâ kiralamak hususlarında pek müşkülpe sendâne ve mû-şikâfâne hareket ederler. Hele küffârı semtlerine yanaştırmazlar. Her yerde pîşdâr-ı mekr ü fesâd olan Karamanlı Bakkal buraya sokulamamıştır.

Yine bu mahalleye şunun-ı cihân aksetmez, etse de gecikir. Gazeteleri ahlâkı ifsâd eder diye nâdiren okurlar. Kahvehâneleri bir mecma-ı zurafâdır. Her biri sıra ile bir mevzu tutturur, onun üzerine saatlerce mübâheseler cereyân eder. Bu mevzular ekseriyet-le eski zamana, tarihin efsâne kısmına aittir. Batından batına dev-redilmiş bu malûmatı ihtiyarlar gençlere ibret olsun diye nakleder-ler. Sonunda hep fazl ve ahlâka dâir nâsihatler bulunur. Arada sıra-da menâkıb-ı vatanperverâne dahi anlatılır.

Süleyman Paşa'dan, Gazi Osman Paşa'ya kadar Türklüğe şan ve-ren ehl-i vatanın menkıbeleri bizim bilmediğimiz tafsilât ile hep o sevimli kahvenin, yazın yeşil çardağı, kışın da isli tavanı altın-da babadan oğula, oğuldan toruna naklolunmuştur.

Memleketin hayatı üzerinde pek fazla müessir olan vukuât, bu mahallede her yerde olduğu gibi heyecan husûle getirmez. Felâket tevekkülle, beşâret tahmid ile karşılanır. Her hâdise Cenâb-ı Hakk'ın kârıdır; O'nun izni ile olur; bu felsefe mahallenin ahlâkına, asâbına, hayatına hâkimdir.

O ufacak Estekzâde mescidi ibâdet saatlerinde dolar. Yedi sekiz yaşındaki çocukları, ak sakallı dedeler beş vakitte buraya getirip din ile imân ile fazâil-i Ahmediye ile istinâs ettirirler.

Mahallede dedikodu azdır ve ehemmiyetsiz şeylere inhisâr eder. Ahlâksızlık hele hiç yoktur. Bütün halk bir tek ailenin efrâdı gibi olduğu için kimsenin kimsede gözü yoktur. Ahyânen hâdis olan ehemmiyetsiz bir nizâ karakola, mahkemeye aksetmeksizin aralarında hall ve faslolunur. „(s.3-7)

Eserde geçen birkaç kapalı mekân da yine kişilerin ruh hâllerini ve meseleleri açıklayacak tasvirlerle bezenmiş değildir. Bu yüzden Yağlıkçı Mustafa Efendi (Lemân'ın babası)'nin evi, Şazimend Hanım'ın evi bu bakımdan pek önemli değildir.

Afyonkarahisar, Menemen, İslâmköy, İzmir, mekândan çok fikirleri destekleyen birer yardımcı unsur olarak romana girerler.

Eserde son olarak zikredebileceğimiz diğer bir mekân da Büyük Taarruzdan sonra cephe gerisinde Hilâl-ı Ahmer tarafından ağır yaralıların bakımı için kurulan elli yataklı bir hastahânedir.

Büyük Taarruz esnâsında ağır yaralanan Hulki ve Sadık şehit olmadan önce, bu hastahânenin "beyaz badanalı, donuk ışıklı, soğuk, ağır ilaç kokulu" koğuşlarından birinde yatarlar. Ayrıca romanın kadın kahramanlarından Hanife yaralı, Lemân ise hemşire olarak aynı hastahânedeki bulunmaktadırlar.

ESERLERDE ORTAYA KONAN FİKİRLER

Ercüment Ekrem Talu'nun "Gün Batarken" ve "Kan ve İmân" adlı romanlarında ortaya konan fikirleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Osmanlı Devleti çökmektedir. Bozulan idâri mekanizma, devlet idâresinin tecrübesiz ve yetkisiz kişilerin elinde kalması sonucu birbiri ardınca verilen yanlış kararlarla memleket bir uçurumun kenarına getirilmiştir.

2. Devletle birlikte sosyal değerlerini kaybetmiş insan da çökmektedir. Bu çöküş vatanın savunulmasında görevli bir subay ile verilerek bu yıkımın şiddeti gözler önüne serilir.

Sürekli kırgınlık, mevcut durumdan memnuniyetsizlik, kin ve nefretin hükûmete teşmili, şahsî meselelerden kaynaklanan pürüzler bu genç subayın asabının çökertilmesinde önemli rol oynar.

3. Toplumun içine düştüğü bu çalkantılı arayış döneminde manevî değerlerin yerini maddî değerler alırken bâtil inançlar, cahil halk — özellikle kadınlar — arasında oldukça yaygındır.

4. Devletin bu çöküşünde, ihtikârın artmasında en büyük rolü azınlıklar oynamaktadır. Para ve piyasa onların elindedir. Cephe gerisinde rüşvetten ihtikâra kadar her türlü kirli işi onlar tezgâhlamaktadır.

5. Toplumdaki ahlâk buhranının diğer bir sebebi de kahramanların içine düştükleri maddî sıkıntılardır. Haksızlık duygusu zamanla kıskançlık duygusunu körükleyerek ahlâksızlığı meşru hâle ge-

tirir.

Savaş içinde emekli olmuş eski bir asker bile kendisini bu çarkın içinde bulur. Bu sebeble, her kesimden destekçi bulan karaborsa ve yolsuzluk almış yürümüştür.

6. Savaşın getirdiği fevkalâde şartlardan yararlanmak isteyenler sadece kendi menfaatleri doğrultusunda hareketle, cephe gerisinde her türlü ahlâksızlığı körüklemektedirler.

Eski bir subay olan Yüzbaşı Hulki Bey de farkında olmadan düştüğü bu sefih insan topluluğu içinde utanç duygusunu yitirir.

Bütün bu ahlâksızlık cepheye dahi tesir edebilecek feci durumlarla yol açabilecek seviyededir. Zira karaborsacılık, askerin ihtiyaçlarına el uzatmaya kadar varmıştır.

Herşeye rağmen, bu günlerde cepheden gelen haberler cephe gerisindekiler üzerinde tesirli olur. Bu sebeble Hulki Bey, Kafkas cephesindeki askeri aç bırakamayacaktır.

7. Bu kara günlerde hâlâ savaşarak kurtulması gerektiğine samimiyle inanan ve bu uğurda canını malını ortaya koyanlar vardır.

Fakat vatan için hayli fedâkârlıklara katlanan bu insanların aileleri de bu karaborsacıların elinde oyuncak olmuştur. Cepheye giden ve kanlarını vatan uğrunda akıtan erkekler evlerini, eşlerini yardımsız bırakmaktadırlar. Himâyeden uzak kalan bu insanlar da, temel ihtiyaçlarını karşılamak için ev eşyâlarından kendi vücutlarına varıncaya kadar sahip oldukları herşeyi satmak zorunda kalmaktadırlar. Savaş yıllarında bu ahlâksızlığın fakir halk tabakasında yayılmasının sebebi de bu gibi muhtaç kişilerin geçimlerini sağlaya-

oak bir iş bulamamalarından kaynaklanmaktadır.

8. Bu sefâlet atmosferi altında insanlar, özellikle çocuklar gıdasızlıktan ölmekte, ölen insanları kefenlemek için bez dahi bulunamamaktadır.

Aynı günlerde milleti sömürerek onun sırtından kazandıklarını en uygunsuz bir şekilde harcayan karaborsacı ve vurguncu kesime karşı halkın arasında büyük bir nefret uyanmaktadır.

9. Yurdun büyük bir kısmının düşmanlar tarafından işgâli ile yerli azınlıkların da iç yüzü ortaya çıkar.

Azınlıklar kendi çıkarları doğrultusunda bu parçalanmadan pay almak sevdasındadırlar. Bu sebeble işgâl kuvvetleriyle sıkı bir işbirliği içinde millete zulmetmektedirler.

10. Sansür ve baskı kuvvetli olduğu için millet ne olup bittiğini açıkça göremez.

Sorumluluk sahibi olması gerekenlerin yurt dışına kaçmış olmaları da bir boşluk yaratmıştır.

11. İşte bu ümitsiz günlerde Mustafa Kemâl milleti biraraya getirerek, milleti içine düştüğü bu durumdan kurtarmak için çeşitli plânlar yapmaktadır.

12. Millî Mücâdele fiilen başladığında vatan için ölüme koşanlar yine aynı kesimdir. Fakat bu defa millet kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-ihtiyâr demeden topyekûn olarak bir varoluş mücâdelesine girer.

Bu mücâdelenin sonunda ulu önderin eşsiz askerî dehâsıyla savaş kazanılacak, memleket düşmanlardan temizlenecektir.

K A N V E İ M Â N R O M A N I N D A
M U S T A F A K E M Â L A T A T Ü R K

Ercüment Ekrem Talu, konusunu Millî Mücadele'den aldığı, Kan ve İmân adlı bu romanında hâreketin lideri Mustafa Kemâl Atatürk'e de yer verir.

Bizzat bir roman kahramanı olarak işlenmediği halde, Mustafa Kemâl romanın başlangıcından sonuna kadar varlığını kuvvetle hissettiğimiz bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar.

Eserin başlangıcında roman kahramanlarından Şazimend Hanım tarafından görülen bir rüyâ ile âdeta efsânevi bir atmosfer altında tanıtılan Mustafa Kemâl, eserin sonlarına doğru gerek yazarın, gerekse roman kahramanlarının, hakkında verdikleri hükümlerle gittikçe kuvvetlenen bir şekilde kendisini belli eder.

Atatürk'ün şahsiyeti ile büyülenen devir yazarlarının yaptığı gibi Ercüment Ekrem de Mustafa Kemâl'i önce ruhlarda uyandırdığı tesirle anlatır.

Mustafa Kemâl'in efsâneleşmesinde, 1915 yılında, bütün sorumluluğunu yüklediği Çanakkale zaferinin önemi büyüktür. O günlerde Çanakkale zaferi halkın dilinde bir destan gibi dolaşır. Bu destanın kahramanı da Mustafa Kemâl'dir.

Çanakkale zaferi ayrıca Mustafa Kemâl ile Türk milletinin tanışması açısından büyük önem taşır. Mustafa Kemâl Türk milletinin güvenini bu savaş sonunda kazanır.

Çanakkale zaferi aynı zamanda Türk milletinin kötümserliğini

yendiği bir dönüm noktasıdır. Zira bu zafer gelecekteki zaferlerin bir müjdecisidir. Bu bakımdan Çanakkale zaferi bir mânâda Millî Mücâdele'nin başlangıcı gibidir.

Bu sebeble roman kahramanlarından Sadık, cepheden annesine yazdığı bir mektupta:

"Çanakkale'de bizim kumandanımız iken İngilizlere duman attıran Mustafa Kemâl Paşamız, cümlemize baş oldu." ifadesini kullanır. Bu, zaferin ve yaratıcısının milletin üzerindeki müspet tesirini gösterir.

Keza, Mustafa Kemâl'in basın yoluyla ilk defa tanınması da bu zaferin sonunda, Ruşen Eşref'in kendisi ile yaptığı ve 1918 yılında "Yeni Mecmua"nın Çanakkale nüshasında "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemâl İle Mülâkat" adı ile yayınlanan röportajı vasıtasıyla gerçekleşir.

Mustafa Kemâl artık milletin sembolü ve önderi, Türk vatanını kurtaracak yegâne kişidir. Mustafa Kemâl'i o tarihlerde henüz görmemiş olan Yahya Kemâl, O'nu "bir fert değil, milletin timsâli" olarak görür.

Falih Rifki da ilk yazılarında onu görmeden, başarılarıyla anlatır ve O'nun asıl zaferinin "milletin kötümserliğini yenerek yeni bir imân aşılama" olduğunu söyler. Falih Rifki ayrıca Mustafa Kemâl'in Türkiye'de olduğu kadar Türkiye dışında da kahraman gehresiyle görüldüğünü anlatır.

İşte bu cepheleriyle Mustafa Kemâl, Millî Mücâdele'den sonra bazı eserlerin kahramanı olur. Aka Gündüz'ün "Dikmen Yıldızı" adlı romanı, Münir Hayrettin Egeli'nin "Bay Önder" ve Faruk Nafiz

Çamlıbel'in "Kahraman" adlı piyesleri bunlara birer örnek teşkil eder. Bu eserlerin diğer bir ortak yanı da çevresinde yarattığı tesirle Mustafa Kemâl'in "efsânevî bir kahraman" olarak işlenmiş olmasıdır.

İşte Mustafa Kemâl'in, Kan ve İmân romanındaki tanıtımı, Faruk Nafiz'in "Kahraman" adlı piyesini hatırlatır. Kahraman adlı piyeste de Mustafa Kemâl önceleri hakkında söylenenlerle yarı efsânevî bir kahraman olarak, milletin üzerinde yapmış olduğu tesirle tanıtılmaktadır.

Ayrıca Ercüment Ekrem Talu'nun Mustafa Kemâl hakkındaki fikirlerini, kendisini daha yakından tanıma fırsatı verdiği ve bir müddet icra ettiği "Riyâset-i Cumhur Başkâtipliği" ve günün hâdiselerini günü gününe takip etme şansına sahip olduğu gazeteciliği ile birleştirmek de mümkündür.

Beş yıldır askerde olan oğlu Sadık'tan uzun zamandır haber alamadığı için endişelenen ve çok üzülen Şazimend Hanım, bir sabah erkenden Attar Hasan Dede'nin dükkanına gelir. Oğlu ile ilgili bir rüyâ gördüğünü söyleyen Şazimend Hanım, tabir ettirmek istediği bu rüyâsını Hasan Dede'ye şöyle anlatır:

" — Yatsıyı kıldım, ışığı söndürdüm; abdestimle yattım. Derken efendim, baktım ki başka bir mahalledeymişim, memleket de başka bir memleket... Herhalde İstanbul değil... Ama yine müslüman memleketi.. Orada büyük bir yangın çıktı.. Ama tuhaf bir yangın, alevler hep böyle simsiyah... Hani bizim bildiğimiz alev kızıl olur? Bunlar öyle değil.. Kuzgunî, âdeta vapur dumanı gibi. Bir lâhzada mahallenin yarısını kasti kavurdu. Tekmil ahâli sokaklarda.. Tekbir

alıyorlar. Derken öteden beri kırmızı cüppeli sarışın bir adam çıktı, arkası kalabalık... Ateşin dayandığı yere geldi.. Bir kere "esselâ" verdi. Yürüyüverdi ateşin içerisine.. Baktım benim Sadık'ım da yanında. Hemen yangın sönüverdi. Yanıbaşımda duran birisi: "Hanımteyze çok şükür kurtulduk, geçmiş olsun! Bundan sonra rahatsın! " dedi. Ben de uyanıverdim. „ (s.12-13)

Şazimend Hanım'ın bu rüyâsı Hasan Dede'ye tesir eder ve onu düşündürür:

" Dede büyük bir dikkatle bu rüyâyı dinlemişti. Bir müddet kır sakalının seyrek tellerini parmaklarıyla karıştırdı. Belliydi ki, düşünüyordu. Bu işte bir işâret-i İlâhiye vardı. Akşam kahvedeki mübahasât aklına geldi. Bu saf, mutekid ihtiyâr Türk anasının âlem-i ma'nada istibşâr ettiği va'd-i halâs âlem-i İslâm için büyük bir fâl-ı hayr idi. Yalnız rüyânın zaman-ı tahakkuku hakkında bir imâ yoktu. Evet! En büyük İslâm devletini kasıp kavurmak için erbâb-ı küfrün tutuşturduğu nâire-i harbi ehl-üllahtan biri çıkıp söndürecek, hak yolunda gidenleri kurtaracaktı. Bu cihet sarâhaten anlaşılıyordu. Fakat ne zaman?. „ (s.13)

Hasan Dede, Eyüpsultan'a gidip duâ etmesini ve gördüğü güzel rüyâyı da kimseye söylememesini sıkı sıkı tembih ettiği Şazimend Hanım'a bu rüyâsını daha sonra yorumlar. Şazimend Hanım bu sırada, oğlu hakkında bilgilerine müracaat ettiği sabık asker Hukfı Bey'i ziyaretten gelmektedir. Hasan Dede kadına hitâben:

" — Ben zâten sana dediydim?. Boşuna merak ediyorsun! Gördüğün rüyâyı unuttun mu? Cenâb-ı Hakkına öyle bir mazhariyet hazırlıyor ki ömrünü ona hamdetmekle geçirsen şükran borcunu ödeyemezsin.

Senin derdin, bugün ümmet-i Muhammed'in derd ve elemi yanında bir hiçtir. Öyle iken ümmet-i Muhammed'in de, senin de İnşallah yakın zamanda yüzünüz gülecek kadın! Bunun rüyâsını sen gördün, ben değil. Şu bağrımıza kadar sokulan kâfirler yok mu? İşte o kara dumanlar onlara işârettir. Onları Allah'ın indinde makbûl bir müslüman, kimbilir hangi bir ehl-i kemâl, bir mübârek insan çıkıp ezecek. Buna inan, imân et. Bu kadar zulm Cenâb-ı Hakkın gayretine dokunur. „ (s.22-23)

Bu rüyâ dolayısıyla sarışın ve ehl-ullahdan biri olarak merak ettiğimiz, o yarı efsânevî kahramanın sıfatlarını da Hasan Dede söylemiştir. Bu Allah indinde makbul bir müslüman, bir ehl-i kemâl, bir mübârek insandır. Bu sıfatlardan ehl-i kemâl, tevriyeli kullanılışı ile bizde uyandırmak istediği mânâyı hâsıl eder.

Mustafa Kemâl adının açıkça zikredilmesi ise Sadık'ın Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye hareketine katıldıktan sonra annesine yazdığı bir mektupta geçer. Bir hayli uzun olan bu mektubun bir bölümünde; Sadık şöyle der:

"Anneciğim! Elbette orada sizin de haberiniz vardır. İstanbul'daki hükûmetin içinde bazı hâinler var ki milk ü millete kâfirlerle bir olup fenâlık ettiler ve hâlâ da ediyorlar. Bunun için biz burada onları tanımamaya karar verdik. Çanakkale'de bizim kumandamız iken İngilizlere duman attıran Mustafa Kemâl Paşa'mız cümlemize baş oldu. Vatanın öz evlâtlarını hep biraraya topladı, bedbaht Türk milletini kurtarmak için çâreler düşündüler. Neticede, hep birden silâha sarılıp son nefere kadar ölmedikçe uğraşmaya, gâvurları memleketimizden dışarı atmaya karar verdiler.

Artık İstanbul'daki paşalar, vükelâlar ne yaparlarsa yapsınlar. Biz burada ahdettik: Namussuz, haysiyetsiz, vatansız, İzmir'siz yaşayamayacağız. Sen dâimâ bizim için duâ et. Senin dostların Allah'ın indinde dâimâ makbuldür. Hem sâde bizim için değil, memleket için de duâ et ki kurtuluş günleri çabuk doğsun. „ (s.115-116)

Sadık'ın bu anlattıklarından Sivas Kongresini kastettiğini açıkça anlarız. Zaten mektubun sonunda verdiği adresle kendisi de bunu teyid eder.

Sivas Kongresi'nin Millî Mücadele açısından önemi büyüktür. Çünkü bu kongre sonunda Türk milletini, İstanbul'un değil, Sivasta'ki kongrenin temsil edebileceği anlaşılmıştır. Kongre sonunda alınan kararlar arasında, kongreyi engellemeye çalışan Damat Ferit Hükümetini meşru kabul etmeyip, ona karşı mücadele etmek de vardır.

Sadık, "cümlemize baş oldu, vatan evlâtlarını biraraya topladı" dediği Mustafa Kemâl'in "birleştirici" vasfını da ortaya koyar. Yine Sadık, "Çanakkale'de düşmana duman attıran Mustafa Kemâl Paşamız" derken bu zafer ile Mustafa Kemâl'i özdeşleştirir. Gerçekten de Mustafa Kemâl, Türk milletini ve askerini; millet de önderini, kurtarıcısını bu savaşta tanımıştır.

Onikinci bölümde yazar, düşmanın Sakarya'da durdurulduğunu, yekvücûd olan milletin de eskisinden daha sağlam olduğunu söyler. Ona göre bunda en büyük pay sahibi "harikâlar mübdii" dediği Mustafa Kemâl'dir.

"Türk her vakitkinden daha sağlam, daha zinde bir nüve halinde eline geçirdiği kuvvetleri muntazam, muazzam bir ordu hâline koymuş, Mustafa Kemâl adlı o harikâlar mübdii, o büyük insanın

elinde eski kudret ve savvetini tamamen elde etmiş, vatanını memfur bir istilâdan kurtarmak için en muvâfık bir zamanın hulûlünü kemâl-i emniyet ve sükûnetle bekliyordu. „ (s.132)

Milletin morâlinin yüksek olduğunu söyleyen Ercüment Ekrem, milletin kötü talihinin de Sakarya'da yenildiğine inanır. Yazar, daha sonra, beklenen bir kurtarıcı olduğunu söylediği Mustafa Kemâl'i tarihin büyük kumandanları ile mukayese eder ve onlardan üstün bulur.

"Bu azm ve gayretle çalışan necîb milletin talihi değişmiş, bir asra yakın zamandan beri üzerine çöken perde-i şemâat yırtılmıştı. Sanki memleket düştüğü hufre-i mesâib içerisinde dinlenmiş, dinlendikçe taze ruh, taze kuvvet bulmuş, fakat oradan kendisini çıkarmak için bir hâlâskâr beklemişti. Mustafa Kemâl, işte bu beklenen münci olmuş, ölmek isteyen bu milleti önüne katmış, cihâna karşı koymuş, yılmayan, yıkılmayan, kırılmayan bir imânla necâta doğru kat'i adımlarla götürüyordu.

Tarihin kaydettiği en büyük kumandanların: İskender-i Kebir'in, Julyus Sezar'ın, Anibal'in, Napolyon'un, Fatih'in, hülâsa milletlerini azim ve dehâlarıyla teshir ederek memleketlerini şan ve şevketin mertebe-i alâsına isâl eylemiş olan nâmdâr askerlerin hiçbiri Mustafa Kemâl'in gördüğü muazzam işi görememişti. "Cihân-girâne bir devlet çıkardık, bir aşiretten!" diyen Namık Kemâl, bu nâmdâş-ı muazzamının, silâhsız, kuvvetsiz, ümitsiz, bir avuç insandan nasıl bir ordu, muhteşem, çelik gibi kavî bir ordu çıkardığını görseydi, kendi makberinin Şehzâde Süleymân Pâşâ'nın Bolayır'daki türbesi kurbunda değil, Mustafa Kemâl'in Ankara'da topla-

dığı Büyük Millet Meclisi'nin arş-ı alâ'dan da (yüksek)¹ kürsüsü dibinde olmasını vasiyet ederdi.

Erbâb-ı azm ü himmet, işte o Mustafa Kemâl etrafında sımsıkı, bir kütle-i vahide halinde toplanmış, Türkiye'nin istiklâl-i tammını temin edecek kat'i zaferi hazırlıyorlardı. „ (s.134)

Türk ordusu düşmanı Sakarya'da durdurduktan sonra 1921 yılının sonundan Büyük Taarruz emrinin verildiği 26 Ağustos 1922 gününe kadar sürecek olan uzun bir bekleyişe geçmişti.

Ercüment Ekrem, bu bekleyişin akislerine dikkati çektikten ve sebeblerini söyledikten sonra Mustafa Kemâl'in bu konudaki düşüncelerine de yer verir:

" Ankara'nın yakınına kadar ilerlemiş olmayı kendi hesabına muvaffakiyet kaydeden Avrupa'ya, Sakarya'da Yunan'ın kudurmuş akını durdurduktan sonra, son ve kahrî darbeyi indirebilmek için ordu yeni mevzilerine çekildi, fakat uyumadı.

Başkumandan, neticeden dâima emin, etrafını dinledi, fırsat kolladı. Her meziyeti cami olan büyük şahsiyeti sabır ve teenniye de biliyordu. Aylarca olduğu yerde bekledi. Gerçi bu intizârın Türk mevâzınının ötesinde tek tük kalan müslümanları hergün biraz daha fazla zulüm, işkenceye ma'rûz bıraktığını biliyor ve O'nun necib kalbi sızlıyor, kanıyordu. Fakat maksad-ı mukaddesi tehlikeye koymadan harekâtı tesri etmek mümkün değildi. Düşmanı ve düşmanın mü-

1. Tefrikasında: "Büyük Millet Meclisinin kürsüsü dibinde" olduğu için kitaptaki cümle esas alınacak olursa "yüksek" kelimesi eklenmelidir. İleri, 1750, 18 Kânun-ı evvel 1338/1922, Pazartesi.

zâhirlerini yormak, bıktırmak ve öyle tepelemek lâzımdı. Ve düşman mutlaka bı kacaktı. Biz bu oyuna hayat ve namus için atılmıştık. Düşman ise fütühât peşinde koşuyordu.

Nihâyet, hazırдық. Mustafa Kemâl taarruz dakikasını tayin etmişti. Ankara'nın Çankaya köşkünde birkaç misâfirine verdiği bir çay ziyafetini müteakip ve tarih-i ümemin bir mislini daha zikredebeyeceği zaferlerin en büyüğünü kazanmak için insanların bu en büyüğü, mütebessim, dudağında sigarasıyla çıktı ve canını selâmet-i vatanına nezretmiş askerine:

— İleri! İlk hedefin Akdeniz! emrini verdi.

O metin göğüsten bir gök gürültüsü mehâbetiyle fırlayan bu emrin akisleri tâ İzmir ovasında tatlı akisler yaptı. „ (s.135-136)

Ercüment Ekrem bu haberin asker arasında uyandırmış olduğu sevinci tasvir ederken, yine roman kahramanlarından Ömer'i konuşarak bir asker olarak onun bu taarruz ve bu taarruzun Başkumandan'ı Mustafa Kemâl hakkındaki düşüncelerine yer verir.

Taarruz emrini telgrafla alan Çavuş, "gayet müsta'celdir ve mühimdir!" kaydına dikkat ettikten sonra bunun Başkumandan'ın taarruz emri olduğunu görür.

Çavuş, uykudan uyandırdığı Ömer'le alay ederek yavuklusundan telgraf olduğunu söyler. Ömer bir an için inandığı bu şakanın aslını öğrendiği zaman eskisinden daha çok sevinir. Taarruz emri, bu genci sevgilisinden gelebilecek muhtemel bir haberden daha çok sevindirmiştir.

Bu sırada Çavuş ile arasında şu konuşmalar geçer:

" — Hele şükür yarabbim!

Sonra yine şehir uşağının böyle pekçok müzipliklerine alışmış olduğu için:

— Yalan değil, değil mi? diye sordu.

Bu sefer mâdurunun hamiyet-i vataniyesi huzurunda hürmet duyan Çavuş hilm ile cevap verdi:

— Allah belâını versin, doğru söylüyorum! Ama sen yine kimseye yayma e mi? Mahrem işâreti yok ama, ne olur, ne olmaz.

— Emri kim veriyor? Paşa mı?

— Paşa ya!

— Yaşasın! Canım uğruna fedâ olsun! Ver telgrafı, gayri ben gidiyorum. „ (s.138-139)

Eser, Türk askerinin İzmir'e girişi ile son bulurken, Mustafa Kemâl zikrettiğimiz bu parçalarda yer yer bir makaleyi andıran savaş safahatı içinde anlatılır ve bu yüzden de Mustafa Kemâl esere başından sonuna kadar hâkimdir.

Ü S L Ü B

Ercüment Ekrem Talu'nun Millî Mücadele'yi anlattığı "Gün Baktarken" ve "Kan ve İmân" adlı romanlarında üslûb bahsine girmeden onun Türk dili hakkındaki düşüncelerine kısaca yer vermenin faydalı olacağını umuyorum.

Yazar, kendisi ile yapılan bir ankete verdiği yazılı cevapta şunları söyler:¹

"Lisan tasfiyeye doğru o kadar hızla atılmıştır ki, hududu aşarak soluğu belki Kırım'da, Karabağ'da ve hattâ Semerkand'da alacak gibi görünüyor. Dil Encümeni'nin yapmakta olduğu lûgata dair terişşuh eden haberleri gazete sütunlarında gördükçe Nasreddin Hoca'nın "Kar Helvası Hikâyesi" aklıma geliyor. Öyle zannediyorum ki, pek saygılı Encümen vücûda getireceği lûgat için nihayet:"Bunu ben icât ettim ama ben de beğenmedim" diyecek. "

Yine, Dil inkılâbının edebiyata aksi konusunda kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta ise şöyle der:²

"Dilde inkılâb yapalım derken vücûda getirdiğimiz keşmekeşten edebiyatımız da müteessir olmuştur. İlk ve orta okulda bambaşka bir Türkçe okuyan, acaip kelimeler, tâbirlerle kafaları dolan gençlere lisede gelin de Bâkî'nin, Nef'î'nin, Nedim'in zevkini tattırın.

1. Hikmet Feridun Es: "Bugün de Diyorlar ki", s.154-156

2. Saadettin Gökçepınar: "Edebi Anket: Muharrir Neden Yetişmiyor?"
Akşam, 24.09.1949

Her kelimeyi lûgat kitabından aramak zorunda kalan talebe edebiyat dersine nasıl ısınır? O dersten ne anlar? Ne duyar? Ne-sine heves eder? „

Ankara'da öğretmenlik yaptığı yıllarda Türk Dil Kurumu'nun Türkçeyi yabancı dillerden arındırma ve ansiklopedi çalışmalarına da katılan Ercüment Ekrem'in bu konudaki tutumu açıktır. Aynı yıllarda yeni Türkçe akımının savunucularından S.Zeki Örs, yazdığı bir makalesinde Türkçenin, — başında bir medrese sarığı gibi bir belâ olarak tavsif ettiği — Osmanlıca'nın tesirinden ancak aşağıdaki mantıkî (!) kalıba uygun olarak kurulduğu takdirde kurtulacağını söyler:¹

" Yeni Ankara'nın manzarası, ki oraya ahiren avdet ettim epey bir gaybubetten sonra, ruhumda uyandırdı bu şehrin ilk gördüğümde bende hasıl ettiği tesirin hatırasını... "

Ercüment Ekrem de dayanamayıp çalıştığı "Son Posta" gazetesinde S.Zeki Örs'ün bu makalesine karşılık şunları yazar:²

" O sözler ki yazılmıştır yeni Türk sözdizimine olsun için örnek, haniya benzerler çok deli saçmasına ki dinler hergün Bakırköy'deki gardiyanlar telâkki edilseler ciddî, gülerler bunlara yedi iklim dört köşenin en gülmez adamları. "

Bu ifâdelerden Ercüment Ekrem'in dilde aşırı tasfiyeciliğe karşı olduğunu görüyoruz. Bu yüzden Ercüment Ekrem dilde tasarru-fa dikkat eder. Onun bugün bize ağır gelen süslü tasvirlerinde ilk

1. Sedat Zeki Örs: "1938 Ankara'sı Dolayısıyla", Yücel Mecmuası, c.VIII., sayı 46, ilkkânun 1938, s.199-203

2. Ercüment Ekrem: "Azizlik", Son Posta, 19 Birincikânun 1938, s.2

yetiştirdiği devrin sanat ve edebiyat akımı Servet-i Fünûn'un etkisi sezilir. Diğer yerlerde ve özellikle konuşma taklitlerinde ise oldukça sâdedir. Bu süslü tasvirlerle daha çok yazarın anlatıcı olarak romana girdiği bölümlerde rastlarız:

" Beyoğlu! Mücâhidîn-i Fâtih'in ahfadından zamanla tedricen ahz-i sâr etmek üzere Bizans tarafından an-kasdin İstanbul'da bırakılmış bir mikroptur. Bu mikrop dahi, dört yüz bu kadar senedir, hârikulâde bir azîm ve sebât ile ifâ-yı vazife ederek bir karha-yı âkile suretinde daire-i tahribatını tevsi etmiş ve..."¹

Yazar, anlatıcı olarak romana girdiği bu bölümlerde sadece konuşma dilinden uzaklaşmakla kalmaz hattâ bazı fikirler de ileri sürer. Gün Batarken adlı romanında harp vurguncuları ve kadınlar için şunları söyler:

" Nerede bir melhame, bir kan ve leş ziyâfeti olsa, oraya behemhâl kargalar üşer. Mezarlıklarda, mezbahalar civarında sürü ile bu meş'um, ölüm ve matem kuşlarını görürsünüz... Tabiat bu mahlûkâtın rızkını da bu yüzden vermiştir. Onlar için başka suretle taayyüş mümkün değildir. Kan, leş; daima kan ve leş isterler... Dünyada kan akmaktan kesildiği, ölüm nihâyet bulunduğu gün kargaların nesli de münkariz olur.

Tıpkı bu meş'um hayvanlar gibi her muhârebe, insanlar arasında her mukatele behemhâl muhtekirler, harp zenginleri vücûda getirir. Beşerin felâketi bunların esâs-ı refâh ve saâdetidir. Topladıkları altınlara biraz da kan bulaşmış olmasına ehemmiyet vermezler,

1. Gün Batarken, İstanbul 1926, 3.tab'ı, s.72

bilakis bu kan kokusu o paraya güyâ bir başka çeşni verir. Bununla sermest olurlar zannedersiniz."¹

"Müellifn-i garptan biri, bir eserinde: "Kıskançlık aşkın mezarıdır!" demiştir ki bu pek büyük bir hakikattir.

Bazı kadınlar bu hakikati müdrük olmayarak ekseriya ortada sebeb yokken sevdiklerini muttasıl ve marazî bir itiyâd ile kıskanır, dünyâyı kendilerine de etrafındakilere de zindân ederler. Kıskançlık, bu zehirli yılan, o biçârelerin arzu ettikleri tesirin hemen daimâ aksini tevlid eder. Fakat ihtiyârları haricinde kalan bu hisse mukavemet edemezler.

Yine bazı kadınlar vardır ki bu hakâyika tamâmen vâkıftırlar. Bunların elinde kıskançlık bir perdedir. Bununla kendi hissiyât-ı mefsedetkârânelerini örterler. Erkeğini kıskanarak, onu meşgûl etmek, ona göz açtırmamak, kendilerinden bıktırmak ve ümit ettikleri gâyeye vâsıl olunca da bütün kabahati o erkeğe yükletmek isterler. Halk:

" — Zavallı! Bak kıskanmakta ne derece haklı imiş! Herif boşayıverdi" diyecek, onlar da memnun olacaklardır.

İşte İzmaru bu son zümre-i risvârdan idi."²

Yazarın, fikirlerini ifâde ettiği bu bölümler bazen uzayarak âdeta bir gazete makalesini andırır. Bu haliyle Ercüment Ekrem, bize yine kendisi gibi bir gazeteci-yazar olan Ahmed Midhat Efendi'yi hatırlatır. Her ne kadar Ahmed Midhat Efendi gibi romana müdâhele

1. a.g.e., s.53

2. a.g.e., s.122-123

etmezse de romanların gazetede tefrika edilmiş olması bizde bu bölümlerin biraz abartılmış olduğu hissini verir.

Yazarın son derece canlı olan tasvirlerinde de aynı uzunluk ve şişkinlik göze çarpar. Kan ve İmân¹ romanı beş sahifelik Estekzâde mahallesinin tasviri ile başlar. Fakat, yazar bu tasvirle Estekzâde mahallesini maddî manevî bütün özellikleriyle ortaya koyar. Çevre bölümünde zikrettiğimiz bu parçayı burada tekrar almadık. Ancak birçok canlı tasvirlerle dolu olan Kan ve İmân romanından, Hanife'nin zâlim Rum subayını öldürüşünü ve kocası Ömer'in cephede şehid oluşunu misâl olarak veriyoruz:

"Kalktı, zâbitin yanına yaklaştı, eğildi. Okşuyormuş gibi elini vücûdunun üzerinde gezdirdi. Herif hiç aldırıyor, hissetmiyordu. Hanife tekrar ayağa kalktı. Masanın üzerinde durmakta olup evvelden beri nazar-ı dikkatini celbetmiş olan ufak bir hançeri oradan aldı, tekrar yüzbaşının yanına geldi. Tam nâhiye-i kalbini nişân alarak olanca kuvvetiyle hançeri sapladı. Fıskıran kan yüzüne kadar sıçradı.

Sarhoşun vücûdu bu ânî ve kâtil darbenin altında zerre kadar titremedi. Derhâl teslim-i ruh etmişti. Hanife hiç telâş izhâr etmeksizin, odadaki karyolanın ayakucunda asılı duran havlu ile elini yüzünü sildi. Yerde yatan ve hâlâ yarasından kan fışkırmakta olan herife son bir nazra-ı nefret fırlatarak geri geri kapıya doğru yürüdü." (s.88-89)

"Ömer'in, artık süngüsü işe yaramayacak hâle gelmişti. Tüfe-

1. Kan ve İmân, İstanbul 1925

ğini namlusundan tutarak sağına soluna dipçik savurmağa başladı. Fakat muhasımlarının çokluğu karşısında yavaş yavaş kuvvetten düşüyordu. Başına indirilen bir kasatura darbesi kaşının üzerini yarmış, oradan mütemadiyen akan kan gözlerinin üzerinde pıhtılaşarak görmesine mâni oluyordu. Arkadaşlarının ikisi ölmüş, üçüncüsü kendi gibi çabalıyordu. Yunanlının biri Türkçe olarak haykırdı:

— Teslim ol bre!

Diri diri düşmana teslim olmayı kendine züll bilen Ömer, gözlerinin önündeki kan perdesini yumruğunun tersiyle silmek, sonra yine döğüşmek istedi. Lâkin tam o esnâda kulağının dibinde bir silâh patladı... Çıkan kurşun sağ şakağından girdi, kafatasını dağıtarak sol taraftan çıktı. Yalnız hızla nefes alıyormuş gibi, ağzından bir ses, tek heceli bir kelime çıktı:

— Allah!

Cesedi arka üstü, sönük nazarları semâya müteveccih olarak yere düştü. Yunanlılar hemen birbirleriyle kavga ederek üzerine üşüştüler, lâhzada bu zavallı fakir askercinin cebinde nesi var nesi yoksa alıp götürdüler." (s.143-144)

Yazar, cephe gerisini anlattığı Gün Batarken adlı romanında da karaborsa ve vurgunculuğun almış yürümüş olduğu İstanbul'u, bu piyasayı ellerinde tutan harp zengini türedi azınlığın sefih hayatını, meclislerini ve yazıhânelerini başarılı bir şekilde tasvir eder. Keza, Sadberk Hanım ile gelini Hediye'nin, kendisinden meded umdukları, Eyüpsultan'daki Perçemli Bakıcı denilen üfürükçü kadının evinin tasviri de son derece canlıdır:

" Bir yaz günü Perçemli Bakıcı evinin kabristanına nâzır pen-

ceresi önünde oturmuş ziyâretçi bekliyordu; önünde ateşsiz mangalı, bu mangalın kenarında sıra sıra, muhtelif büyüklükte cezveler, yeşil çanaklar, yanında binlik bir tesbih duruyor, yerdeki minderin üzerinde bir siyah kedi uyukluyordu.

Birdenbire kapısının önünde bir araba durdu. Mutfakta bulaşık yıkamakta olan hizmetçi Arap, ellerini kurulamadan koştu kapıya açtı. İçeriye biri siyah çarşafı yaşlıca, diğeri kahverengi çarşafı genç iki hanım girdiler. Hizmetçi ellerinden şemsiyelerini alırken yaşlısı sordu:

— Hoca Hanım evde mi?

— Evet Efendim, buyurunuz.

Hep birlikte, basık merdiveni çıktılar, kendilerine yol veren arabın önünden geçip odaya dâhil oldular.

Müşteri geldiğini, merdivenlerde hâsıl olan ayak patırtılarından hisseden Bakıcı, oturduğu yerde derhal kendisini toplamış, tesbihini eline almış, duâ ediyor gibi bir tavır takınmış, dudaklarını oynatıyor, anlaşılmaz birşeyler mırıldanıyordu. Hiç kımıldamadı. Başıyla zâirlerini selâmladıktan sonra, yine işâretle oturmalarını emretti. Hoca Hanım'ın duâsı beş dakika sürdü. Bu müddet zarfında bir iki defa sağına soluna üfledi ve her üfleyişte hanımların ikisini de göz ucuyla süzerek derin bir endişe ile ma'lûl iki ruh karşısında bulunduğunu anladı. Bu kâfi idi. Artık ona göre idâre-i kelâm söz arasında kurnazca soracağı bir iki suâle alacağı cevaplardan da istiâne ederek, biçâre kadınlara pek kolay izhâr-ı kerâmet edebilecekti.

Duâsını bitirince tesbihini topladı, başındaki namaz bezini

düzeltilti ve zâirlere hitâben:

— Safa geldiniz Hanımefendiler, bir hâcetiniz mi var? diye sordu. (...)

Sadberk Hanım, çarşafının eteğini kaldırıp entarisinin belindeki kuşaktan mendilini çıkardı, koynunu açtı ve göğsünde yarı boşalmış birer yağ tulumu gibi sarkan memelerinin altından sızan teri iyice sildikten, sıcaktan, sıkıntıdan kıpkırmızı olmuş suratını da aynı mendil ile yelpazeledikten sonra Hediye'yi göstererek

— Soracak ben değilim, bu! dedi. (...)

Bakıcı mütemâdiyen derûnî okuyor, arada sırada esniyordu. Yavaş yavaş bu esneme Hediye ile kaynanasına da sirâyet etti. Hattâ kedi bile bundan müteessir olarak yattığı minderin üzerinde doğruldu, gerindi, sırtını kabarttı. Hoca Hanım okumasını bitirdikten sonra, eline ufak bir çomak aldı, mangalın külü üzerine bazı hutut çizdi. Sonra yüzünü buruşturdu, kaşlarının birini yukarı kaldırdı, nazarlarını çanağın içindeki suya tesbit etti ve bir müddet baktı..." (s.56-62)

Ercüment Ekrem, tasvirdeki bu başarısını, kahramanlarını kendi şiveleriyle konuşurmak suretiyle taklidî konuşma üslûbunda da göstermiştir. Ayrıca yazarın Karagöz oynattığı, hattâ vaktiyle Orta Oyunu'na da çıktığını düşünürsek bu şive taklitleri ve yanlış anlamaya dayalı güldürmelerin kaynağı ortaya çıkmış olur.

Yusuf Ziya Ortaç¹, Ercüment Ekrem'in bu özelliklerinden şöyle bahseder:

1. Yusuf Ziya Ortaç: "Bir Varmış Bir Yokmuş": Portreler, s.146

"Ercüment Ekrem her taklidi güzel yapardı: Ermeni, Yahudi, Çerkes, Arnavut, Acem...

Vaktiyle Orta Oyunu'na da çıkarmış. Görmedim. Ama Karagöz'ünü seyrettim. Nükteli cinâslı, pek güzeldi..."

Yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi Gün Batarken ve Kan ve İmân romanlarında da şahıslar mensup oldukları tabakanın dili ile konuşurlar. Gün Batarken romanında Arap Ahçı Zarâfet Bacı bozuk cümle yapısı ile eski toplumumuzdaki kalfa tabakasının canlı bir örneğidir.

" — Kuçuk Beğisi bu gece yalnız yatacı. Vah, vah! diyecek oldu.

Hulki sarhoşluğun tesiriyle Arabı dert ortağı ittihâz ederek hasbihâl etmek arzusunu hissetti.

— Ah Zarâfet! Hanım isterse on gece yüz gece gelmesin. dedi.

— A, a! Nasıl lakırdı o Alla ayırmasın ayo!

— İsterse ayırsın bacı. Hediye artık gözümde yok.

— Neden olmasın?. Öyle bıllık bıllık mart pilici gibi karıdan bıkılır mı? İnsanı ayıplarlar.

— Gönül ayıp dinler mi bacı? Sen benim sevdiğim kadını gör-sen!

— Şeytanları gorsin! Zarâfet kuçuk hanımdan başka kadın görmeyi istemez.

— Sarı sırma saçlar.. Tahrirli maf maf gözler.. Boy, bos. Ah, İzmaru!

— Sus, sus! Ayıp! Kimseler duymasın. Vallahi anasının yüre-

ğine iner.. Şu bıyıklarından utan... Ben izmarit palamut bilmez,
haydi Alla rahatlık versin! „ (s.67-68)

Yine, Gün Batarken romanında Cingözoğlu Prudrumus ve İzmaru,
temsil ettikleri Rum azınlığın bozuk Türkçesi ile konuşurlar. Ancak
Prudrumus Anadolu'lu azınlığı temsil ettiğinden onun konuşması İs-
tanbul'lu İzmaru'nunkinden biraz daha farklıdır.

”

— O kadar güzelim, Mösyö Prudrumus?

— Guzel de laf mı ki gardaş?.. Ben garıdan ağnamam emme,
tobe olsun daha senin gibisini gormedim, ulan! Bizim yüzbaşının ne
de parlak gaderi varmış ya!

— Bana hosuna gitiyor? İstersin benim gibi karı?

— Ah ağzını öpeyim İzmaru, efendime söyleyim! Günün birinde
seni alacağım. Estekzâde'de paralar bitiyor.

— Para bitiyor? Holki para bitiyor?

Cingözoğlu yine fırsatı yakalamıştı. Ber-mutâd ondan istifa-
deye şitâban oldu. İzmaru'nun yeis-âver bir merakla vârid olan bu
suâline lâkaydane mukabele etti.

— He ya!

— Nasın bitezek?

— Bayağı tukaniyor. Para dediğin, efendime deyim Bosporus'un
suları degil ki evlâd! Yerine gomazsan günün birinde paydos!

— Ma Holki çok zengin!

— Bizim memleketin masalları gibi efendime deyim, bir iki ay
sonra: Bir varmış, bir yağmuş!

— Yoksam baska karı var?

Karamanlı bu son suâle çok güldü. Cins-i lâtife karşı hüsn-i

teveccühü (!) yine galebe ederek, cevap verdi.

— Bir dânesi bir erkeği gurutmak için çoh bile. Garı millerini sen başa sor, İzmaru! Rahmetlik babam: "Oğlum Prudrumus! dirdi, garı kısmısı şeytanla bir olup, efendime deyim, insanın Allahla arasını bozar." Yüzbaşıyı yidin bitirdin de başa gariyi ne deyi arayorsun?.. Ah gaşını seveyim İzmaru! „ (s.115-116)

Kan ve İmân romanında da Yunanlı subayın bozuk Türkçesi ile Menemen'li Hanife ve babasının Batı Anadolu ağzıyla konuşmaları taklidî üslûba misal olarak gösterilebilir:

- " — Nerede vuruldun?
— Eskişârda..
— Peki sen ne münâsebetle askerın arasına karıştın?
— Savaşa mı?
— Evet
— Ben gönüllü idim. Evveli çete yazıldım.. İmân Çetesi yok mu yâ? Hâni ya bir Derviş Hasan Dede vardı. Ben onunla beraberdim.
— Kızı mısın?
— Ey âh! O İstanbul'lu..
— Sen nerelisin?
— Menemen'li
— Menemen Yunan elinde değil mi?
— Şincik öyle. Ama yine bizim. Gâvur dünyâda orada kalamaz.
— Senin anan, baban var mı?
— Anam yok. Babam va! Ehlim de va! Gâvurlar götürdü.
— Nereye götürdüler?
— Ne bileyim ben? Yesir aldılar. „ (s.152-153)

Ercüment Ekrem, taklidî konuşma üslûbunda gösterdiği bu başarıyı, kahvehânenen cepheye kadar çeşitli tabakalara mensup insanların birbirleriyle konuşmalarını aktarma hususunda da göstermiştir.

Bunlara en canlı misâl kadınlar arası konuşmalardır. Yazar, bu sâyede bâtil inançlar ve dedikodu gibi bazı konuları ince bir istihzâ ile tenkid etme fırsatını yakalar:

" — Allah aşkına Hoca Hanım! dedi. Bu işe bir çâre bul, dayanamayacağım.

— Bu işin bir çâresi var, yok değil ama... Körolası karı Mustafa Bey'i iyice kendine celbetmiş. Bizi çok uğraştıracak, Allah'tan bulsun!

Sadberk Hanım hâlâ şüphe ediyordu. Çekinerek istifzâh-ı keyfiyet etti:

— Sahi mi Hanım? Bu oğlan bunu yapmış mı?

Bakıcı karı infiâl ile cevâp verdi!

— İyisaatteolsunlar dünyada aldatmazlar. Onların haber verdiğine inanmamak sakattır. Allah vermesin insan çarpılıverir.

Bu sözler kâfi derecede kanaat-bahş idi. Kaynana da yalvarmağa başladı:

— Şu tâzecik kadını bu dertten kurtar, Hulkf'yi o karıdan soğut da nasıl olursa olsun.

Bakıcı biraz düşündükten sonra:

— Ben, yarın iyisaatteolsunları davet eder, yapılacak şeyi onlardan sorarım. Onlar ne derlerse, ona göre düşünürüz.. dedi.(...)

Birkaç gün, üçer-beşer gün fasıla ile Eyüpsultan'a taşındılar. Hulkf Bey'in çamaşırları tütsülendi, haberi yokken ceplerine

muskalar, çörek otları, yarasa kanadı kondu, kapının önüne bilhassa taş yerleştirilip üzerinden atlatıldı. „ (s.64-70)

Aynı şekilde Kan ve İmân romanında da Lemân'ın annesi Rukiye Hanım, kızının Anadolu'daki Millî Mücâdele'ye katılmak üzere gitmek istediğini öğrenince:

— Hepsi bitti bir bu kaldıydı. Çıldırınsa Pabucubüyük'e git de okun! „ der (s.129)

Yine, Gün Batarken romanında Sadberk Hanım ile kendisini ziyârete gelen komşusu Vesile Hanım arasındaki konuşma, Vesile Hanım için bir dedikodu malzemesi olur.

— Vesile Hanımcığım! Bu hınzır, sefertası gibi apartmana girdim gireli, ne yalan söyleyeyim, başımıza bir belâ gelecek diye korkuyorum. Etrafımız, Allah vermesin, tiyatro gibi. Nereye baksan kokonalar. Hem inâdına da süsleniyorlar, pudralar, düzgünler sürünüyorlar da pencerelere öyle çıkıyorlar: Geçen sabah bir tanesi anadan doğma, açık pencerenin önünde durmuş, kopası saçlarını tarıyordu.

Sıhhatine imân ettiği bu vak'a Vesile Hanımı yerinden oynattı:

— Aa! Mart kedileri gibi damlara da çıkacaklar, zâhir!

— Hiç sorma Vesile Hanımcığım! Hulki bunları görecektir de baştan çıkacak diye yüreğim çarpıyor. İnsanlık bu! Oğlan delikanlı. Dini ayrıya falan bakmaz, gönlünü kaptırır. Hangi şeytana uyduk da buraya geldik bilmem ki?

— Vallahi hakkın var, kardeş! Demin merdivenleri çıkarken, orta yerde kaskatı yine kalıyordum. Çıkmakla bitmiyor ki...

— Yâ öyle! Bazan düşünüyorum da; Allah gecinden versin..
İnsan ölecek olsa cenâzesi eziyetle inecek. Sonra yıkanacak yeri de
yok. Çamaşırlık bahçede, çamaşır asacak yeri damda, ecel acaip bir
yer. Hangi kusurunu sayıp dökeyim?

Vesile Hanım sözü yine dedikoduya intikâl ettirmek ve Hul-
kî'nin henüz mahallenin kokonalarıyla koklaşıp koklaşmadığını öğ-
renmek arzusuyla:

— Zâhir, dedi. Erkekler böyle yerlerden hoşlanıyorlar, ne
demeli?

— Öyle olmalı. Hulki bu kusurları ben söyledikçe hoş görü-
yor. "Alışırısın anne!" diyor.

— Ee! Elbette kokonaları o da görüyorsa, çabuk ısınmıştır!

— A! Sus! Görmedi inşallah! Ağzını hayra aç! O vakit kork-
tuğuma uğrarım.

— Vallahi hanımcığım, herhalde o buraya durup dururken gel-
medi. Mutlaka onu buraya çeken var. Ama yine Cenâb-ı Hak hayırlar
versin. „ (s.8-9)

Behçet Yazar bir yazısında yazarın taklid ve tasvirdeki ba-
şarısından şöyle bahseder:¹

"... şahısların ifâdelerini aynen nakleylemesi ve her romanın-
da başka başka üslûplarla ifâdede tasarruflar yapması, eğlendirmesi
veya acındırması, güldürmesi veya ağlatması, fikir vermesi veya
hoş vakit geçirmesi bakımlarından dikkati çekmekte ve büyük nesir

1. M.Behçet Yazar, Yedigün Mecmuası, Nr.431, 9 Haziran 1941, Edebi-
yatçılarımızı Tanıyalım: Ercüment Ekrem Talu, s.15-18

üstâdlarımızdan Ahmed Rasim merhum ile Hüseyin Rahmi'nin canlı müşâhede ve tasvir kudretlerini hatırlatan bir feyiz ve kabiliyetle parlamaktadır. "

Gerçekten de taklidî üslûptaki başarısı konuşma dilinden gelen yazarın, taklid ve tasvirlerinde gazetecilik mesleğinden gelme müşâhedenin rolü büyüktür. Bu müşâhede kabiliyeti yazarın eserlerine muhtemelen bizzat şahit olduğu veya gazetecilik mesleğinden dolayı duyduğu haberler olarak da girer.

Ercüment Ekrem'in romanlarında yer yer kullandığı yabancı kelimeleri ise kullanılışı sebeplerine göre:

a) Tezimizin konusu dışında kalan "Asrfler"¹ adlı romanda olduğu gibi bazı alafranga tiplerle alay etmek maksadıyla kullanılan yabancı kelimeler:

Asrfler romanının alafranga tipi Serçe Fazıl, Cebbâr Paşanın kızı Süveydâ'yı aldatıp Viyâna'ya kaçmadan önce cümlelerine Fransızca kelimeler hâkimdir. Bir gün amca kızları ile birlikte gezinirken kendilerine lâf atılır, Fazıl:

" — Bırakınız ricâ ederim... Hiç ehemmiyet vermeyiniz. Bas klâs² ne yaptığını bilmez ki! Biçâreler Sivilizasyon'dan tamamiyle bî-haberdir. Göre göre onlar da inisiye³ olur." (s.36)

Fazıl Viyâna'dan döndükten sonra ise bu kelimelerin yerini Almanca kelimeler hattâ cümleler alır:

" — Evvel yaramaz mıydım? Was für ayne ffrage!⁴ Bu nasıl

1. Asrfler, İstanbul 1927, 2.tab'ı

2. Ba's classe (basklâs) : Basit sınıf

3. İnitie (inisiye) : Öğrenmeye yeni başlayan, müptedi

4. Was für eine Frage? : Nasıl bir soru?

suâl? „ (s.79)

" — Müjde! dedi; Zayn zi gülük!¹ Nurettin Bey yemeğe kalıyor! Gece beraber poker yaparız olmaz mı? „ (s.95)

b) Tezimizde incelediğimiz bu iki romanda Rum azınlığın ve Yunanlıların konuşmalarında geçen ve onların bozuk Türkçelerini daha iyi verebilmek maksadıyla kullanılan yabancı kelimeler:

Kan ve İmân romanında Hanife'ye tecavüze kalkışan Rum subay bir ara onun Yaşasın Yunan! diye bağırmasını ister:

" — Bağır benim gibi! emrini verdi. Zito Ellâsis, Zito Veni-
zelos! „ (s.80)

c) Doğrudan doğruya yazarın yabancı dil bilgisinden ileri gelen ve romanlarında kendi düşüncelerine yer verdiği bölümlerde geçen (Bunlar bazen zamanının meşhur birer dans ismi "Fokstrot, Şimi, Vansitep"; bazen de bugün artık yadırgamadığımız "prestij, avans, sempati" gibi kelimelerdir) yabancı kelimeler olarak sınıflandırabiliriz.

Mazinin geri dönüşlerle verilmesi, mektup, rüyâ gibi anlatım teknikleriyle, atasözleri, türkü ve şarkılara da eserlerinde yer veren Ercüment Ekrem'in üslûbu hakkında İsmail Hikmet de şunları söyler:²

" ... kar'ilerini sıkmadan okunacak bir ifâdeye, bir suhûlet-i beyâna maliktir. "Edebiyat-ı Cedîde"nin muhtelif şahsiyetle-

1. Seien Sie glücklich : Mutlu olun. (Aslı glücklich olmalıdır)

2. İsmail Hikmet Ertaylan, XIX.yy'dan Meşrutiyet Devrinde Hececilere Dek, 4.c., 1925-26, s.155-161

ri gibi gerek üslûp, style, gerek meslekçe muayyen bir hususiyet ve mümtaziyet göstermemişse de kendini edebiyata hasrederse mesleğinde bâriz bir hususiyetin tecellisi mümkündür.. „

İ. Hikmet Ertaylan'ın Ercüment Ekrem'in üslûbunda görmüş olduğu bu kabiliyet hiçbir zaman olgunluğa erişememiştir. Bunun en büyük sebebi, yazarın romanlarının hemen hemen hepsinin gazetelerde tefrika edilmek suretiyle yayınlanmasıdır. Âdetâ çalakalem yazılan bu eserlerin hemen hepsinde aynı tefrika-roman özelliği göze çarpar.

Yusuf Ziya'nın, yazarın "Kundakçı" adlı romanı hakkında söyledikleri Ercüment Ekrem'in üslûbu hakkında fikir verebilir:¹

"Bir akşam onu Lâleli'deki apartmanında düşünceli görmüşüm. Ben odaya girince sevindi. Adımın ilk hecesini çekerek:

— Sorma başıma geleni Yûsuf, dedi.

— Hayrola Ercüment?

— Ahmed Cevdet telefon etti demin...

— Evet...

— İkdâm için bir romanın var mı? diye sordu.

— Evet...

— Ben de var dedim...

— Evet...

— Ama yok!... Birazdan, ilân etmeleri için adını söyleyeceğim... Ne yapsam, ne desem, bilmem...

— Kolay, dedim, bir isim buluruz. Biraz düşündük, biraz

1. Yusuf Ziya Ortaç, a.g.e., s.148

konuştuk, biraz şakalaştık, bir isim bulduk: Kundakçı!.. Bu, müthiş bir çapkının romanı olacaktı: En zârif sosyete hanımından en körpe mahalle kızına kadar her kalbe kundak sokan bir çapkının romanı... Belle Amie gibi bir şey!

Bunu bulunca, hemen telefona yapıştı. Yüzü, görülecek kadar gülünç bir ciddilik takınmıştı:

— Romanı yarından itibaren ilâna başlayınız: İsmi Kundakçı. Ercümen Ekrem'in gazeteniz için titiz bir itina ile yıllarca çalışarak hazırladığı, büyük aşk, ihtiras, macera romanı dersiniz... İlanlar bir hafta kadar sürsün... Fotoğrafımı da gönderirim... Efendim?... Müsveddeler mi?... Hepsi hazır, hepsi... Yalnız bir gözden geçireyim... Ufak tefek rötuşlar yaparım belki!

Size şaşılacak bir şey söyleyim mi?.. Üç aydan fazla süren bu roman İkdam gazetesinin satışını arttırmıştı!..

Tefrika edildiği için çalakalem yazılan bu eserler itinâsız fakat halkın dikkatini çekmesi bakımından sevilen eserlerdir. Fakat halkı uzun süre ilgilendiren eserlerin her zaman büyük bir edebî değer taşıması söz konusu olamaz.

Cevdet Kudret de Ercüment Ekrem'in eserlerinde "bir üslûp kaygısı olmadığını, gazete fıkraları gibi özensiz bir anlatımla, çalakalem yazdığını" söyler.¹

Ercüment Ekrem'in tezimizde incelediğimiz "Gün Batarken" ve "Kan ve İmân" adlı romanlarında da söylediğimiz aynı sebeplerden ileri gelen eksiklikler kendini hissettirir.

1. Cevdet Kudret; Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, c.2, s.209

Fikirlerde olan asıl ağırlığın, şahıslara tam mânâsıyla dağıtılamaması; kahramanlarının olaylara bakışını verdiği veya romana kendi fikirleriyle girdiği bölümlerde aşırıya kaçan, gereksiz uzatmalarda bulunması, Ercüment Ekrem'in tasvir ve taklitteki gücünü aşarak onun gerçekten bir üslûp kaygısından uzak olduğunu gösterir. Ayrıca yazar, başarılı taklit ve tasvirlerini romanın bütününe hâkim olan fikre bağlamakta güçlük çeker. Bu sebeble onun bu iki romanda bütünlüğe pek dikkat etmediğini söyleyebiliriz.

Yalnız Ercüment Ekrem'in üslûbu hakkında konuşurken onun herşeyden önce bir gazeteci olduğunu ve bu özelliğini hemen hemen bütün eserlerinde de gösterdiğini aklımızdan çıkarmamalıyız.

N E T İ C E

Rönesanstan sonra Avrupa'nın ilim ve teknik alanındaki ilerlemesi Osmanlı Devletini Tanzimat Fermanı gibi köklü bir takım tedbirler almaya sevkederken, öte yandan "batılılaştırma" adını verdiğimiz sosyal bir vakıayı da beraberinde getiriyordu.

Tanzimat hareketi ilmi ve teknik alanda pek başarılı olamazken, Türk toplumu sosyal hayatta "batılılaştırma" adını verdiğimiz derin bir ikiliği yaşamağa başlıyordu.

Sosyal hayattaki bu çalkantı ve arayış Türk edebiyatı ve Türk düşüncesinde de kuvvetli bir şekilde kendini göstererek Tanzimattan bugüne kadar süregelmiştir.

Edebiyatımızda da çeşitli akımlar ve nesiller tarafından değişik şekillerde ortaya konan sosyal plândaki bu arayış, Ercüment Ekrem doğduğunda (1888) hükmünü süren Servet-i Fünûn nesli ile biraz içe kapanık da olsa devam etmektedir.

Fakat, Recâizâde gibi bir babanın oğlu, Tevfik Fikret gibi bir hocanın talebesi olan Ercüment Ekrem, Galatasaray Sultanfisi'ne başladığı yıllarda sosyal hayattaki olaylara paralel olarak fikirlerde de bazı değişimler meydana gelmektedir.

Bunlardan en önemlileri tohumları 1899 yılında M.Emin Yurdakul tarafından atılan ve II. Meşrutiyet devrinin sağladığı bereketli fikri zeminde yeşererek Ziya Gökalp tarafından sistematize edilen "Türkçülük" akımı ile 1909 yılında Selânik'te Genç Kalemler dergisi

etrafında toplanan gençlerin başlattığı "Millî Edebiyat" akımlarıdır.

Ercüment Ekrem'in yetişme devrine tekabül eden bu iki akım, bize Ercüment Ekrem'in tesirinde kaldığı edebî akımı göstermekle kalmaz, yazarın fikrî yapısını da verir.

1908 yılında ilân edilen II.Meşrutiyet ve onu takip eden yıllarda birbiri ardınca Osmanlı Devleti'nden koparak bağımsızlığını ilân eden unsurlar, Balkan Harbi büyük yıkımın sadece başlangıcıdır.

Bozulan idârî mekanizma ve verilen yanlış kararlar sonucu memleket I.Dünya Savaşı denilen büyük felâkete sürüklenir.

İşte, çökmek üzere olan Osmanlı Devleti'nin bu son günlerinde toplumun içine düştüğü çalkantılı arayış dönemi, tesirinde kaldığı ikili zıt tesirleri (doğu/batı) bizzat yaşayan Ercüment Ekrem eserlerinde bu maddî ve manevî buhranı çeşitli "sosyal tenkidler" ve canlı tasvirleriyle aksettirmeyi başarır.

Keza, I.Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenik sayılması üzerine imzalanan Mondros Mütârekesi ve bu mütâreke hükümlerine dayanılarak memleketin yabancılar tarafından işgâl edilmesi, Türk milletini son bir varolma savaşına sürükler: Millî Mücâdele... Böylece Türkler, Mustafa Kemâl'in önderliğinde Türk'ün istiklâl destanını yeniden yazarlar.

Devri yaşayan, olaylara yakından şahit olan ve Millî Mücâdele'yi eserlerinde işleyen yazarların yanında, Ercüment Ekrem'in yeri, bugüne kadar bu konuda yapılmış çalışmaların dışında kalmış olmasındır.

Bir çok ese'ri gibi yazarın Millî Mücâdele'yi anlattığı Kan ve İmân adlı romanı da yeni harflere çevrilmemiştir.

Ayrıca bir gazeteci-yazar olan Ercüment Ekrem, mesleği gereği bütün bu olaylara yakından şahit olmuş müşahede ve tasvirdeki gücü ile bu olayları eserlerinde âdeta gözler önüne sermiştir.

Yazar ayrıca Mütareke günlerinde aşırı sansüre rağmen Aka Gündüz ile "Alay" adlı mizahî bir dergi çıkararak, acz ve meskenet içindeki Damat Ferit Kabinesiyle alay etme cesâretini göstermişlerdir.

Hattâ bir ara işgâl ordularının kurmuş oldukları "sansür heyetine" girerek Süleyman Nazif'in meşhur "Fırak-ı Irak" adlı eserinin el altından dağıtımını sağlamıştır. Aynı günlerde yine Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" başlıklı yazısını sansür heyetinden geçirdiği için ölüme mahkûm edilen Yüzbaşı Aziz Hüdâf'nin serbest bırakılmasını sağlamıştır¹.

Ercüment Ekrem, Evliyâ Çelebi üslûbunu takliden yazmış olduğu ve kendisine büyük ün sağlayan ve daha sonra Evliyâ-yı Cedid ve Zeyl-i Evliyâ-yı Cedid adlarıyla kitap haline getirilen makalelerinde de Millî Mücâdele'ye temas eder. Biz bunlardan tezimizin konusu ile alakalı gördüğümüz bir kaç metni tezimiz muhtevasına ayrıca aldık.

Yine, Millî Mücâdele'ye muhâlif olan Peyâm-ı Sabah dışında bütün gazetelerde yazmış olması, Ercüment Ekrem'in bu harekete karşı aldığı müspet tavrın bir ifadesidir.

Ercüment Ekrem, Gün Batarken ve Kan ve İmân adlı romanlarında buraya kadar anlatmaya çalıştığımız bütün bu hadiseleri realist

1. bk. sh (6), Ercüment Ekrem - Hayatı

bir gözle aksettirmeyi başarır.

Gerek şahıslar, gerekse vak'a bakımından birbirini takip eden bu iki romandan, yazar Gün Batarken'de cephe gerisini, Kan ve İmân'-da ise hem cephe hem de cephe gerisini anlatır.

Romanları arasında sosyal tenkidin daha ağır bastığı Gün Batarken adlı eserinde, yazar toplumdaki bozukluğu ve çöküşü, orduda görevli bir subayın, Hulki Bey'in çöküşü ile vererek bu çöküşün ne derece şiddetli olduğunu gösterir. Çünkü ordu disiplinin düzenin sembolü, devletin devamının teminatıdır. Ondaki bu bozukluk devletin geleceğine şüphe ile bakılmasına yol açar.

Memleketin savunulmasında görevli bir subay bu duruma nasıl sürüklenmiştir? Yazara göre "zaruret, ihtiyaç ve sefâlet" insanın sukutunda önemli derece rol oynar. Hulki Bey'in kötü tecrübeleri, maddî sıkıntıları onun rüşvet almasına ve sonunda bir harp vurguncusu olmasına yol açmıştır.

Yazar toplumdaki bu çöküntünün en kuvvetli temsilcisi olarak gördüğü Yüzbaşı Hulki Bey'in düşüşünü hikâye ederken bunda önemli derece rol oynayan diğer sebeplere de yer verir.

İltimas ve yolsuzluk memlekette almış yürümüştür. Yüksek mevkilerdeki kişiler kendilerine birçok menfaatler sağlarlarken, asıl yükü millet çekmektedir. İnsanlar arasındaki eşitsizlik son haddindedir.

Daha Harbiye'deki okul yıllarında Paşa çocukları yüksek rütbeliler alarak, mezuniyetten sonra yüksek mevkilere gelirlerken, bir mahalle imâmının oğlu olan Hulki Bey teğmen olarak Makedonya'daki iç isyanları bastırmakla görevlendirilmiştir.

Bu değerlerini kaybetmiş, kendisine çıkar sağlamaktan başka düşüncesi olmayan, bozulmuş Paşa motifi, yazarın diğer romanlarında şiddetle tenkid ettiği sosyal bir tabaka olarak karşımıza çıkar.

Kopuk romanında, Kopuk bir paşazâdenin korumasız bir hizmetçiyi iğfali (ve ortada bırakması) sonucu dünyaya gelen gayr-ı meşru bir çocuktur. Onun sefâlete itilişinde şımarık paşazâde babasının ve gerçeği kabullenemeyen paşa dedesinin rolü büyüktür.

Yine, Kundakçı, paşa babasının sağladığı rahat hayat sâyesinde kadınları ağına düşüren bir çapkının romanıdır. Beyaz Şemsiyeli romanında da Beyaz Şemsiyeli Hürmüz'ün peşinde "Memduh ve Mâcid" adlarında iki paşazâde vardır. Fakat Hürmüz yine başka bir paşazâde olan Şekip Fûrûzân ile yaşamağa başlar. Şekip Fûrûzân'ın anı ölümü ile Hürmüz iki aylık hâmile olduğu halde ortada kalır. Hürmüz, Şekip Fûrûzân'ın paşa babasına müracaat ederse de paşa kendisini reddeder. Asriler romanında da yanlış anlaşılın batılılaşmanın sembolü olan iki kız kardeşin (Süheylâ, Süveydâ) yetişmelerinde kendileri ile ilgilenmeyen yaşlı paşa babalarının rolü büyüktür.

Gün Batarken romanının kahramanı Hulkî Bey ise paşa çocuklarının yüksek rütbelerle iyi mevkilere gelmelerinden çok, bozulan idâri mekanizma sonucu, Makedonya'da aç, sefil ihmâl edilmesine içerler.

Bu devirdeki siyasî ve sosyal meselelere de temas eden Ercüment Ekrem iktidâra geldikten sonra ideâllerinden sapan kişileri de tenkid eder. Bunlar İttihatçılardır.

Gün Batarken romanının asıl kahramanı Hulkî, hükûmete karşı duyduğu aşırı memnuniyetsizlikle kendini II.Meşrutiyet hareketi

içinde bulur. Fakat daha sonra İttihatçı arkadaşlarının devirdikleri paşaların yerine geçtiklerini gören Hukf, bu fırsattan kendisinin de faydalanması gerektiğini söyleyen arkadaşlarından uzaklaşır.

Ercüment Ekrem İttihatçılara diğer eserlerinde de sık sık çattar. Zeyl-i Evliyâ-yı Cedîd'in Hikâyet-i Serencâm-ı Memurîn başlıklı makalesinde İttihatçılar için "zâlimler bir iken bin oldu" ifadesini kullanır.

Yine Gün Batarken adlı romanında ihtikârın halk tabakasına yansımalarını verirken "fakir halkın mısır koçanından yapılma ekmeğe yerken, hükümet erkânının Gülhâne fırınında yapılma has ekmeğe yediklerini" söyler.

Kan ve İmân romanında I.Dünya Savaşına "birkaç divânenin rey-i hodiyla sürüklendiğimiz"i söyleyerek buna sebep olan İttihatçı liderleri suçlar.

Balkan Harbi'nde yüzbaşı olan Hukf Bey de I.Dünya Savaşı sırasında iktidardaki İttihatçı arkadaşları tarafından pasif görevlere getirilir.

Ercüment Ekrem bu karışık dönemde memleketin içine düştüğü ahlâki buhranda büyük pay sahibi olan azınlıklara da eserlerinde yer verir. Çünkü piyasa onların elindedir ve karaborsayı onlar idare ederler.

Gün Batarken romanında Hukf'yi rüşvet almaya teşvik ve aracılık eden Cingözoğlu Prudrumus adında bir Rum'dur. Prudrumus bu parayı yine kendisi gibi azınlıktan Çemenoğlu Yordan adlı bir Rum'dan almıştır. Ticaretten anlamayan Hukf, işleri idâre eden Prudrumus adlı bu Rum sayesinde kısa zamanda büyük paralar vurarak bir harp

zengini olup çıkar. İzmir, yine Prudrumus tarafından bulunarak Hulki'nin başına musallat edilen ve onun ahlâken iyice düşmesine sebep olan genç ve ahlâksız bir Rum kadınıdır.

Menfaatleri uğruna karısını dahi kullanan Rum banker ile büyük bir bankanın nüfuz sahibi kişilerinden olan Rum Pandelâki, İstanbul'daki piyasayı ellerinde tutan karaborsacı azınlığı temsil eden canlı tiplerdir.

Savaşın fakir halka yansımalarını romanda Gülsüm temsil eder. Yazar Gülsüm sayesinde İstanbul'da karaborsa ve harp vurgunculuğu yüzünden çekilen sıkıntıları gözler önüne serer.

Açlıktan ve gıdasızlıktan ölen insanları kefenlemek için bez dahi bulunamaz. Ölüm daha çok çocuklar arasında yaygındır. Bu çâresiz annelerden biri de kocası asker olan Gülsüm'dür.

Ercüment Ekrem, açlık ve sefâlet içinde kıvrandıkları bir sırada müsrifçe paralar harcayan bu harp vurguncularına lânetler yağdırarak, fakir halkın nefretini dile getirir.

Gün Batarken romanında yazarın aslı kahramanı olan Hulki Bey içine düştüğü bu gaflet uykusundan yavaş yavaş uyanan, gerçekleri farkına varmaya başlayan Türkiye'yi temsil eden bir tip olarak karşımıza çıkar. Fakat bir imamın oğlu ve herşeyden önce bir asker olarak, dinî ve millî bütün özellikleri kendinde toplaması gereken Hulki ancak Mütâreke'den sonra gerçeklerin farkına varacaktır.

Yazar, Mütâreke'nin Beyoğlu'ndaki yerli azınlıklar tarafından nasıl sevinçle karşılandığını da hem Gün Batarken hem de Kan ve İmân romanlarında canlı bir şekilde tasvir eder.

Ercüment Ekrem 1920 yılında tefrika edilen Gün Batarken adlı

bu eserinde, eserin adından da anlaşılacağı gibi devrin her bakım-
dan ümitsiz olan şartlarını gözler önüne serer. Eser, binbir piş-
manlıkla Fatih'teki evine dönen Hukfı Bey'in annesinin gelecek için
ümit bahşeden sözleri ile son bulur. Bu gün batıyorsa, yarın daha
güzeli doğacaktır.

Bu açıdan roman ile Ercüment Ekrem'in oğluna ithâfen yazdı-
ğı önsöz arasında bir münâsebet olduğu şüphesizdir. Ercüment Ekrem
bu önsözde II.Meşrutiyet öncesine kadar varan son birkaç yılın pa-
noramasını çizer. Ona göre geçmişte hata yapılabilir ancak halihâ-
zırda önemli olan içinde yaşanılan şartlardır. Yazar, tasvir etti-
ği bu kara tabloya rağmen ümitsiz değildir. Yeni bir gün doğacağı-
na, oğlunun da bu günleri göreceğine imânı olduğunu söyler.

İnsanlar bazen işlemiş oldukları fiillerin bedelini kanla-
rıyla öderler. Bu âdeta pişmanlıktan, kötülükten, vicdan azabından
kurtulmak için kan ile temizlenmedir.

Ercüment Ekremde yeni bir gün doğacağına olan imânını daha
önce yaptıklarının bedelini ödeyen kahramanı Hukfı Bey'in kanı ile
birleştirerek "Kan ve İmân" adlı romanını yazar. Önceki romanının
devamı olan bu eserde Hukfı Bey aslı kişiliğine dönecek, Millî Mü-
câdele'deki yerini alarak birçok yararlılıktan sonra Büyük Taarruz
sirasında almış olduğu yara sonucu şehit olacaktır.

Birçok ortak noktaları olmakla beraber bu ikinci romanda yer-
li renkler daha hâkimdir. Gün Batarken romanında geçen bir iki şar-
kı sözünün yerini bile Kan ve İmân'da türküler almıştır.

Ercüment Ekrem'e göre memleketin başına gelenlerden millet
sorumlu değildir. Gün Batarken romanının önsözünde de buna temas

eden Ercüment Ekrem, Kan ve İmân adlı romanında tek bir şahsın değil bütün bir milletin mücâdelesini ele alır. Yazara göre bu mücâdele, genç-ihtiyar, kadın-erkek, çoluk-çocuk demeden topyekûn verilen bir mücâdeledir. Bu yüzden bu eserinde kadın kahramanlara, ihtiyarlara da yer verir. Fakat İstanbul'lu bir yazar olarak, cephede bizzat çarpışan kahramanları arasında İstanbul'luların bulunduğunu belirtmeye dikkat eder. Kan ve İmân romanında İstanbul'lu Yüzbaşı Hukf Bey'in karşısında yine kendisi gibi bir yüzbaşı olan İzmir'li Nurullah Bey vardır. Birbirini seven İstanbul'lu iki genç, Sadık ile Lemân'ın karşısında ise yine onlar gibi düşman yüzünden ayrı kalmış Menemen'li genç bir karı koca vardır: Ömer ve Hanife...

Hasan Dede ise yaşına aldırmadan cepheye koşan, İstanbul'lu yaşlı bir derviştir.

Bu esere hâkim olan aksiyon, Lemân-Sadık aşkı ile hafifletilmeye çalışılmıştır. Uzun bir müddet birbirini bekleyen bu gençler birbirlerine tam kavuşmuşken Millî Mücâdele başlar. Yazara göre vatan aşkı ferdi aşktan üstündür. Bu sebeble Sadık vatani sevgilisine tercih edecek, Millî mukavemet hareketine katılmak üzere Anadolu'ya geçecektir.

Ercüment Ekrem kadının da bu mücâdelede elinden geleni yapması lâzım geldiğine inanır. Bu sebeble Lemân önce Sadık'ın Anadolu'ya gitmesine tevekkül ile razı olur fakat daha sonra Anadolu'ya geçerek Hilâl-ı Ahmer hastahânesinde hastabakıcılık yapar.

Lemân bu yönüyle Halide Edib'in "Ateşten Gömlek" adlı romanındaki kadın kahramanı Ayşe'yi andırır.. Tabii bu arada, ayrı ayrı gazetelerde tefrika edilen bu romanlar arasında sadece iki ay gibi kısa

bir zaman farkı olduğunu da söylemeliyiz. Ateşten Gömlek 6 Haziran-11 Ağustos 1922 tarihleri arasında "İkdam" gazetesinde tefrika edilirken, Kan ve İmân 10 Ekim 1922 tarihinde "İleri" gazetesinde tefrika edilmeye başlanır.

Hanife ise bizzât cephede çarpışan Türk kadınının sembolüdür. Hanife bu cephesiyle yazarın diğer eserlerindeki pasif, kıskanç, dedikoducu, bâtıl inançları olan diğer kadın kahramanlardan ayrılır.

Kan ve İmân romanında cephe önceleri Millî Mücâdele'nin nüvesini teşkil eden çete baskınları ve müsâdemeleri, düzenli orduya geçildikten sonra ise Büyük Taarruz esnâsında göğüse geçen muharebeler ile verilir. Romanın kahramanlarından Ömer cephede, Hukî ve Sadık ise cephede aldıkları ağır yaralar sonucu hastahânedeki ölümlerle şehit olurlar.

Yazar, Kan ve İmân romanında cephe gerisini Gün Batarken romanında olduğu gibi harp vurguncululuğu ile değil bu defa düşmanın yaptığı zulûmlerle anlatır. Ercüment Ekrem düşmanın İstanbul'da yaptığı zulmü Zeyl-i Evliyâ-yı Cedîd adlı eserinde de dile getirir. Bunlar yazarın bizzat şahit olduğu veya gazetecilik mesleği ile duymuş olduğu haberler olarak eserlerinde önemli yer tutar.

Yazarın Millî Mücâdele yıllarını ele aldığı her iki eserinde de İstanbul ikiye ayrılmıştır: Beyoğlu ve İstanbul (Beyazıd) yakası.. Bu farklı iki dünya arasındaki tek bağ "köprü"dür.

Gün Batarken romanının sonunda, Hukî gerçeklerin farkına vardığında kendini Köprü'de bulur. Orada intihar etmeyi bile düşünen Hukî sonunda Fatih'teki evine döner. Yazara göre "Beyoğlu yakası İstanbul'u bozmak için Bizans tarafından kasıtlı olarak bira-

kılmış bir mikroptur". Fakat yazar, Beyoğlu yüzünden İstanbul'dan vazgeçemez. Mazlum olarak gördüğü İstanbul'u her fırsatta korur. Kan ve İmân adlı romanında Sadık, Nurullah Bey'e karşı İstanbul'u savunarak, İstanbul'un ne derece eli kolu bağlı bir durumda olduğunu anlatır ve onu iknâ eder. Gerçekten de İstanbul Millî Mücadele yıllarında Anadolu'ya maddî ve manevî desteğini eksik etmemiştir. Yazar, Kan ve İmân'da küçük takalarıyla, düşman zırhlıları arasından cesâretle geçerek Anadolu'ya cephâne taşıyan "fedakâr lâzlar" dediği hamiyetli insanlardan övgü ile bahseder.

Ayrıca yazar İstanbul'da yerli azınlıkların düşmanla birleşerek halka zulmettiklerini, milliyetçilerin sürüldüklerini, hapsolduklarını anlatır. Ercüment Ekrem'in kendisi de Millî Mücadele yıllarında romanda adı geçen, Milliyetçilerin hapsolunduğu Arapyan Han'ında hapsedilmiştir. Bu arada İstanbul'da düşmanla birlik olup Millî Mücadele'yi baltalamak isteyenlerden de nefretle bahseden yazar, kahramanı Şazimend Hanım vasıtasıyla bunlara beddua eder.

Yazar, Kan ve İmân romanında Avrupa ile Türk medeniyetini karşılaştırarak, "Türk'e sözde medeniyet getiren Avrupa'nın gerçek medeniyetin ne olduğunu Türklerden öğreneceklerini" söyler.

Bunlar bilindiği üzere gerçek olaylardır. Millî Mücadele yıllarında, yurdu işgâl eden düşman, Türk milletine medeniyet getirdiği iddiasındadır.

Kan ve İmân romanı gerçek hâdiselerden örülüdür. Mütareke, askerinin terhis oluşu, İstanbul ve İzmir'in işgâlleri yazarın canlı tasvir gücü ile âdeta gözler önüne serer.

Ercüment Ekrem romanında Arapyan Han'ından ve işgâl yılların-

da İstanbul'daki şiddetli sansür ile sesi kısılan gazetelerden bahsederken de, cephede telsiz başındaki bir çavuşa mizah mecmuası okuturken de, mizah ve gazetecilik yönü olan bir yazar olarak kendisini hissettirir.

Tarihî hâdiselerin kronolojik olarak anlatıldığı Kan ve İmân romanı Mütareke ile başlayıp, İzmir'in geri alınışı ile son bulurken, yazarın Türkçü fikirleriyle karşılaşırız. Onun bu fikirlerini daha açık olarak İzmir'e girerken yaralanarak hemen orada şehit olan Hasan Dede'nin vasiyet mahiyetindeki son sözlerinde görürüz.

Yazar burada bütün Türkleri gönülden birleşmeğe davet eder. Eser kurtarılması gereken Musul'un yazar tarafından hedef gösterilmesiyle sona erer.

Kan ve İmân'da Millî Mücadele'nin lideri olan Mustafa Kemal'e de büyük yer veren yazar önce onu yarı efsânevi bir şekilde tanıtır, daha sonra onun birleştirici özelliklerinden bahseder. Eserde Mustafa Kemal'i merkez almamakla birlikte onun teşkilâtçı ve askerî deha gibi üstün vasıfları üzerinde duran Ercüment Ekrem onu tarihin ünlü komutanları ile mukayese ederek onlardan daha üstün bulur.

Ercüment Ekrem'in Millî Mücadele'yi anlattığı Gün Batarken, Kan ve İmân adlı romanlarından ve Millî Mücadele ile ilgili diğer yazılarından çıkan netice şudur:

1. Toplumdaki çalkantı, sürekli bir arayış ve sosyal alandaki buhran, II.Meşrutiyeti hazırlamış, II.Meşrutiyetten sonraki bozuk idâreler ve İttihat ve Terakki fırkasının yanlış kararları sonucu memleket, bir savaşlar felâketine sürüklenmiştir.

2. Birbiri ardınca gelen bu savaşlar sonunda, sorumlu olma-

diği halde, yine en büyük zararı millet görmüştür. Cepheden cepheye koşan, kanlarını korkusuzca akıtan yiğit Mehmetçiğin ailesi de karaborsacıların elinde kıtlık çekmektedir.

3. Milletın içine düştüğü durumda yerli azınlıkların rolü büyüktür. Bütün piyasayı ellerinde tutan, karaborsayı idâre eden onlardır.

4. Memleketi içine düştüğü bu durumdan, o saf bozulmamış kesimi ile yine millet kurtaracaktır. Bu sebeble Anadolu Millî Mücadele'nin merkezi kabul edilmiş, bu konuda İstanbul da üzerine düşeni yapmıştır.

5. Millî Mücadele'de kadın-erkek, genç-ihtiyar demeden yer alan millet, düşmanla savaşarak şanlı Türk destanını yeniden yazmıştır. Bunların içinde kadınların yeri özel bir mânâ ifâde eder.

6. Konu vatan olunca şahsî meseleler arka plânda kalır. Vatan aşkı ferdî aşktan üstündür.

7. Türkün Türkten başka dostu olmadığına göre bütün Türkler birleşmelidir. Eğer birleşirlerse düşman onlara kolay kolay cephe alamayacaktır.

8. İçine düştüğü kara günlerde birleştirici vasfıyla ortaya çıkarak milleti bir araya getiren ve başından sonuna kadar üstün askerî dehâsıyla bu mücadeleyi yöneten Mustafa Kemâl'in Millî Mücadele'deki yeri ve önemi kesinlikle inkâr edilemez.

9. Millî Mücadele topyekûn verilmiş bir istiklâl savaşı olarak diğer milletlere de örnek olacaktır.

Gerçekten de daha sonra Millî Mücadele birçok milletin bağımsızlık savaşında örnek alınmış, bu yönüyle kendisine dünya tarihinde eşsiz bir yer ayırmıştır.

E K

E F E N D İ L E R N E R E Y E ?

26 Ağustos 1922 tarihinde verilen Büyük Taarruz emri ile bütün cephelerde taarruza geçen Türk orduları 9 Eylül 1922 tarihinde düşmanı denize dökerler.

Zaferin bütün memlekette sevinçle kutlandığı bu günlerde bazı kişiler ise geçmişte işledikleri suçların âkibetinden korkmakta ve işbirliği yaptıkları düşman kuvvetlerinin koruması altında memleketten kaçırmaktadırlar.

Geçmişte "sonunu bekleyin" diyerek küçümsedikleri Anadolu hareketinin ve "âsî" olarak suçladıkları Kuvâ-yı Millîye'nin kesin zaferini görmek için beklemeye dahi tahammülleri yoktur.

Başlangıcından beri Millî Mücadele'nin aleyhinde olan ve sert bir politika izleyen Damat Ferit Paşa kabineleri bunların başında gelir.

Mütâreke döneminde kurulan on iki kabineden beşi Damat Ferit Paşa'nın kurmuş olduklarıdır. İstanbul'un işgâlinde sonra işgâl kuvvetleri tarafından da işbaşına getirilen Damat Ferit Paşa kabinelerinin Mütâreke yıllarında yapmış olduğu zararlı birçok faaliyetin belli başlıcaları şunlardır:

Divân-ı harplerin kurulması, İttihatçı liderlerin ve ileri gelenlerinin idâma mahkûm edilmeleri, Mustafa Kemâl'in askerlikten ihrâcı, meclise kendi taraftarlarının atanmaları Kuvâ-yı Millîye'nin "âsî ve gayr-i meşru" olduğu yolunda Şeyhülislâm'dan fetvaların

alınması, alınan bu fetvaların hükümet beyânnâmeleri ile desteklenmesi, Kuvâ-yı İnzibâtiye kararnâmesinin çıkartılması, Müdâfaa-ı Hukukuların idâma mahkûm edilmeleri, orduda geniş tasfiyelerin yapılması ve nihâyet Türk milletini hiçe sayan Sevr Antlaşması'nın imzalanması...¹

Millî Mücâdele kesin başarıya ulaşırken Damat Ferit Paşa ve işbirlikçileri memleketi terkederek kaçırmaktadırlar. Damat Ferit Paşa 22 Eylül 1922'de İngiliz polislerinin koruması altında, karısı Mediha Sultan ile birlikte trenle İstanbul'dan Avrupa'ya kaçarak Fransa'nın Nice şehrine yerleşmiştir.²

İşte Türk matbuâtında da bu gibi kimselere karşı duyulan nefret de artık rahatça dile getirilmeye başlanmış, aşırı sansürün baskısından kurtulan basın rahat bir nefes almıştır.

Günün gazeteleri, yaşanan bu zor günlerde gerek almış oldukları kararlar ve gerekse düşmanla işbirliği yaparak milleti zulüm ve baskı altında inlettikten sonra memleketi sorumsuzca terkeden bu kimselere karşı duyulan nefreti dile getiren yazı ve karikatürlerle doludur.

Ercüment Ekrem de 24 Eylül 1922 tarihinde İleri Gazetesi'nde "Muvakkar" takma adıyla oldukça ateşli ve heyecanlı bir yazı yazar.

-
1. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler, c.II, Mütâreke Dönemi, s.9,10,11,14., İstanbul 1986
 2. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s.348., Ankara 1983
- İsmail Hâmi Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.4, s.467., İstanbul 1955

İtham edici ağır bir dille yazmış olduğu bu makalesinde, Ercüment Ekrem, düşmanla birlik olan sonra da kağan bu gibi hâinlere lânetler yağdırır.

Tezimizin konusu ile yakından alakalı gördüğümüz bu makaleyi de vermeyi uygun görüyoruz:

" EFENDİLER NEREYE ?

"Muhâlif Rüesâsı Gidiyor..."

- Gazeteler -

Sabah oldu, gün doğdu, ortalık ağardı... Böyle yüzünüzü gözünüzü yıkayıp kirini pasını temizlemeden bir şekerli kahvemizi bir acı sigaramızı içmeden pašalar, efendiler, beyler nereye ?...

Mezbahalar civarında kan, bağırsak, kemik yığınları etrafında vicdanlarınız gibi kara, müz'ic, bedâvâz ve bedlikâ kargalar vardır. Karınlarını doyurmak için leş ararlar. Cife, çirkef, pislik yığınlarının üzerine konup rızıklanırlar. Sonra bir ayak sesi, bir gürültü duydular mı, havalanıp kaçışırlar.

Galiba bir ayak sesi işittiniz. Bir gelen var... Kargalar nereye ?...

İssiz kalmış, ahâlisi hicret etmiş köyleerde, kuyrukları kısilmiş, kaburgaları çıkmış, kulakları parça parça aç köpekler dolaşır. Kapıları açık bırakılmış boş evlere dalıp çıkar, serbest dolaşırlar.

Galiba köy halkı avdet ediyor, kağnılar görüldü... Aç köpekler nereye?...

Ormanlarda maymunlar olur. Sırtlanlara çakallara soytarılık ederek, daldan dala sıçrayarak, zıplayarak o çakalların himâyesinde

tuhaf, gülünç bir gurur, sahte bir vakarla, kendilerini bu ormanların hâkimi, sâhibi, serdârı imiş gibi gösterirler. Bir gün olur, yakında bir arslan kükreder, hepsi bir tarafa ağaçların en yüksek dallarına ilticâ edip miskin miskin sinerler.

Galiba arslan kükredi. Maymunlar nereye?...

Yangın yerlerinde, babaları meçhul veletler vardır. Gece köşeleri beklerler. Yıkık duvarların harâbelerin arkasına gizlenip gelen geçeni soyup kaçarlar.

Galiba o virânenin taranacağını yakanızın ele geçeceğini anladınız. Veletler nereye?...

Memleketin namusunu, milletin izzet-i nefsinin sattılar, ezdiler, pâymâl ettiler. Yunanla teşrik-i mesâi, bilmem kime dalkavukluk ederek felâkete sevinip, sürûra ağlayarak ikbâl peşinde koştular. Az kaldı Türk'ün nâmını harita-ı âlemden sildireceklerdi. Karagözlüklü paşalar, sürmeli gözlü softalar nereye?...

O zamanlar namus ve haysiyet erbâbı dilhûn, memûr zelif ve seffil, pespâyeler evvelemir ricâl muhakkar, cevâsis mergup ve makbûl idi. "Milletin hakkı!" diyordunuz, yabancıları gammazlıyorlardı. "Vatan!" diye ağlıyordunuz, darağacına çekiyorlardı. Kendi yumruklarıyla ezemediklerini hâmfilerine, dostlarına yakalattırıp tepeliyorlardı.

Siz hâkimlik değil, cellâtlik ettiniz. Siz adalet değil, zulm yaptınız. Yunanlıya taş çıkardınız; istibdada rahmet okuttunuz, dostlarınıza parmak ısirttiniz âleme kepâze oldunuz.

Biraz daha ortada kalsaydınız, şühedânın mezarlarını açacak, kemiklerini köpeklere atacaktınız.

Yabancılara hoş görünelim diye¹ sıra sıra darağaçları kurup, köşedeki Ermeni bakkala yüzelli kuruş borcu olan zavallıları ekal-
liyetlere zulmetti diye asacaktınız. Adaleti kuş kafanız böyle an-
lıyordu.

Ordularınıza Anzavur² serdar, adliyenize molla müsteşâr, di-
vân-ı harbinize nemrud Mustafa reis-i karar oldu.³
İttihatçıdır diye şuna çattınız, buna saldınız, göğsünde imân, yü-
reğinde aşk-ı vatanla silâha sarılan Türk'ün öz evlâdına bâğı de-
diniz.

Şimdi karşısında cihan serfûrû eden bu arslan yürekli in-
sanları yakından görüp utanmadan nereye?...

Kiminiz devletiniz, atûfetiniz, debdebeniz, dârâtınız, soyu-

1. Gerçekten de o günlerde birçok kişi haksız yere ve sırf İtilâf devletlerine gösteriş olsun diye idâm edilmektedir. Bunlardan biri de Damat Ferit Paşa'nın ilk sadâreti sırasında 8 Nisan 1919'da, Ermeni "taktik ve tehcir,"inden sorumlu tutularak elçabukluğu ve Divân-ı harp kararı ile idâm ettirilen Kemâl Bey'dir.

Boğazlıyan Kaymakam'ı ve Yozgat Mutasarrıf vekili olan Kemâl Bey'in idâmı Damat Ferit Paşa kabinesinin ilk cinayeti olarak büyük akis uyandırmıştır.

bk. İ. Hâmi Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.4, s.457-458.

2. Bu, Damat Ferit Paşa'nın Anadolu Hareketine karşı kurduğu Kuvâ-yı İnzibâtiye adlı ordunun kumandanı Çerkes Anzavur'dur.

3. Bu, Mütâreke yıllarında Divân-ı Harp reisliği yapan Kürt Mustafa Paşa'dır. Zulmü ve şiddeti yüzünden kendisine Nemrud Mustafa denmiştir.

bk. "2 Devrin Perde Arkası,, Hüsameddin Ertürk, İstanbul 1964, s.364.

nuz, sopunuz, dölünüz, döşünüzle Sevr muâhedesini imzalayan kaleminiz, yüzünüzün rengi aksederek kararmış gözlüklerinizle¹ kiminiz büyük büyük dostlarınızın tavsiyesi, sahâbeti, himâyesiyle eski zaman baskınından kaçır gibi rezil ve hacil sinsi sinsi nereye?...

Hani tulûât kumpanyalarının sözümlerine ona féerie diye oynadıkları birtakım oyunlar vardır. Sahnede cinler, periler, gûlyabâniler, zebâniler görünür. Zavallı, saf, namuskâr bir gencin etrafını alırlar da türlü türlü işkencelerle mahvederler. İşte siz de böyle yaptınız, sizin bu zavallı ülkeye tasallutunuz, o cinlerin, gûlyabânilerin, zebânilerin o biçâre gence tasallutuna benzedi. Hudûdları bir tiyatro sahnesi kadar daralan sâhâ-yı nüfûzunuzda neler yapmadınız neler!...

Bütün bunların hesabını vermeden, ağalar, beyler, efendiler, paşalar nereye?...

Evet, nereye gidiyorsunuz? Meddahlıktan a'yânlığa, medrese hücrelerinden Meşfate, Sabah muharrirliğinden nezârete², haydutluktan serdârlığa bir sıçrayışta irtifâ eden bu mendeburlar nereye gidiyor?...

1. Makalede "gözlükler" olarak çıkan bu kelime "gözlükleriniz veya gözlüklerinizle" olmalıdır.

2. Burada kastedilen kişi de Millî Mücâdele aleyhinde olan ve 1913'de çıkan Peyâm gazetesinin baş muharriri Ali Kemâl'dir. Peyâm daha sonra Sabah gazetesine birleşerek Peyâm-ı Sabah adı altında Millî Mücâdele aleyhinde neşriyatına devam etmiştir. Ali Kemâl (1867-1922) ise Mütâreke yıllarında Damat Ferit Paşa kabinesinde Maarif ve Dâhiliye nâzırlığı yapmıştır.

Daha geçen haftaya kadar dernekler kurup müstakbel kabineler teŒkil eden; millet, ordu zaferden zafere yıldıırım süratiyle koŒarken: "İŒin sonunu bekleyin!" diye biribirlerine teselli veren, menfa, idm iŒleri hazırlayan, yedi dvele muhtıralar veren a snepe devletliler nereye?...

AŒkolsun! İkbâl de idbr da size yakıŒır. Millette bu ulüvv-i cenâb, sizde bu surat olduktan sonra kafanız kırılmadan, ayaklarınız sallanmadan, kuyruĒunuz titremeden Londra'ya da gidersiniz, fn-i Mfne de...

Biz size "lmlerden ölüm beĒen!" diyemeden, biraz daha Œurada oturup bu hitabımızı dinlemeden nereye?...

MUVAKKAR

"

İleri, nu:1665, 24 Eylül 1338/1922, s.2.

EVLIYÂ-YI CEDÎD VE MİLLÎ MÜCÂDELE

Ercüment Ekrem Talu, Evliyâ Çelebi üslûbuyla yazmış olduğu Evliyâ-yı Cedîd ve Zeyl-i Evliyâ-yı Cedîd adlı eserleriyle kendisine büyük ün sağlarken uzun bir süre de Evliyâ-yı Cedîd veyâ Evliyâ-yı Sâñî olarak kendisinden bahsettirmiştir.

İşte Ercüment Ekrem veya Evliyâ-yı Cedîd bu eserlerinden ikincisinde sadece devrin İstanbul'unu anlatmakla kalmamış devrin hâdiselerine de temâs etmiştir.

Bilindiği gibi o günlerde devrin en önemli meselesi Millî Mücâdele'dir. Bu sebeble biz de Zeyl-i Evliyâ-yı Cedîd adlı eserden Millî Mücâdele ile alâkalı gördüğümüz birkaç metni verdik.

Bunlardan " Hikâyet-i Serencâm-ı Memurîn " adlı birinci metinde II.Meşrutiyet öncesinden Millî Mücâdele'nin kazanılmasına kadar geçen önemli hâdiseler özetlenmektedir.

" İbtidâ-yı Meşhûdât-ı Evliyâ ve Evsâf-ı Kasaba-yı Beyoğlu " adlı ve uzun olan ikinci metinden ise sâdece Evliyâ-yı Cedîd'in başından geçen bir hâdise bölümünü verdik. Bu hâdise işğâl altındaki İstanbul'da müslüman halkın hemen hemen hergün benzerini yaşadığı bir hâdise olması bakımından dikkati çekicidir.

Anadolu'da Millî Mücâdele bütün hızı ile sürerken bazı Türk dostu aydınların eserleri, konferansları ile Millî Mücâdele'nin yanında olmaları hattâ bu kara günlerde bizzât Türkiye'ye gelerek Millî Mücâdele'nin lideriyle yapmış oldukları mülâkatlar yabancı ve Türk basınında büyük akisler uyandırır. Günün gazeteleri bu gibi Türk dostlarına büyük yer verir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 6 Mart 1922'de Türk dostu olarak, yaptığı faaliyetleri dolayısıyla Claude Farrère'e Ankara Fahri Hemşehriliği'nin verildiğini yazar.¹

5 Haziran 1922 tarihinde Claude Farrère'in İstanbul'a gelişi İstanbul halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. 6 Haziran 1922 tarihli İleri gazetesi Claude Farrère'in karşılanışını şu satırlarla haber verir:

" Claude Farrère'in Muvasâlatı ve İstikbâl Merasimi "

Türklerin büyük dostu Claude Farrère dün cidden muhteşem ve samimi bir tarzda istikbâl olunarak Park'ta ve güzergâhta toplanan binlerce halkın alkışlarıyla ikâmetgâhına götürüldü. (...)

Aynı gazete Claude Farrère'in İstanbul'da mihmandârlığına " Beyoğlu Daire-i Belediye Müdîri Ercüment Ekrem'in " tayin edildiğini yazar.²

Yine aynı gazete 8 Haziran 1922 tarihli nüshasında İzmit'in Mustafa Kemâl'i karşılamaya hazırlandığını, diğer bir sütünde ise birgün evvel Fatih Belediyesinde Claude Farrère'in şerefine bir akşam yemeği verildiğini yazar. Gazetede yayınlanan ve yemekte çekilen bir resmin altında Ercüment Ekrem " Üçüncü Daire-i Belediye Müdîri " olarak tanıtılır.³

İleri gazetesi 19 Haziran 1922 Pazartesi günü Mustafa Kemâl'in İzmit'te olduğunu Claude Farrère'in ise kendisiyle görüşmeye gittiğini

1. Tevhid-i Efkâr, nr: 266-3294, 6 Mart 1338/1922

2. İleri, nr: 1558, 6 Haziran 1338/1922

3. İleri, nr: 1560, 8 Haziran 1338/1922

söyler:

"Başkumandanımız Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri İzmit'te: Kocaeli Mintikasını teftişe gelen Başkumandanımız İzmit'i teşrif ettiler. Merâsim-i İstikbâliye fevkalâde parlak, halkın meserretti pâyânsız; Claude Farrère Başkumandanımızla mülâkâta gitti."¹

Claude Farrère'e bu seyahati sırasında refâkat edenlerden biri de Ercüment Ekrem'dir. Aynı akşam Mustafa Kemâl tarafından İzmit'te Claude Farrère şerefine bir yemek verilir.

Claude Farrère İzmit'ten döndükten sonra 23 Haziran 1922'de İstanbul'dan ayrılır. Ercüment Ekrem daha sonra intibalarını Zeyl-i Evliyâ-yı Cedîd adlı eserinden seçtiğimiz üçüncü metin olan "Kenzü'l-iber Fî Seyahâtü'l-Farer" adlı makalesinde kaleme alır.

Son üç metin ise sırasıyla İzmir'in kurtuluşu, Lozan konferansı ve işgâl kuvvetlerinin İstanbul'u tahliye etmeleri ile ilgilidir.

1. İleri, nr: 1571, 19 Haziran 1338/1922

HİKÂYET-İ SERENCÂM-I ME'MURÎN

Âsitân-ı vatandan taşra çıkup Bâb-ı Âlî şahrâhından yukarı ci-
hete şedd-i rahl itdiğimizde yemin ü yesarımıza atf-ı nigâh ile gör-
dük kim marrîn ve âbirinden pek çok kimselerin reng ü rûyî mütegayyir
olup hemân cümlesi marizû'l-hâl ü meşiyî ve harekete âdeta bimecâl
gelüp geçerler. Anların bu manzara-ı hüzn-âlûdu fakirin dikkatini cezb
ve rikkatini celb itmeğin içlerinden birine selâm virüp istifsâr-ı
hâtırına şitâbân oldum. Ba'zı gûnâ hoş-pîşi müteakip fakîr eyittim:

— İşbu belde-i tayyibe dördüncü iklim üzre kâin olup âb-ı ha-
vası sehl ü mutedil olmakla halkın selim ü sağ ve reng ü rûları ağ ol-
mak lâzım gelirken nice olur ki bütün gördüğüm canlar zâif ü nâhif ve
mütegayyir ü'l-levndir.

Yoksa siyam hâli midür ve mübârek ramazanı karşılamak muradı
ile cem'-i ehl-i belde sâim midir dedim.

O dahî savt-ı bülend ile ah idüp şu yolda cevap eyledi:

— Çelebi kıyafet ve güftârından âyândır kim cenâbın garibü'd-
diyâr bir seyyâhsın ve uzun müddetten beridir ki bu şehr-i Kostanti-
niyye kudûmünle müşerref olmamıştır. Zira üç dört yıl vardır ki
tali'-i nâsâzımız diğer-gün olup işbu Âsitâne-yi Saâdet bir meşher-i
azîm-i sefâlet olmuştur. Bu gördüğün âdemler Cümle Atalâf fukarası-
dır. Ve savm-ı Hazret-i Dâvud ile me'lûf sülehadır.

dedikte fakîr, ketm-i hayrete kâdir olamayup:

— Ya hu! Heft iklim-i cihânı Zengibâr ü Mısır ü Hindûstan'ı,
İran ü Turan'ı, Memalik-i Nemçe vü Alaman'ı diyâr diyâr geşt ü güzâr

ve nice ulemâ ve hükemâ ile cân sohbetleri idüp yetmiş iki dürlü ilm ü fenden icâzet aldum. Ehl ü üstâd-ı kâmil kimselerden Farisî, Arabî, Süryanî, Yunanî, Türki, kâr, nakş, savt, amel, zikr, tasnifât, akvâl ve edebiyâtta nazım ü nesir, bahr-i tavil, kaside, terkip ü terci-bend, mersiye, ıydiyye, bahariyye, muâşşer, müsemmen, musabba, müseddes, muhammes, murabba, gazel, kıt'a, dübeyt, rübaî, muamma, ilm-i musîkîden yegâh ü dügâh, şeş-âgâz ü rast, İsfahan ü Nişâbürek, Nikrîz ü Mahûr, Irak, Huseynî, Nevâ, Uşşak, Sâbâ vü Muhayyer; ve ilm-i nücûm ve usturlâb ve kimya ve simyâ ve tarih ve coğrafya ve hutut-ı nefîseden hatt-ı celi' sülûs ve nesih, ta'lik ve nestalik, kûfi muhakkak ve reyhânî ve divânî, siyâkat, rik'a ve gubârî, müselsel ü deştî ve Uygurî ve tevemân ve tezhîp ve teclit ve daha nice nice maarif ü sanâyi' taallüm eyledim.

Turuk-ı alfiyyenin kâffesi malûmumuzdur ammâ ki tarikât-ı Atalâiyye meçhûlümüzdür; dedim.

Hemândem fakiri eynimizden tutup ve tenhâca bir kenâra çeküp şu vechile nakl-i hikâyet-i garibeye şuru' eyledi.

Hikâyet-i garibe vü acayibe güfte-i me'mûr-ı bîçâre:

— Ey cân-ı azîz! Bu kıssayı cân ü gönülden dinle ki gubâr-ı nisyan ile müstetir esrâr-ı hâfiyedendir. Bak, bunca fakara-yı millet ve bîçâregân-ı ümmet ne yüzden ve nasıl mağdûr ü perişân oldu? Evvelâ Sultan Abdülhamid Han'ın evâhir-i saltanatında makarr-ı taht-ı saltanat olan işbu şehr-i şehir içre cümlemiz bâb-ı âlî-yi Hükûmete intisâb ile silk-i memuriyete dahil olduk. Herbirimizin cânib-i mîrîden beytü'l-mâl-ı müsliminden kifâyet üzre maâş-ı nuhassasamız var iken ba'zen her üç veyâ dört mâhda bir kere almak nasib olur ve fakat âlâ kadrü'l-îmkân

geçinüp gider ve Cenâb-ı Hâk'la beraber Hakan-ı Zemana rûz u şeb ev-
kât-ı hamsede vâfir duâlar vü senâlar ider idük.

Amma ki sultan-ı müşârunileyh su-i karın yüzünden rah-ı adl ü
insafdan inhirâf birle vadi-i zulme sapdıқта cümle reayâ vü berâyasın
dilgîr idüp nihâyetü'l-emr memâlik-i şahânesinin bazı aksamında fitne
vü fesâd ocakları mahfice tütmeğe başladı. Bu suretle mülki tehlikede
gören erbâb-ı hamiyet sehl-i akd-i meşveret eyleyüp tûl u dıraz mü-
zâkerâtdan sonra "İttihad ve Terakki" nâmıyla bir cemiyet vücûda ge-
tirip def'-i şer ü mezâlim ve tesis-i adâlet kasdıyla Rumeli'nde kâin
Selânik şehrinden Der-i devlete şitâbân olup idâre-i zâlimeyi teme-
linden yıkıp nâsı hâlâs ettiler.

Amma çok vakit geçmeden bu cemiyet erkânından dahi mizacları-
na hâlel târif olup zâlim bir iken bin oldu ve bir nice eyyâm sonra
Devlet-i Âliyye küffâr aleyhine muhârebeye girişdikte bizimçün felâ-
ket ve sefâlet devri başladı. Meskûk akçenin yerine matbu' varakpâre-
ler kâim olup dahil-i memlekette kaht u gılâ baş gösterdi. Nice güzî-
de civanlar dâne-i kazaya kurban olup ekaribi bunda gubâr ü türâb ve
remâd ile alûde bir nev'i macun-ı matbuhı, ekmek niyetine ekl ile
ilel ve emrâz gûnâ gûnâ arz-ı vücûd eyleyüp dururken inân-ı hükûmeti
yed-i kudretlerinde bulunduran eşhâs penbe misâl has ekmek yirlerdi.

Ve her nev'i emtianın bey' u şirâsı âmmeye memnu' olup aceze-i
müslimîn galf bedelle emvâta kefen tedârîki için zımmîlere müracaatâ
mecbur edildiler. Zira ki men'-i ihtikâr vesilesiyle acîb ve garîb
vâsi' şebekeli bir dolap kurulup kefere-i merkuma vesâtetleriyle cerr-i
nukud onlarca matlûb ve maksûd idi.

İmdi biz tatvîl-i kelâmdan içtinâb ile kıssamızı ihtisâr ide-

lüm: Harb-i meş'um hitâma irdikte işbu erkân-ı İttihâd aceze-i ibâdı yüz üstü birağub birer birer irtikâb-ı züll-i firar eylediler. Vu bunları ortada bulamayan küffâr-ı gâlibe bâr-ı mes'uliyeti dûş-ı millete tahmil ile ümmet-i Muhammed'i enva'-i ezâ vü cefâ ile ta'zib ettiler. Zulm ve itisâfda Firavun ve Timur'u, Cengiz-i bî-şuuru fersah fersah geride bırakan kavm-i İngilüz küll-i yevmin gûna-gûn sebep ve bahâneler icâdıyla fukârâ-yı mü'mininini canlarından bezdirircesine soydular. Hakka ki hilâfım yok, hakikat böyledir. Ancak bu ahvâl Gayretullah'a dokunmakla, Cenâb-ı rabbü'l-ibâd, Mustafa Kemâl kulunu tahlis-i ehl-i tevhide memur buyurdu.

Müşârünileyh dahi ılgar ile Anadolu yakasına geçüp ve elhak izhâr-ı kerâmet idüp tez zamanda cesim bir ordu vücûda getirdi. Anınlâ küffâra hamle idüp leşker ü cüyûşunu târ-mâr ve zulmüne nihâyet vermeye icbâr eyledi. Cümle ehâli-yi belde sâyesinde taze can bulup Cenâb-ı Zülcelâle yüz bin kere hamdettiler. İşbu gaza-yı garra neticesi, ol esnâda şâgil-i serîr-i devlet olup 'adâ-yı dîn ile müttefik bulunan Sultan Vahideddin el-hâin-i hâif fehvâsınca bir pâre İngilüz sefinesine râkiben firâr eyledi. Andan icmâ'-yı ümmet kararıyla hakk-ı hâkimiyet eyâdi-yi millete intikâl eyleyüp hak yerini buldu.

Velâkin eslâfın hatası yüzünden Bâb-ı Devlete bî-hesâb peydâ-yı intisâb etmiş binlerce fukara, bâziçe-yi inkılâb olup yüz üstü kaldılar ve ezelden berü teşne oldukları adâletten nasibedâr olmak için Engerü şehrinde münakid Büyük Millet Meclisine sığındılar. Başta halâskâr-ı İslâm, arsa-yı celâdette şîr-i benâm, mahbûb-ı cenâb-ı sey-yidü'l-enâm Gâzi Mustafa Kemâl Paşa Efendimiz olduğu halde cemâ-i evliyâ-yı umûr mağdurluğumuzu tasdik ve hakkımızı teslim ile derdimize

çâresâz olmağa karar vermişler ise de Atalay nâm-ı zât biz zavallıların fîsk u fücûr ile me'lûf dâmen-alûde bir kirve-i sefihâ olduğumuzu iddia etmekle el-yevm nân-pâreye muhtaç aç ve bî-ilâç muntazır adl ü ihsân olan fukâra-yı sâbirîn ya'ni kâfile-i me'murînin fukâra-yı Atalâiyye diyü tevsimi beyni'l-ihvân âdet olmuştur.¹

Me'mur-ı merkum daha nice kelimât idüp fakiri deryâ-yı hayrette puyân eyledi. Amma hakîr-i pür-taksîr ve kalilü'l-bidâa edâ-yı nesr ü inşâda muntazamâne arz-ı kâlây-ı ma'rifeti, sühân-perdâzlığı o kadar kasdetmeyüp "kellimin-nâse alâ kaderi ukûlihim"² mazmununca beyyin beyyin ve lisân-ı sâde ile bu kadarın zabt u tahrir iderek iktifâ ederim, vesselâm!

1. Metinde adı geçen kişi Besim Atalay'dır. Bu konuda bak: T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c.4, sh.550-552, İş Bankası yayınları, Ankara 1985,

2. "İnsanlara akılları ölçüsünde konuşuruz" meâlinde meşhur bir söz.

İBTİDÂ-YI MEŞHÛDAT-I EVLİYÂ VE EVSÂF-I KASABA-YI BEYOĞLU

Ferdâsı gurre-i Ramazan olmağla ber-vech-i mukarrer İstanbul şehr-i şehir-i bî-nazîrinin dâiren-mâ-dâr etrâf ve eknâfın tâvâf idüp ve semt semt, mahâlle mahâlle ziyâret eyleyüp ayân ü kibâr, ricâl ü sıgârıyla ideceğümüz can sohbetlerin nakl ü takrir ve meşhûdât-ı âcizânemizi kilik-i hakikatle zabt ü tahrir kasdıyla salât-ı zuhru müteâkip fakirhânemizden taşra çıkup yola revân oldum.

(.....)

Bunda bir macerâ-yı garib geçirdük kim takriri gerektir. Ma'lûmdur ki Devlet-i Alfiyye hâlen 'adâ ile akd-i musâlâha etmemiş olmağla bir mikdar leşker-i küffâr şehr-i İstanbul içre serbestçe geşt ü güzâr idüp bazı keştîleri dahi el-yevm Boğaziçi'nde ve Beşiktaş pîşgâhında durmaktadır.

Fakîr-i pür-taksîr o gün bunları gördüğümde dilhûn olup ve dayanamayıp tâ cigergâhımızdan kopan bir âh-ı memdûd ile:

" — Vatan! Vatan! "

diyü telehhûf itdüm. Ol esnâda yanımda duran bir Frenk pür-tehevvr kesilüp üzerimize hücum ile kendi dilinde bazı gûna bed-kelimât etti.

Hakîr, kâfir-i merkumun esbâb-ı hiddet ve şiddetini bilâhere tahkîk ve ta'mik edince anladım ki "Vatan" lâfzı lisân-ı Efrençde "def'ol!" dimege gelüp mesfûr bu yüzden münfâil olmuştur. Amma ki fakir keyfiyetten gâfil olup bir gûna sun'-ı taksirimiz yoğidi.

KENZÜ'L-İBER Fİ SEYAHATÜ'L FARER

İşbu binüçyüz kırk senesi şehr-i şevvâl-i mükerreminin yirmibirinci pazar günü Klod Farer nâm-ı zımmî İznikmit cânibine azimetle anda ârâmsâz-ı cunûd-ı İslâmiye'nin rü'yet ve sohbetiyle tenvir-i dide-i ibret ve tenşit-i dil-i pürkasvet-i niyyet idüp refâkatinde fakir-i pür-zünûbdan mâ'da elhâc Hâfız Velid Efendi ve Macid Çelebi olduğu halde vakt-i Şâfiide konağın terk eyleyüb enzâr-ı ağıyardan ihtirâzen mahfice Vezir İskelesine andan dahi boştârde-i emânet-penâhiye râkiben Salıpazarı pişgâhında resen- bend-i ihtişâm ve azâmet duran "Tefârik" nâm-ı seffine-i mehâbet-i defineye vâsıl oldu.

Sath-ı derya revgân-ı zeyt-vâr-ı mücellâ seffine-i mezkûre ise icrâ-yı sefere müheyyâ olmağın âfitâb-ı fezâ-yı semâda bir mızrak kaddi yükselip kâinat nurıyla pür-tâb oldukta cümle keştibân, kendü lisânlarında:

— Allahümme Yâ Hâdi! Âsân eyle yolumuz diyü duâlar iderek bâdbân-küşâ-yı azimet olduk.

Sefinemiz bahîre-i Marmara sahilinde kâin Cazu Bostanı nâm-ı mahallin hizâsına geldikde Kapudân lehçe-yi efrenc üzre:

— Vedet! Vedet!

diyü nidâ idüp ve ol mahalde fonda-yı timur eyleyüp tiz sahile bir zevrekçe isâl eyledi. Biraz sonra gördük kim pehlüvân-ı rüzgâr her iki deryâda nâmdâr Hâmid Çelebi, huzûr-ı mehîbinde mûrane bir vaz'-ı tavr ile lertzân ü hirâsân duran sahibü'l-vakt Ahmed Emin nâm zât-ı şerif-i zâif ü nahif ile beraber bi'l-vürûd bizlere iltihâk eylediler.

Muşarünileyh Hamid Çelebi begâyet-i cesimü'l-vücûd olup seffine-

nin ipten me'mûl nerdübânına âsıldıkta keşti ol suretle yan tarafa meyl etti kim az kaldı devrileyazdık. Fakîr-i pürtaksir ol esnâda fart-ı havfdan:

— Bre meded! diyü feryâd ü figân ittüğümüzde gerek Kapudân ve gerek Farer cenâbları merhâmete gelüp kendü lehçeleriyle

— Boncurnu! Kes kısa kısa, yollu kelimât ile tatyib-i hâtır-ı âcizânemize şitâbân oldular. Bilâhere ma'lûm-ı abidânem oldu kim mekr-i lisân-ı Efrençde meded lâfzı, "aman borçlarım!" dimeğe gelüp mesfurân abd-i fakîri müstağrik-i düyûn olduğumuzdan nâşi feryâd eylerüz zann-ı bâtılında bulunmuşlar, Hâfezanallah.

Ba'dehu seyr-i seri ile kâmil dört saatte İznikmit kasabası pîşgâhına vusûl-ı müyesser olduk. İşbu kasaba sahil-i bahrde kâin olup leb-i deryâsı bir baştan bir başa râyât-ı Osmâniye ve Frenk-i pür-renk bandıralarıyla âreste idi ve rûz-ı mahşerden nişân veren bir cemm-i gafir anda hâzır olup gulgule-i hoş-âmedî arşa peyveste olurdu.

Sath-ı bahrde nice zevrâkçeler derûnunda fevc fevc istikbâle şitâbân olan halk yekdil ü yekzebân olarak:

— Yaşasun!

âvâzeleriyle güyâ eflâkî çâk çâk iderlerdi. Azîm temâşâ oldu. Taraf-ı zi-şân ü şeref-i müşfiriden berâ-yı istikbâl gelen hey'et bizleri "bi'l istihsab" kenara isâl eyledikte ahâlinin heyecânı mertebe-i kusvâya varup râkib olduğumuz adımıbil gerdûnesi ân-ı vahidde şükûfesâra dönüp libâsımız gülgûn oldu.

Pîr ü civân, zenân ü sıbyân etrâfımızı ihâta idüp gerdûneyi anlar cer iderlerdi. Bu suretle esvâk-ı kasabayı kâmilen dolaştık ve biraz sonra misâfir edileceğimiz hâneye sehl ulaştık.

Zuhra deġin icrâ-yı letâfet ü tehâret ve tebdil-i câme vü kıyâfet sadedinde hânemizde ârâm eyledikten sonra hemen huzûr-ı bâisü's-sürûr-ı müşîriye varıp rûmâl-i hürmet ü minnet ve müstağrak-ı iltifât-ı girân-kıymet olduk. Ba'dehu müşîr-i Skender-zamîr-i müşârünileyh cümlemizi kendileriyle birlikte taâma med'uv kılup bilece sofrâ-nişîn ve nevâleçîn olduğumuzda esnâ-yı taâmda fakire tevcih-i kelâm eyleyüp:

— Evliyâm! İşbu diyâra hoşgelmişsin! Mukaddemin mübârek bâd! buyurdukte fakir dahi hâzır cevaplık idüp:

— Belf serdârım'. Elbette ki mukaddemin mübârek ola. Zira bu mukaddes toprağın, bu hâk-i pâkın kâffe-i berekâtından hisse almışuz. didüm. Gâzi Pâşâ Efendimiz kelâmımızı takdir ü tahsin eyleyüp:

— Âferîn Evliyâm! Hezâr, ihsânet! Mukaddemâ vücûdumuza bir aralık nâ-mizaclık ârız oldukta senin kitabını kıraatte demgüzâr olduk. Var ol! Cenâb-ı Feyyâz mutlak-ı kalemini kavî, gönlünü ekdâr ü âlâmdan berî kılsun.

diyü nice hoş âyende elfâz ile mertebe-i ikbâlimizi füzûn u dîl-i mahzunumuzu mesrûr ve memnun eylediler.

Andan müsâade-i müşîrânelerini bi'l-istihsâl huzurlarından müfârekat birle Yunan-ı hâk-sârın ve müşevvikîn-i bed-girdârın ihrâk-ı binnâr eylediği mahâllâtı geşt ü güzâr ederek hânemize avdet ve ahşâmı-sı leşker-i herdem manzûr ve muzafferimizin tertipkerdesi ba'zı gûnâ lu'bdebâzlıklar temâşâ idüp gice dahi bi't-tekrar sımâh-ı serdâr-ı muazzamdan hissemend-i ni'met olduktan sonra uzletgâhımıza çekildik. Bu hilâlde Hâfız Velid Efendi gaybûbet idüp cümle halk dūçâr-ı telâş oldu ve derûn ü birûn-ı kasabada dellâllar nidâ ittirüp:

— Âsitâne-yi âliyye'den gelen Elhac Hâfız Velid Efendiyi bir

gören veya ki nerede idüğünü bir bilen varsa cânıb-ı belediyeye ihbâr etsün! diyü nâsa tenbih olundu. Meğer mûmâileyh Velid Efendi, istikbâle gelen halk miyânında bir çok zenân görmekle dūçâr-ı fart-ı hiddet olup erkenden hücrelerine ilticâ ve anda cümle hâtun kişilerin mahvına duâ eyleyerek ba'dehu hâb-ı rahata varmış imiş. Fakir kendisini böyle vakitsiz uykuda görüp sebebin pürsiş ettiğimizde huşûnetle cevap idüp tâ-be-sabah yanımıza gelmedi.

Ferdâsı erkenden hâbdan bîdar olup maiyyet-i müstevcibü'l-mefhâret serdâr-ı azâmîde şimândüfer'e râkiben yine ibadullah'ın alkışları arasında evvelâ "Derbend-i Kebir" sonra "Adapazarı" cânibine azimet olundu. Esnâ-yı râhde müşâvir müşîri Münîr Efendi fakire tevcih-i hitâb idüp:

— Evliyâ Efendi! Cenâbını yorgun gördüm. Nicesin? Yoksa nâ-mizâc olmayasın.

didükde, fakir eyittim:

— Sultanım hakka ki bitâb ü tûvânım. Dūçâr olduğum hâlete Fenâfi'l-Farer derler. Onbeş gündür cism-i zaffim firâş yüzü görmedi. Geçen gece, bir dostum beni ma'nâda otururken görmüş. Hüsn-i tâbir eyledi.

Münîr Efendi handân olup:

" — Yaşa Evliyâm! Pîr ol! Hakka ki zarif bir dervişsin. „ yollu iltifât etti.

Adapazarı'nda kâmil üç saat ârâm idüp ve Gazi Paşa Efendimiz Hazretlerine arz-ı veda' eyleyüp ayrıldığıımızda Paşa-yı Müşârünileyh Hazretleri Kold Farer çorbacıya bir gümüş saplı musannâ kırbaç, bir top destârlık dülbend, bir top donluk kırmızı çuha, serâsere kaplı bir samur kürk, bir re's-i küheylân-ı sabâ-reftâr, on nefer de Yunanlı köle

ihsan buyurdular. Amma ki Klod Farer köleleri ba'del-kabûl:

— Şanlı Serdârım! Müsâde buyurulursa bu mendeburları şunda âzâd edeyim. Kulunuz bunların ne makûle hâin, ârsız, yüzüz, bî-hayâ oldukların bilürüm. Havfım oldur ki memleketime bunlardan bir neferini götüreceğ olsam, hemşehrilerim beni mâdâmü'l-ömr tel'in ederler diyüp tekrar îde eyledi. Bâ'de Pâşâ Efendimiz Hazretleri Hâmid Çelebiye dahi bir samur hil'at ihdâsını arzu buyurmuşlarsa da mumâileyhin cüssesine göre hil'at bulunamadığından mercandan ma'mûl bir hilâl ih-sân eylemişler ve Ahmed Emîn Efendi'ye Kütahya masnuâtından bir ibrik ve bir saksı derûnunda nâfide bir Malta eriği fidanı, Hafız Velid Efendi'ye bir Gürcü câriye, Yesâri hattıyla bir Zenânnâme-i Fâzıl, fakir-i pür-taksire dahi bir kese kuruş, bir kat libâs-ı fâhir, bir musannâ devat ihdâ buyurmuşlardır.

Cümlemiz, memnun ve mesrûr şâd ü handân mersâ-yı Dersââdete müteveccihen Tefârik sefinesine bi't-tekrar râkib olup, salyâ-yı timûr idüp tahrik-i çarh-ı azîmet eyledik. Ancak Elhac Hafız Velid Efendi, cephe-yi harbi ziyâret murâd idüp anda kalmağın bizlerin bi's-selâme Âsitâne-i alfiye'ye vusûlümüz müyesser oldu.

FETH-İ İZMİR VE SİTÂYİŞ-İ ÂLÂY-İ AZİM

Küffâr-ı hâksârın ümmet-i Muhammed hakkında revâ gördükleri mezâlim-i şenfa yevmen fe yevmen tezâyüd edip hadden aşırı mertebeye vâsıl olmağın gayretullaha dokunup işbu bin üç yüz kırk bir senesi Muharremü'l-haramı evâilinde Ankara şehrinde azım meşveret olup devletlû, kudretlû, mehâbetlû Pâşâ-yı dünya-penâh efendimiz cemî serdâr ve bostancı ve çarhacı ve tuğ ve tabl ve alem sahibi mîr-i mîranları huzuruna celb edip eyitti: " Âlem-i menâmda gördüm ki İzmir sahrasındaki namazgâha nice kerre yüz bin ümmet-i Muhammed cem'olup def'i belâ için dua ve şühedâ-yı deşt-i Kerbelâ hürmetine Hak Taâlâ Hazretleri'nden niyâz ederler kim, bu İzmir Anadolu hâkinden olup Yunan-ı mel'ânet-ünvânın yedinden hâlâs bula. " Fakîr dahi anda hâzır olup ibâdullahın bu duasına âmin dedim. " İnşaallah kâfir an karîb münhezim olup ehl-i İslâm zulmden âzâd ve nâşâd gönüller şâd olur. Ve dahi İzmir ve İstanbul ve Edirne bilâdımız üzerinden nuhûset mündefî olup âlem saâdete erişür. İmdi her biriniz " yâ galiben gayre mağlûb " zikrin ederek meydân-ı ma'rekeye varasız. Allah işlerinizi âsân getire. "

Anlar dahi ifâ-yı resm-i ta'zim edüp ve dîn-i mübîn gayretine hizmetlerine mukayyed olup leşker cem'ine mübâderek kıldılar. El-azametullah, tarfetü'l-ayn içre dağ taş, deş ü hâmun âdem deryası olup mevc urdu.

İbtidâ âlây-ı azım ile İsmet Paşa nice yüz bin asker-i İslâmı Karahisar-ı Mengi sahrasına geçirüp a'dâ üzerine haydârane savlet eyledi. Zümre-i küffâr neye uğradığın bilemeyüp ve sadâ-yı: " Allah

Allah! „dan tevahhuş edüp mânend-i fâr irtikâb-ı züll-i firâr eyleyüp Uşak kasabası kurbunda tahassun eylemekle Pâşâ-yı nâm-dâr aman vermeyüp, heman dem yetmiş yedi tabur piyade askeri ile kefere-i merkumeye yeti-şüp, saf saf olarak haymeler kurup bağlar kenarında metrise girdiler. Andan sonra on sekiz takım topçu dilâverleri, iki yüz pâre Şâmî topları, kırk pâre balyemez ve flomborne zeyn edüp kûşe kûşe yüz bin nefer yarar pür-silâh şebâz yiğitler hizmette olup cümle esbâb-ı muzafferiyeti âmâde ettiler.

Ferdâsı asker-i İslâm şevke gelüp: "Elbette ve elbette kâfirleri tepeleriz!" deyu ısrar eylemekle Pâşâ-yı müşârünileyh bu dilâverleri zabta kadir olamayup: "El hükmi-lillâh!" deyüp inân-ı esb-i sâbâ sür'aten sür'atle cânib-i Kasaba'ya sürüp bir hamlede zabt ü teshir ve Yunan-ı bî-imânı kahr u tedmîr eyledi.

Ol hengâmede sergerde-i leşker-i küffâr Hâcî Anesti nâm zımmî alel-gafle İzmir hâk-i pâkinden mündeff olup, Trikopolis nâm çorbacı merkumu istihlâf eylemiş ise de mezkûr dahi hikmet-i Hudâ tesellüm-i umûra vakt bulamayup medine-i Uşak civarında perde-i zenbûru ardında ve kendi miyânelerinde müşâvere üzre iken bir nefër Türk sipahisinin yedine esir düşüp karargâh-ı İslâma getirilmekle mûcib-i sürûr-ı azîm oldu.

Andan cüyûş-ı müslimîn cûş u hurûşa gelüp her nefer bir şîr-i ner ve belki her biri eroğlu er, server-i dilâver kesildi ve şemşîr-i âteş-tâbını eline alup düşmeni dahi önüne katup sürdü. Düşmen alayları bu hamle-i kahramanâne karşısında bölük bölük olup sibâ gibi ra'd-vâr gürleyerek kılınç uran bahadırân-ı Etrâk huzurunda harâb ü yebâb oldular.

Kral Konstantin menhûsunun talihi bu suretle diğ er-gûn olıcak cünûdunu zabt u rabta kadir olamadı. Efrâd-ı Yunaniyye cümleten kaçmak sadedine düştüler. Kaçan ki asker-i İslâm mahrûse-i İzmir kenarına muvasalat eyledi, leşker-i küffârın yed-i Etrâke geçmeyen bekayâ-yı bi-hayâsı sahil-i bahrda resen-bend nice keştlere can atup ve salpa temür edüp "avanta kayak!" diyü bâd-bân-küşâ-yı azîmet oldular.

Müteâkiben salt ve sebük-bâr atlı Türk süvarisi şehr-i İzmir'in küşâde duran yedi kapısından dâhil olup arkasından piyadeler dahi ilgar ile erişüp ahâli-yi belde mesrûr oldu. Ol esnâda Haris Domuz nâm kıssis-ı mel' anet-enîs akdemce müslimîne revâ gördüğü zulm-i şeniden dolayı hâkim-i şer' huzurunda muhakeme edilmek üzere götürülürken firâra mütasaddî olmakla dâne-i kazâ isabetiyle ma'dûm oldu.

Henüz İzmir kasabası tamamen küffârdan tathir olunmamıştı kim müjdesi mahrusa-i İslâmbol'a erişüp sekene-i İslâmbol makam-ı tahmîdde ser-be-zemîn-i şükrân secdeye kapandılar ve İzid-i Müteâl'e hamd ü senâ edüp tâze can buldular. Şehr-i Konstantiniye bir uçtan bir uca bayrak ve flândıra ve sancaklarla bir fezâ-yı lâlezâra dönüp bin bir yerde tabl u turalar urulup ve nây u sur-nâ, tanbur u santur ile Hüseyin Baykara fasılları icrâ edilüp şeb-tâ-be-seher şâdmanlığ edilüp zemîn ü âsümân güm güm gümlledi.

Halk fevc fevc Fâtih, Sultanahmed, Bâyezid vesâir meydanlara şitâban olup desteler teşkil ve envâ-ı fenârlar ve meş'aleler çerâğân edüp tehlîl ve tekbir âvâzeleri evce peyveste oldu. Ve dahi bezm-i rezmin serdâr-ı nâm-dârı, cihân-ı İslâm'ın münçî vü halâskârı, arsa-i şecaatin fâris-i çâbük-süvârı heybetlû, azametlû, mezîd, mürüvvetlû

serdâr-ı ekrem, mefharü'l-ümem, bâni-i sâlis-i bünyân-ı devlet el-Gazi Mustafa Kemâl Pâşâ-yı âlf-menkabet efendimiz vasf u sitâyişlerinde nice kelimât irâd edüp müşârünileyh hazretlerini Cenâb-ı Rabb-ı Müteâl'in hıfz-ı samedaniyyesine emanet birle sıhhat ü afiyet-i cihân-kıymet-i sipehsalârfilerine ez-dil ü cân duâ-hân oldular.

Amma hâinân-ı bed-fiâl ve Miletıyus kissıs ve Konstantin Kral ve Papulas sergerde ve Hacı Anesti ve Deli Yorci ve daha nice nice hâin keferenin ve merkumâne zahır ve şerik olanların yegân yegân nâmların tefevüh birle müteâkıben bir ağızdan: "Kahrolsun!" diyu feryâd eylediklerinde "el hâin ü hâif" fehvâsınca lertzân ü hirâsân olan küffâr-ı bed-girdâr ve monlâ-yı müsteşâr ve sair bu makule esâfil-i kem-ayâr birer küşede ihtifâ ve istitâr edüp tevbe ve istiğfar eylediler.

Bu minvâl üzre cemî halk bir âlây-ı azîm ile ve vak'u vâkarlarıyla müeddebâne ve muhteşemâne başluca cadde ve esvâktan ubûr ederek Mihrân-ı bezirgân'ın neşreylediği Peyâm-ı sabah cerîdesinin matbaası önünde tevakkuf edüp bermücib-i kanun-ı adalet recm eylediler. Ve bazı lâtife-gû kimesneler tehzîl makamında:

"Atılan taş, kırılan kelle-i Mihrân olsun!" diyu hoş-âyende kelimât irâdıyla cemaatı handân ederlerdi.

Sitâyiş-i âlây-ı azîm; evvelâ Dârülfünûn tüllâbı ellerinde kebîr sancaklar ve kollarında allı beyazlı bâzû-bendler olduğu halde tarîk-ı âmları tathîr ederek ve yemin ü yesârında olan temâşâcılarının izdihâmını küşade kılup ubûr ettiler. Andan ibtida mekâtib-i umûmiye talebesi vâcibü'r-riâye muallimîn başlarında olduğu halde çâpük ü çâlâk öyle geçtiler kim ta'bir olunmaz. Ba'dehu esnaf cem'iyâtı kimi gerdûnelerle, kimi dahi piyâde olarak ve yedişer kat mehterhâneler urup ve

" Yaşasın Mustafa Kemal Paşa ", " Kahrolsun düşman " sadâlarını ayyuka çıkarup mürûr ettiler. Kâmil üç saatte o vâsî Divanyolu mâlâmâl olup âdem deryâsı aktı, bazı müsinn ihtiyarlar " böyle deryâ-misâl alay ubûr ettiğın görmedik " dediler ki, hakka ki doğrudur ve bir padişah asrında böyle şâdmânlık olmamıştır. Meğer birkaç yüz sene evvel ola. Cem'ıyyât-ı esnâfı ta'kiben talebe-i ulûmdan bin adet mülebbes ve muhteşem talebe-i ulûm âvâz-ı bülend ile tekbîr alarak mürûr edince hey'etten ağlaşmadık kimse kalmadı. Andan şehr-i İslâmbol tulumbacıları, reisleri kehîl atlar üzerinde, kendüleri piyade, gâh u bî-gâh: " Yedi düvel ile başa çıkan yaman millet köleleri! " diyu na'ra atup güzergâhta tek tük müsâdif oldukları kâfirlere birer gûna rîş-i hand ederek geçdiler. Akablerince İslâmbol müselmânlarından bir cemm-i gaffr, Mustafa Kemal Paşa ve sair dilâverân-ı ümmetin tesâvirini eyâdi-yi ihtirâmda taşıyarak ve dokuz kat mehterhâne deve köslerine darbeler urarak ve ra'd-âsâ gürleyerek ubûr ve makarr-ı küffâr olan Galata ve Beyoğlu semtlerine Kağıthane ve Silâhtarğa cânibinden mürûr ile izhâr-ı mehâbet eylediler ve İzmir alayı böylece tamam oldu. Amma biz nâ-tamam tahrîr eyledik. Zira bu alayı manzûrumuz olduğu vechile tahrîr eylesek tomar dırâz olur.¹

1. Bu metin daha evvel Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan " Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal „ adlı antolojide yeni harflerle yayınlanmıştır. (c.II. s.975)

DER BEYÂN-I SEBEB Ü SURET AKD-İ KONFERANS FÎ MEDİNE-İ LOZAN

Ceng-i Umûmiden sonra Etrâk-ı zahmâkın bir dahi iktisâb-ı kuvvet ve îade-yi şân ü şevket itmeyecekleri zehâb-ı nâ-sevâbile bilâd ü kılâ'ı kendi miyânelerinde pay idüp İzmir şehr-i şehîrini Aydın iliyle birlikte Yunan-ı mel'anet-üinvâna bîşkeş çekmiş olan İngilüz ve Efrance ve Dalyan küffârı devletlü Gâzi Paşa-yı âlişânın himmet-i merdânesiyle mezkûr İzmir kasabası tarafımızdan zabt u teshir oldukça begâyet mahcub olup:

" — Bir hoşça sulh u salâh olmıyacak ne siz huzur idersüz ne de biz. "

diye tâlib-i sulh oldular. Paşa-yı dilîr dahi buyurdular kim:

" — Bes! Bizler dahi sulh u salâhı isteriz amma ki adl ü hakkaniyete makrun olan şartlarımız tarafınızdan kabul olunmak gerektir. Zira guzât-ı İslâm düşmen-i bedgirdanı mağlub ve perîşân idüp hâlen dahi El-hamdülillah-ı Teâlâ her nefer-i asker harb ü darbâ kâdir ve meydân-ı şecâatte bir kahraman-ı bahadır. Millet-i ebed-müddetimin hıfz ü müdâfaasına ahd ü misâk eylediği hududlar dahilinde hakk-ı hâkimiyet-i Etrâki sehl-i sabûl ve tasdik idesüz. Gayri dileğımız yoktur.

Küffâr-ı bedgirdâr kendi aralarında meşveretden sonra eyittiler:

— Matlabınız haktır. İmdi gerekdir ki akd-i meclis idüp sulh şartların takrir eyleyüp makbûl ve mutâ' bir gûnâ ahdnâme tanzîm idelüm. Tâ ki min ba'd hiçbirimiz sulha mugâyir iş idüp nâire-yi harbi yeniden alevlendirmeyelüm.

Bunun üzerine hâlâ İsviçre hâkinde kâin "Lozan" şehrinde cem'-i

muhâriblerin murahhas âdemleri bi'l-içtima' ahdnâmeyi tanzim ve teâtî-ye me'mur edildiler. Tarafımızdan serdâr-ı nâmdâr İsmet Pâşâ-yı kâmkâr ve sıhhat-ı umumîye nâzırı sâni-yi Lokman Mîr Rıza Nur dirâyet-ünvân maiyetlerinde bazı müşavir ve küttâp olduğu halde tâ Engüri'den kalkup ve İstanbul'da konaklayup şimendüfer gerdünesiyle cânib-i Lozan'a azîmet kıldılar. Anda cümle küffâr elçilerine mülâkî olup hemân meclis-i meşveret akd olundu. " Sene 1341 „

Ancak ibtidâ-yı emirde İngiliz elçisi olan Kürzon nâm zımmî ahd-şikenlik idüp:

" Musul vilâyetin sizlere virmezüz "

dedi. İsmet Paşa Efendimiz dahi:

" Nice olur ki, bu Musul eyâleti hâlâ Türklerle meskûn eczâ-yı hâk-i pâk-i vatandır. Kimin malın kimden dirig idersüz? "

buyurdu. Amma işbu Musul havâlisinde gâyet zengin neft ma'denleri olmağla Kürzon merkum:

" Olmaz! Virmezüz "

diyü ısrar iderdi.

Âhır--i kâr Pâşâ gördü kim küffâr inâd iderler. Bu Musul meselesin tevekkeltü-alâllah sonraya birağup gayr-ı mesâilün müzâkeserine şürû eyledü. Nice girift ve muğlâk musâlihi hüsn-i suretle tesviye idüp diğgerlerin müzâkere üzre iken Yunan hıyânet-ünvânın elçisi bulunan Venizelos nâm-ı mendebur hadden aşuru kelimât idüp Cenâb-ı Rıza Nur'un hid-det ve şiddetin tahrik eylemekle Rıza-yı Müşârünileyh, merkumu ta'zir ve tekdir idüp haddin bildirdü.

Bu Venizelos kâfiri mukaddemâ bahr-i sefid içre bir eyâletimiz olan Girid ceziresi zımmîlerinden olup eyyâm-ı şebâbında maskat-ı re's

mel'ununda serseriyâne dolaşırken sıbyan-ı belde: "Vah! Ne saloz! Vah! Ne saloz!" diyü kendisini sokakta takip iderlermiş.

Venizelos lâkabı andan galat olup merkur hakkında alem olmuş-tur. Lafn-i mesfûr ba'dehu evliyâ-yı nimet-i Etrâke karşı asî olup Yunanistan yakasına geçüp ötedenberü perverde ettiği âmâl-i hâbisenin husûli için var şeytaniyetiyle uğraşmaktan bir an fâriğ olmadı. Ve fer-dâ-yı ilân-ı Meşrutiyette Sırp ve Bulgar ve Karadağ keferesiyle aley-himize akd-i ittifak eyleyüp ol esnâda varmış olduğumuz hâb-ı gafletten bi'l-istifâde serhaddi tecavüz eyleyüp leşker-i habâsetpeykerleri tâ Kostantiniye surlarına kadar geldi.

Bu kerre dahi peder-i derbederinden kalma mirâs imiş gibi İz-mir'e göz diküp ve günâgün tabasbus ve temellukla kendü tıynetinde bir şahıs olan Loyd Corci adlu İngiliz başbuğunu tahrik idüp ale'l-gafle şehir-i mezbûre musallat ve deryâ-misâl leşker çıkarup bir zaman için sahip olmuşsa da himmet-i merdân ile cezâ-yı sezâsın bulup tar-fetü'l-ayn içre hâsır ü perîşan-ı me'yûs ve nâlân def'olup gitti. İşte bu herifdür ki cenâb-ı Rıza Nur'a hitâb ile: "Etrâk, hâlâ Rum reâyasına zulmederler. Cüyûş-i Yunan ise hîn-i istilâda ehl-i İslâma rıfk ü mülâyemetle muâmele etmişlerdir." diyü hilâf-ı hak ve hakikat kelimât idüp ammâ sonunda rezil ve rüsvây oldu.

Zira ma'lûm-ı akvâm ve müsellemler-i enâmdır ki Türklerin reâya vü berâyâyâ karşı rıfk ü şefkatleri mertebe-i ifrata varır hattâ bu yüzdendir ki Venizelos çorbası Türkün Kandiye kasabasında ârî bir ser-seri iken fi-zamanına velinimetleriyle bir mecliste hâzır olup münâka-şa ider. Hakka ki Türk tâifesinin böyle büyük kusurları vardır kim hâinlere dahi bervech-i adalet hüsn-i muâmele ider. Gerçi bu millet

müşarünileyhânını ulüvv-i cenab-ı muktezâsıdır. Amma ki muzırdır. Zira bu fecere-i Rum nân ü nemek hakkı bilmezler. Her ne zaman kim Devlet-i Alîye Moskov veya sair küffâr ile cidâle girse işbu Rum bedmâyeleri düşman hesabına casusluk suretiyle veyâ suver-i sâire ile ikâ'-yı mazardan geri durmazlar. Kütüb-i tarihiyede keyfiyet-i hıyânetleri defaâtle mestûrdur. Anunçün bu def'a Lozan kasabasında fecere-i merkumenin bilâd-ı İslâm'dan def' ü tard ve Yunanistan'a nefy ü iclâ idülüp memâlik-i Türkiye'nin şerlerinden vikâyesi karargır olmuştur. Elhak tedbir müstehsendir ki ilâ yevmi'l kıyâme İsmet Pâşâ-yı zi-şânın nâm-ı mükerrerleri elbette hayır ile yâd olunur.

REFTEN-İ KÜFFÂR EZ KOSTANTİNİYYE

Elhamdülillahi'llezi enzele aley'n'al âye, ve sallallahu alâ sey'idinâ hayri'l beriyye.

Evvelâ büyükler büyüğü ol Tanrı teâlâya bi-pâyân hamd ü senâ olsun ki kitab-ı celilinde "ve câhedû..." buyurdu ve bîhadd ü hisâb salât ü selâm ol ser-tâc, sahib-i mi'râc Resul-i kibriyâ'ya olsun ki işbu âyet-i kerimeyi ümmetine tebliğ eyleyip cihâdın efdâl-i ibâdât idüğünü beyân ve daha nice ehâdis-i şerifesiyle teyid ü te'kid buyurdu. Ve eshâb-ı kirâm-ı Rağyallahu anhüm ecmain hazerâtına da lâ yû'ad velâ yüh'sâ salât ü selâm olsun ki emr-i ilâhiye ittibâen nice nice gâzâ ve cihâd eylediler.

Ve dahi enbiyâ-yı müşarünileyhim hazerâtının isr-î şeriflerine ittibâen küffâr-ı düzâhkarar aleyhine ilân-ı cihâd eyleyip az zaman iç-re cümlesin makhur ve perişân ve livâ-yı İslâmı be-tekrar heft-iklîm-i cihanda hükümrân eden sey'idü'l-guzât-ı müslimîn, sertâc-ı muvahhidîn Mustafa Kemâl Paşa edâmallahü teâlâ iclâlehü ilâ yevmi'l kıyâme hazretlerine bi-kıyas hamd ü sipâs olsun ki pây-ı kahr-ı küffâr altında mazlum ve mağdur, mahzun ve bîhuzur olan nice ehl-i İslâmı bu bahr-ı musibetten hâlâs birle sahil-i necata isâl eyledi.

Ammâ ba'd bu defter-i havâdis nice eyyâmdan berü Âsitâne-yi Saâdeti işgâl eyleyen leşker-i küffârın "Lozan" nâm-belde-yi ferah-fezâda İsmet Pâşâyı zî-şân ile kefere-i merkume beyinlerinde akd olunan musâlahayı müteakip ne suretle işbu şehri tahliye idüp hâib u hâsır def' olup gittiklerin beyân ider.

Evvelâ musâlahâ-yı vakıa Engûri Büyük Millet Meclisince ledi-yü't-tezekkür Devlet-i Osmâniye tesis ideliden berü bu denlü pür-şân ü şeref bir muâhede akdidülmediği ve çünki bununla uhûd-ı atika ve imtiyazât-ı sâlife hamden sümme hamden külliyyen bertaraf olup millet-i İslâm fi-mabâd sahib-i istiklâl-i tâm ve egerçi ba'zı memâlik-i baide câmia-ı Osmâniyeden münfekk oluyor ise de bâkide kalan bilâd ü emsâr rîbkâ-ı esâretten tahlis-i giriban idüp bundan böyle vâdi-i inkişâf ü terakkide serbest olduğu beyân ve ifâdesiyle muâhede-yi mezbure tasdik kılınmâğın târih-i tasdikten altı hafta sonra İngilüz ve Fransuz ve Dalyân keferesi, reisü'l-küttâp İsmet Paşa Efendimizin Âsitâne-yi âliyyede kapu çukâdârı olan hekim Adnan Çelebi'nin rikâbına yüz sürmeğe varup en kodamanları bulunan "Harington" çorbacı vesâtetiyle şu veçhile maruzâtta bulundular:

— Devletlû Efendimiz beş yıl evvel yerleşüp kalmak niyetiyle debdeve ve dârâtımız ve külliyyetlû eslihâ ve mûhimmâtımızla gelüp kışla, saray ve konaklarını işgâl ittiğümüz bu Kostantiniyye şehrinde Rum ve Ermeni'den gayrı kimse dünyâya hâkimiyet iddiâsında bulunan bizlere yâr olmadı. Etrâkin celb-i kulûbundan vazgeçtik celb-i inzâr-ı dikkatine dahi hikmet-i Hüdâ muvaffakiyet el vermedi, her biri müteharrik cibâl vasfına sezâ sūfün-i harbiyemizi şirket-i Hayriye'nin ufacık keşiflerine cebren ve kerhen selâmlattık.

Fukârâ-yı esnâfı haraca bağladık. Ona bir rical-i nefy ü tağrib eyledük. Evliyâ adlı bir fassal herif var ki mukaddemâ müdür-i umûr-ı matbuât idi. Anı bile müşterek takrir verip mansıbından azl ü haps ittürdük. Daha nice nice hâmiyyetmendân-ı İslâmı Arapyan Han'ında mihman eyleyüp günlerce mahpus tuttuk. Toplarımızı aynı günde semt semt dolaş-

tırıp halka dehşet vermek diledük. Rum ve Ermeni zımmflerinden tercü-
mán istihdám eyleyüp anlar vasıtasıyla envâ-i zulm ve şenâatler irti-
kâbından bir an hâlí kalmadık.

Eyvah ki satvet ü şevketümüzden kimesne âgâh olmadı. Hülâsatü'l
kelâm yetmişiki millet muvacehesinde rüsvây olduk. Ve eyüce anladık
kim Türk kavmi eşref-i akvâm olup onu mekr-i fitne, hile vü hud'a, zur-
bâzu ile mağlûb itmeye ne zekâ ne de kudret-i beşer irişmez. Bundan böy-
le anınla dost olup hüsn-i ülfet etmeğe karar virdik. İzn-i şerifiniz
olursa inşallah ü teâlâ işbu şehr-i teşrin-i evvelin ikinci salı günü
kendi öz diyârlarımıza azimet niyyet eyledik. Ne vechile irâde buyuru-
lursa isâbet andadır.

Adnan Çelebi dahi merkumânın bu dileklerin Der-i devlete arz
idüp:

" — İlâ Cehenneme zümerâ „¹

cevabını aldı. Ve işbu cevabı, lisân-ı resmîyeye tercüme eyleyüp ol
suretle küffâra tebliğ etti.

Andan Harington-ı mersum avânesiyle akd-i meclis-i meşveret
idüp işgâl-i küffâr altındaki bi'lcümle mebânf, kışla, emâkın vesâire-
yi birkaç gün içre tahliye ve kumandan-ı besâlet-üvân Selahaddin Âdil
Paşa Efendimizin yed-i müebbedlerine teslim idüp, ba'dehu istiklâl bir-
le kendi lehçesiyle tâleb-i emâni mutazamın:

— Pardon

diyü itirâf-ı zünûb eyledi. Ba'dehu:

— Her kangı saatte arzu buyurulur ise mersâ-yı Dersââdetten
fekk-i lengere âmâdeyüz şanlı serdârım!

diyü Pâşâ-yı müşârinileyhden müsaâde talep itdükde işbu salı günü

1. " Bölük bölük cehenneme kadar! „

vakt-i zevâlde belde-i tâyyibenin istilâ-yı küffârdan kurtulması Türk milleti hakkında hayırlı olacağı ser-müneccim Hoca Fatm Efendi cânîbinden beyân edilmekle ol gün ve saat takarrür eyledi.

Yevm-i mezkûrde Şehr-i Kostantiniyye bir uçtan bir uca rayât-ı Türkiye ile tezyin olunup nâsın sürûruna pâyân yoğidi. Zira yediden yetmişe kadar kâffe-yi ehl-i belde kefere-yi merkûmenin zulm u hakâretlerinden rencide-hâtır olup bir an evvel def' olup gitmeleri için rûz-şeb duâ ettiklerinden duâlarının ahîr müstecâb olduğın görmekle hakka ki ıyd-ı ekber eylediler.

Kaçan ki cerâid ol sabah küffârın Dolmabahçe meydânında içtima eyleyüp veda' merâsîmi ifâ ideceklerin halka tebşir ettiler. En bâid mahallâtdan binlerce efrâd mâşiyen şedr-hal ederek meydân-ı mezbura doldular. Ol kadar ki daha erkenden sokaklar kalabalığı istiâba kâfi gelmeyüp her taraf rûz-ı mahşerden nişân virürdi. Ancak zımmî taifesi manend-i fâr her biri bir delüğe firar eyleyüp:

— Bu kadar hıyânet ü küfran-ı nimetten sonra akibetimiz acep nice olur endişesiyle ve Türkün uluvv-i cenâbından hâlâ gaflet edüp berg-i hazan misüllü ditreşürlerdî.

Vakt-i zuhra yarım saat kala Dolmabahçe meydanında her neferi müteharrik bir kal'a-yı metin olan cuyûş-ı müslîmin arz-ı vücûd idüp hazırûnun alkışları ve:

— Mâşallah!

nidâlarıyla karşılanup ahz-ı mevki eylediler.

Andan sonra İngülüz soldatları ve bunları takiben Fransuz ve Dalyan neferâtı meydana gelüp dizildiler. Lisan-ı Frenk'de serdâr diye meğe gelen "General"ler dahi en son vürûd iderek evvelâ Salâhaddin

Âdil Pâşâ ile musâfaha eyledikten sonra hep birlikte askeri teftiş idüp her devletin bandırasını ve Türk sancağını ayrı ayrı selâmlayıp geriye çekildikte evvelâ İngülüz ve ba'dehu Dalyan ve müteakiben Fransuz bandıraları ve nihâyet râyet-i zafer-âyet-i İslâm muhafızları yedinde meydâna getirilüp Pâşâ ve Cenerallere redd-i selâm ettiler.

Merasim bu vechile reside-i hitam oldukta küffâr-ı bedkirdâr kendi sefinelerine râkiben defoldular Elhamdülillah!...

Anların mersâ-yı Dersaâdetten tebâüd ettiklerinin ferdâsı günü fakir bir iş sadedinde Yenibahçe semtine azimet kılmış idim. Anda bir kıptî hatuna tesâdüf eyleyüp mezbure:

" — Çelebi bir falına bakayım. Güzel mâni falı bilürüm! „
diyü ısrar etmekle elinden kurtulmak için lâtife yollu:

" — Harington adlı bir âşinâm var. Anın falına bakıver. Görölüm nice dir? „

dedim. Derhal, kıptiye-yi merkume bir lâhzâ teemmülden sonra bülend-âvâz heyheye âvâz idüp şu mâniyi söyledi:

" Lalanın dünyâsı ne!
Aldanma dünyâsına.
Dünyâ benim diyenin,
Dün gittin dün yasına!.. „

Elhak, falın isâbetine hayran olup mâl-i helâlimden mezbureye bir guruşluk kaime sunup yoluma devam itdüm.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Âdil, Fikret : "Acı Bir Kayıp Daha: Ercüment Ekrem Talu"
Yeni İstanbul, sayı:2546, 18 Aralık 1956
- Danişmend, İsmâil Hâmi : "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi"
c.4, İstanbul 1955
- Erdoğan, Sema : "Nijad Ekrem'in Metin ve Tahlili"
— 1. ve 30. metinler arası —
Mez. Tezi, İstanbul 1979, Türkiyât
Araştırma Merkezi, Tez nu: T.1965
- Ertaylan, İsmâil Hikmet : "XIX.yy'dan Meşrutiyet Devrinde Hececiler
Dek" 4.c., Bakû, Azer-neşr 1925-26
- Ertürk, Hüsameddin : "İki Devrin Perde Arkası" İstanbul 1964
- Es, Hikmet Feridun : "Bugün de Diyorlar ki" İstanbul 1932
- Gökçepınar, Saadettin : "Muharrir Neden Yetişmiyor?"
Akşam, nu:11118, 24 Eylül 1949
- Gövsa, İbrahim Alâaddin : "Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi" c.5
- İskit, Server : "Türkiye'de Matbuât İdâreleri ve Matbuât
Politikaları" Ankara 1943
- Kaplan, Mehmet (İ.Enginün,
B.Emil, N.Birinci, A.Uçman) : "Devrin Yazarlarının Kalemile Millî
Mücâdele ve Gazi Mustafa Kemâl"
İstanbul 1981
- Kocatürk, Utkan : "Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Kronolojisi 1918-1938" Ankara 1983
- Nazif, Süleyman : "Bir Hayrû'l-halef" I, Peyâm-ı Sabah,
nu:1160, 25 Şubat 1338/1922
"Bir Hayrû'l-halef" II, Peyâm-ı Sabah,
nu:1164, 1 Mart 1338/1922

- "Gün Batarken" İleri, nu:1685,
14 Teşrin-i evvel 1338/1922
- Ortaç, Yusuf Ziya : "Bir Varmış Bir Yokmuş: PORTRERLER"
İstanbul 1960
- Önertoy, Olcay : "Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü"
Ankara 1984
- Örs, Sedat Zeki : "1938 Ankarası Dolayısıyla"
Yücel Mec., c.VIII, sayı:46, İllkânun 1938
- Özerdim, N. Sami : "Ercüment Ekrem Talu" Yeni Yayınlar Dergisi,
c.II, nu:3, Mart 1957
- Öztürk, Melâhat : "Recâizâde Mahmud Ekrem'in Nijad Ekrem Adlı
Eserinin İkinci Kısmı"
Mez. Tezi, İstanbul 1979, Türkiyat Araştırma
Merkezi, Tez nu: T.2021
- Solok, Cevdet Kudret : "Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman"
İstanbul 1967
- Talu, Ercüment Ekrem : "Kan ve İmân" İstanbul 1341/1925
"Gün Batarken" İstanbul 1926
"Asrfler" İstanbul 1927
"Güvercinler" Çocuklara Mahsus Gazete,
nu:11, 13 Mayıs 1320
- (Muvakkar takma adıyla) : "Efendiler Nereye?"
İleri, nu:1665, 24 Eylül 1338/1922
"Azizlik" Son Posta, nu:3013,
19 Birincikânun 1938
"Gazete" (C.H.P. Konferanslar Serisi,
Kitap 6) sh.49-62, Ankara 1939
: "T.B.M.M. GİZLİ CELSE ZABITLARI", c.4,
s.550-552, Ankara 1985

- Tunaya, T. Zafer : "Türkiye'de Siyasal Partiler C.II, Mütâreke Dönemi 1918-1922" İstanbul 1986
- Uraz, Murat : "Edebiyat Antolojisi" c.4, sh.37
"Mükemmel Roman Hülâsaları" sh.131-134, İstanbul 1945
"Türk Edip ve Şâirleri" c.4, s.8 İstanbul 1939-40
- Ünsal, Gülây : "Sabir Efendinin Gelini" Mez. Tezi, İstanbul 1973
Türkiyât Araştırma Merkezi, Tez nu:1394
- Yazar, M. Behçet : "Ercüment Ekrem Talu" Yedigün Mecmuası, nu:431, c.17, s.15-18, 9 Haziran 1941
- Yücebaş, Hilmi : "Bütün Cepheleriyle Ercüment Ekrem" İstanbul 1957